

Hvor var revisor?

En studie av revisors ansvar for å forebygge og avdekke underslag, og forventningsgapet mellom revisor og samfunnet

Sondre Dahl Lillestrand og Irmelin Pedersen

Veileder: Ellen Marthinsen Kulset

Masteroppgave i regnskap og revisjon

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Dette selvstendige arbeidet er gjennomført som ledd i masterstudiet i regnskap og revisjon ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at Høyskolen eller sensorer inntår for de metoder som er anvendt, resultater som er fremkommet eller konklusjoner som er trukket i arbeidet.

Forord

Oppgaven er utarbeidet i forbindelse med masterstudiet i regnskap og revisjon ved Norges Handelshøyskole. Teamet for oppgaven omhandler revisors ansvar for å forebygge og avdekke underslag, og om det er et forventningsgap i denne forbindelse mellom revisorer og øvrige regnskapsbrukere.

Revisors bidrag for å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet er et høyaktuelt tema. Arbeidet med masteroppgaven har vært svært lærerikt og vi har hatt en bratt læringskurve gjennom hele prosessen. Vi har tilegnet oss dypere innsikt innenfor fenomenet forventningsgap, underslag og revisors rolle for å forebygge og avdekke misligheter. Temaet er svært interessant, og vi tar med oss god kunnskap videre som fremtidige praktiserende revisorer.

Vi ønsker å takke vår veileder Ellen Kulseth, for gode råd og tilbakemeldinger. Vi vil også takke alle respondentene som tok seg tid til å besvare spørreundersøkelsen i en travel hverdag.

God leselyst!

Norges Handelshøyskole, Bergen, 20. juni 2016.

.....

Irmelin Pedersen

.....

Sondre Dahl Lillestrand

Sammendrag

I denne oppgaven undersøker vi revisors ansvar for å forebygge og avdekke underslag. Videre vil vi utføre en empirisk analyse som har til formål å analysere om det er et forventningsgap, mellom revisorer, reviderte selskaper og bankansatte i kredittavdelingen i forbindelse med revisors ansvar for å forebygge og avdekke underslag.

Lovgivningen og revisjonsstandardene er omfattende, og kan på flere områder være vanskelig å forstå. Revisor skal planlegge og gjennomføre revisjonen i henhold til god revisjonsskikk, og utøve profesjonellskepsis under hele revisjonen. Praktiseringen av revisjonsstandardene og revisorloven preges av at revisor må anvende mye skjønn. Dette vanskeliggjør en klar beskrivelse av hva som er revisors oppgaver og hvilke resultater som kan forventes oppnådd. Mangel på en klar beskrivelse kan være med på å påvirke et gap i forventningene mellom revisorer og de øvrige interessegruppene.

I flere underslagsskandaler har det vært rettet mye kritikk mot revisor, som følge av at revisor ikke oppfylte samfunnets forventninger til dem. Kritikk av revisor kan skyldes at samfunnet har urimelige forventninger til revisor, revisors utførelse oppfattes som mangelfull og mangelfull lovgivning (Porter, 1990). Revisors viktigste rolle er å være allmenhetens tillitsperson. For å bevare denne tilliten må et eventuelt forventningsgap reduseres til det som er rimelig å forvente av revisor og revisor må utføre revisjonen i henhold til det som rimelig kan forventes av dem.

Vi har utført et kvantitativ studie ved hjelp av en spørreundersøkelse for å undersøke respondentenes forventninger til revisor. Flere interessante funn fremkom i analysene. I forventningsgapets første komponent, urimelige forventninger, framkom det at flere av respondentene har mangel på kunnskap om hva som er revisors ansvarsområder. I analysen av den andre komponenten, mangelfull lovgivning, skulle respondentene vurdere hvilke av ansvarsområdene de ønsker revisor skal utføre. Det framkom at interessegruppene, reviderte selskaper og bankansatte i kredittavdelingen, ønsker at revisor skal ha større ansvarsområder enn det som fremkommer av dagens lovgivning. Den siste komponenten av forventningsgapet, mangelfull utførelse, vurderte respondentene revisors utførelse. Analysen viser at alle gruppene jevnt over oppfatter revisors utførelse mellom middels og bra. Denne delen av forventningsgapet ser derfor ikke ut til å være eksisterende.

Oppgavens resultater indikerer at det er et forventningsgap mellom revisor og de øvrige gruppene, når det gjelder hva de tror er revisors ansvar og hva de ønsker skal være revisors ansvar. Forventningsgapet kan forklares ved mangel på kunnskap, urimelige forventninger og eventuelt mangelfull lovgivning.

Innholdsfortegnelse

FORORD	2
SAMMENDRAG	3
INNHOLDSFORTEGNELSE	5
1. INNLEDNING	7
1.1 PROBLEMSTILLING	8
1.2 OPPGAVENS STRUKTUR	8
1.3 AVGRENSNING AV OPPGAVEN	9
2. TEORETISK FORANKRING	10
2.1 UNDERSLAG	10
2.1.1 GENERELT OM UNDERSLAG	10
2.1.2 MISLIGHETSTRIANGELET	11
2.1.3 BEGREPET UNDERSLAG	12
2.1.4 UNDERSLAG I MEDIA	13
2.2 REVISORS PLIKTER OG ANSVAR ETTER REVISORLOVEN OG REVISJONSSTANDARDENE	15
2.2.2 REVISORLOVEN	17
2.2.3 REVISJONSSTANDARDER	24
2.2.4 DELKONKLUSJON OM REVISORS ANSVAR	33
2.3 FORVENTNINGSGAPET	34
2.3.1 DEFINISJON AV FORVENTNINGSGAPET	35
3. TIDLIGERE FORSKNING	39
3.1 GENERELL FORSKNING RELATERT TIL REVISORS ANSVAR FOR Å AVDEKKE MISLIGHETER	39
3.2 FORSKNING PÅ FORVENTNINGSGAP	41
3.3 OPPSUMMERING TIDLIGERE FORSKNING	46
4. FORSKNINGSSPØRSMÅL	48
4.1 HYPOTESE	49
5. EMPIRISK ANALYSE	51
5.1 FORSKNINGSDSIGN	51

5.2	KVANTITATIV OG KVALITATIV METODE	52
5.3	PRIMÆR OG SEKUNDÆRDATA	53
5.4	SPØRREUNDERSØKELSE	54
5.5	EKSPERIMENT	60
5.6	VALIDITET OG RELIABILITET	61
5.7	RESPONDENTER	63
5.8	ANALYSE AV SPØRREUNDERSØKELSE	65
5.9	MULIGE FEILKILDER	73
6.	ANALYSE AV SPØRREUNDERSØKELSE	75
6.1	RESPONDENTENE	75
6.2	URIMELIGE FORVENTNINGER	77
6.3	MANGELFULL LOVGIVNING	92
6.4	MANGELFULL UTFØRELSE	100
6.5	ANALYSE AV EKSPERIMENT	105
7.	KONKLUSJON	111
8.	VIDERE FORSKNING	114
	LITTERATURLISTE	115
	FORKORTELSER	119
	VEDLEGG	120
	VEDLEGG 1 – STATISTIKK OM UNDERSLAG	120
	VEDLEGG 2 – PÅSTANDER OM REVISORS ANSVAR	121
	VEDLEGG 3 – SPØRREUNDERSØKELSE	126
	VEDLEGG 4 – FREKVENSTABELLER	131
	VEDLEGG 5 – ANALYSE RIMELIGHETSGAPET	139
	VEDLEGG 6 – ANALYSE MANGELFULL LOVGIVNING	146
	VEDLEGG 7 – ANALYSE MANGELFULL UTFØRELSE	148
	VEDLEGG 8 – ANALYSE EKSPERIMENT	158
	VEDLEGG 9 – KOMMENTARER FRA REVISOR PÅ MINICASENE	162

1. Innledning

Underslag er blant de mest vanlige formene for økonomisk kriminalitet, i følge Økokrim (2012), og det foreligger en vesentlig risiko for at virksomheter kan oppleve underslag. Revisors rolle er å være allmennhetens tillitsperson, jf. revisorloven §1-2. Revisjon av årsregnskapet skal gi betryggende sikkerhet for at regnskapet er utarbeidet i samsvar med det gjeldene rammeverket for finansiell rapportering, og at det ikke inneholder vesentlig feilinformasjon som følge av feil eller misligheter. Revisors rolle ved å veilede og kontrollere revisjonspliktige bidrar til å kvalitetssikre regnskapene, og gir brukerne, blant annet eiere, kreditorer og offentlige myndigheter, tillit til selskapenes finansielle rapportering. Under revisjonen står revisor i en spesielt egnet posisjon til å avdekke underslag som kan foreligge i de ulike virksomheter som revideres. Å forebygge, avdekke og rapportere økonomisk kriminalitet regnes som en viktig del av revisjonen.

Etter flere underslagskandaler de siste årene er det blitt satt søkelys på revisors rolle. I media rettes det stadig fokus mot ”hvor var revisor?” når underslag har blitt oppdaget. Revisor blir ofte kritisert for å ikke ha oppdaget underslaget tidligere, eller fordi det ikke ble oppdaget i det hele tatt. Det utløses dermed diskusjoner blant de forskjellige interessegruppene til revisor, om hvorvidt revisor har utført en god nok jobb. Flere aktører mener revisor har sviktet under revisjonen og stiller derfor spørsmål til revisors rolle. ”Hvor var revisor” er et spørsmål som revisor stadig må forholde seg til, og man får inntrykk av at revisor i liten grad faktisk avdekker underslag.

Forskning viser at en stor del av kritikken kan forklares med at det foreligger et gap mellom hva samfunnet forventer av revisors ansvarsområder, og det revisor selv mener de er ansvarlig for. I NOU 1997:9 s.30 fremkommer det at ”*Det er et gap mellom hva revisorene har beskrevet gjennom standarder som sine oppgaver og det mange av interessentene forventer at revisor gjør for å forhindre eller avdekke misligheter*”. Mangel på en klar beskrivelse av hva som er formålet med revisjonen, hva som er revisors oppgaver, og hvilke resultat som kan forventes oppnådd er med på å påvirke forventningsgapet (NOU 1997:9).

På bakgrunn av dette ønsker vi å undersøke hva som er revisors ansvar for å avdekke underslag, og om det foreligger et gap mellom samfunnets og revisors forventninger når det kommer til revisors ansvar under revisjonen.

Dersom det eksisterer et slikt forventningsgap, må kommunikasjonen til samfunnet om hva som er revisors ansvar og hvilke resultater som er mulig å oppnå klargjøres. Hvis et slikt forventningsgap vedvarer, kan det føre til at tilliten til revisor blir alvorlig svekket.

1.1 Problemstilling

Vi har utformet følgende problemstilling:

Hvilket ansvar har revisor for å forebygge og avdekke underslag, og eksisterer det et forventningsgap mellom revisorer og samfunnet?

Problemstillingen er delt inn i to hoveddeler. Den første delen ser på hva som er revisors ansvar for å forebygge og avdekke underslag. Vi ønsker å besvare denne delen av problemstillingen ved å se på hva som er revisors ansvar etter revisorloven og revisjonsstandarder. Relevant litteratur og artikler vil også bli trukket frem.

Deretter ønsker vi undersøke om det eksisterer et gap mellom revisorer og samfunnet, herunder reviderte selskaper og ansatte i kredittavdelingen i bank, i hva som forventes av revisor. I undersøkelsen av forventningsgapet benytter vi oss av Brenda Porters (1990) teori om forventningsgapet og dens ulike komponenter, henholdsvis ”urimelige forventninger”, ”mangelfull lovgivning” og ”mangelfull utførelse”. Vi vil undersøke om det eksisterer et forventningsgap som følge av at respondentene har ulike forventninger til hva som er revisor eksisterende ansvar, hva som bør være revisors ansvar og hvordan respondentene oppfatter revisors utførelse av ansvarsområdene.

1.2 Oppgavens struktur

For å gi leseren en bedre oversikt vil vi i dette avsnittet presentere oppgavens struktur. Oppgaven er delt inn i 8 kapitler. Oppgavens innledning er gjennomgått i kapittel 1 hvor vi redegjør for valg av problemstilling, struktur og avgrensninger. Leseren vil her bli introdusert til bakgrunnen for valg av emne. Kapittel 2 danner den teoretiske forankringen for oppgaven. Vi gjennomgår relevant teori knyttet til underslag, revisors ansvar for å avdekke underslag og fenomenet forventningsgap innenfor revisjon. Formålet er å kartlegge hva som er revisors ansvar og plikter for å avdekke underslag etter revisorloven og revisjonsstandarder. Kapittel 3 gir en oversikt over tidligere forskning, hvor vi ser på

forskning innenfor både misligheter og forventningsgap. Videre vil vi i kapittel 4 gå nærmere inn på forskningsspørsmålet vårt. Her vil vi presisere hvilke forventninger vi har, samt utvikle hypotese for den empiriske analysen. I kapittel 5 fremkommer valg av metode og hvordan studiet er utformet. Metodekapittelet skal redegjøre for de valgene vi har tatt gjennom hele prosessen med oppgaven. I Kapittel 6 blir funnene fra analysene presentert og diskutert. Oppgavens konklusjon blir presentert i kapittel 7. Avslutningsvis vil vi i kapittel 8 komme med forslag til videre forskning.

1.3 Avgrensning av oppgaven

Oppgaven avgrenses til å fokusere på revisors ansvar for å forebygge og avdekke underslag etter revisorloven og revisjonsstandarder. Av revisjonsstandarder er det hovedsakelig ISA 240 om ”revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper” det legges vekt på. Andre lover og regler vil bli gjennomgått hvor det anses som særlig relevant. I problemstillingens andre hoveddel vil vi undersøke om det er et forventningsgap mellom revisor og samfunnet i forbindelse med revisors ansvar for å forebygge og avdekke underslag. Samfunnet er et vidt begrep, og med tanke på oppgavens omfang avgrenser vi det til å kun studere om det er et gap mellom revisorer, revisjonspliktige selskaper, og bankansatte i kredittavdelingen.

2. Teoretisk forankring

Kapittel 2 tar for seg oppgavens teoretiske ramme. Vi vil først gå inn på relevant teori om underslag. Hva som defineres som underslag, hvorfor underslag blir begått, og kjente underslagsskandaler i media vil bli nevnt. Deretter vil vi gjennomgå revisors plikter og ansvar for å avdekke underslag etter revisorloven og revisjonsstandardene. Dette skal besvare den første delen av problemstillingen vår om hvilket ansvar revisor har for å forebygge og avdekke underslag. Følgende vil vi gjennomgå ulike definisjoner og forklaringer om eksistensen av forventningsgapet, slik det fremkommer av tidligere forskning. Den teoretiske forankringen danner grunnlaget for den empiriske undersøkelsen av forventningsgapet som blir gjennomgått senere i oppgaven.

2.1 Underslag

2.1.1 Generelt om underslag

I følge Økokrims trusselvurdering av økonomisk kriminalitet 2013-2014 regnes underslag for å være en av de mest vanlige former for økonomisk kriminalitet. Dette fremkommer også klart av de norske resultatene fra Global Economic Crime Survey 2014, en undersøkelse utført av PwC for å kartlegge omfanget av økonomisk kriminalitet i verden. Undersøkelsen viser at underslag er den formen for økonomisk kriminalitet flest virksomheter har opplevd og som de anser er sannsynlig vil kunne inntreffe i virksomheten de neste årene fremover. I år 2014 ble det i følge SSB etterforsket 1426 tilfeller av underslag, hvorav 411 var grove (Vedlegg 1). Økokrim antar det foreligger store mørketall. En forklaring til mørketallene antas å være frykt for dårlig omdømme av selskapet og følgende negative konsekvenser dersom underslaget anmeldes (Økokrim, 2012).

Ved underslag har gjerningspersonen rettstridig tilegnet seg løsøre, gjenstand eller pengefordring med vinnings hensikt, hvor handlingen utsetter den berettigede for tap. Økokrim karakteriserer underslag ved at det foreligger et tillitsbrudd i forholdet mellom gjerningspersonen og den fornærmede ved forvaltning av materielle verdier eller penger. Underslag begås for å tilegne seg selv eller en annen en uberettiget vinning og beløpets størrelse varierer alt ifra mindre verdier til større underslag på flere millioner kroner (Økokrim 2012).

Denne type økonomisk kriminalitet utføres i hovedsak av personer som ulovlig sammenblander selskapets økonomi med sin egen økonomi. De som begår handlingene vil ofte være betrodde personer med mulighet og kompetanse til å utføre og skjule underslaget. Underslag av selskapets eiendeler kan gjennomføres på flere ulike måter. Det brukes ofte forfalskede dokumenter og registreringer for å skjule at eiendelene mangler i regnskapet. I økokrims rapport fremkommer det også at bedrifter med dårlig internkontroll er mest utsatt for underslag (Økokrim 2012).

2.1.2 Mislighetstriangelet

Risikoen for at underslag blir begått i en virksomhet kan forklares ut fra teorien om mislighetstriangelet. Mislighetstriangelet forklarer tre forhold, henholdsvis motivasjon, mulighet og rasjonalisering, som vanligvis er tilstede når misligheter forekommer. Teorien ble først lansert av den amerikanske kriminologen Donald Cressey på 1950 tallet og var i utgangspunktet utarbeidet begrenset til underslag og ikke misligheter generelt (Albrecht, S. W 2014). Basert på dybdeintervjuer av personer som var dømt for underslag utviklet Cressey (1993) følgende hypotese referert i artikkelen til Albrecht:

“Trusted persons become trust violators when they conceive of themselves as having a financial problem that is non-sharable, are aware that this problem can be secretly resolved by violation of the position of financial trust, and are able to apply to their contacts in that situation verbalizations which enable them to adjust their conceptions of themselves as users of the entrusted funds or property.”

Personer som begår underslag vil i følge Cressey ha en oppfatning av at de har en form for finansielt problem som må håndteres i hemmelighet. Det kan tenkes å være press fra økonomiske problemer som gjeld, spilleproblemer og utroskap som vedkommende føler vil påvirke deres status som tillitsperson negativt. Finansielle problemer gir motivasjon og det andre elementet som må foreligge er at gjerningspersonen ser en mulighet for å begå underslaget uten å bli tatt. Den siste faktoren er at man rettfærdiggjør handlingene. I følge Cressey må alle elementene, motivasjon, mulighet og rasjonalisering, være tilstede for at det skal kunne resultere i underslag.

PwC. Fraud Risk Management (2014)

Mislighetstriangelet er integrert i revisjonsstandarden ISA 240. Revisor må under revisjonen vurdere hvorvidt innhentet informasjon gjennom risikovurderingshandlingene tyder på at det foreligger risikofaktorer for misligheter jf. ISA 240 pkt. 24. Dette vil bli nærmere utdypet i senere i kapittelet.

2.1.3 Begrepet underslag

Underslag er straffbart og reguleres i straffeloven § 324-326. Straffeloven § 324 beskriver underslag som rettstridig handlinger som begås ved at vedkomne *”selger, forbruker eller på annen måte tilegner seg en løsøre gjenstand eller pengefordring som han besitter, men som tilhører en annen, eller forføyer over penger han har innfordret for en annen, eller som på annen måte er betrodd ham”*. De subjektive vilkårene etter strl. §324 er at det må foreligge både vinningshensikt og forsett.

Det juridiske begrepet av underslag skiller seg fra formuleringen i ISA 240 A5 som sier *”underslag av eiendeler innebærer tyveri av en enhets eiendeler”*. Hirsch (2004) nevner i sin artikkel at *”underslag og tyveri er to ulike strafferettslige begreper som er regulert i to forskjellige straffebud i straffeloven av 1902”*. Underslag skiller seg fra tyveri ved at vedkomne allerede er i besittelse av eiendelene og har fått betrodd tilgang gjennom sin stilling i selskapet. Ved tyveri foreligger ikke denne betrodde tilgangen. Når underslag begås omtales dette gjerne som at det foreligget et *”tillitsbrudd”*.

Straffeloven deler underslag inn i ulike alvorlighetsgrader, fra grovt underslag til mindre underslag. I vurderingen om det foreligger grovt underslag legges det særlig vekt på det underslåtte beløp, hvor lenge underslaget har pågått, om det er utført av noen med særlig tillit som følger av deres stilling, og om det er utarbeidet uriktige regnskapsrapporteringer jf. strl. § 325. Grovt underslag er særlig relevant og aktuelt i henhold til hvilket ansvar revisor har for å avdekke underslag, da mindre underslag vil ligge under grensen for hva som kan føre til vesentlig feilinformasjon. Mindre underslag defineres som underslag der beløpet er av ubetydelig verdi og omstendighetene forøvrig tilsier at straffskylden er liten jf. strl. § 326. Strafferammen for underslag er bot eller fengsel inntil 2 år, og ved grovt underslag inntil 6 år. Mindre underslag straffes med bot.

2.1.4 Underslag i media

Hvert år avdekkes det flere grove underslag begått av ansatte og ledere i det norske næringslivet. Konsekvensene av underslag resulterer ofte i store tap for virksomhetene, men kan også medføre tap for tredjepersoner. Revisor kan i tillegg komme i ansvarssituasjoner dersom han har sviktet under revisjonen eller ikke har avdekket at det har vært utført underslag under revisjonen av årsregnskapet. Flere virksomheter bebreider revisor for å ikke ha oppdaget underslag og det finnes flere erstatningssaker på dette området.

Underslaget ble ikke oppdaget av revisor

Eierne ønsker svar om revisoren

- Revisor sviktet

Granskerne som gjennomgikk Blomhoff-saken kom med flengende kritikk av Betaniens revisor Deloitte. Nå har Betanien fått erstatning av sin tidligere revisor.

Næringsliv Jus

Toppsjef skal ha underslått 23 mill. på Aker Brygge

- Med slike feil kan man spørre hvorfor man skal ha revisor

UNDERSLAG: Økonomisjefen i Ringerike og Hadeland Bredbånd underslo 18 millioner kroner fra selskapet. Revisor oppdaget det ikke.

Butikksjef dømt for underslag av 3,5 millioner

Artikkel av NTB (Hegnar.no - 22.12.15 13:28)

SYKEHUSET ØSTFOLD ØKONOMISK KRIMINALITET NYHETER

Sykehusansatt siktet og fengslet for grovt underslag

Krever 2S millioner fra prest etter underslag

Underslagssaken ved den diakonale stiftelsen Betanien Bergen øker i omfang.

Jevnlig dukker det opp saker i media hvor aktører er dømt eller mistenkt for underslag. Noen av de mer omtalte sakene de siste årene er Aschehoug, Hadeland Energi(HE) og Hadeland og Ringerike Bredbånd(HRB), Betanien og Bryggedrift AS. Felles for flere av disse skandalene var at underslaget ikke ble avdekket av revisor. Mislighetene foregikk også over en lengre tidsperiode og ble avdekket ved tilfeldigheter.

I HE og HRB underslo økonomisjefen 20,9 millioner i en tidsperiode over 3 år. Revisjonen avdekket ikke underslaget i selskapet. Selskapene hadde svake internkontroller og manglende kontrollrutiner for å oppdage misligholdet, noe som ble utnyttet av den tidligere økonomisjefen (Rikoll 2014). Fra granskningsrapporten utført av PwC framsto risikoen for misligheter som høy. Dette var som følge av at økonomisjefen tidligere hadde vært dømt for økonomisk kriminalitet, og i tillegg hadde full tilgang i regnskapssystemet og nettbanken. Metoden som ble brukt var overføringer fra selskapets konto til vedkommende sin personlige konto ved at han endret navnet på kontonummeret sitt slik at det ble oppfattet som interne overføringer mellom selskapenes egne kontoer. Ved betaling i nettbanken var det kun krav på en signatur, som i utgangspunkt skulle være dobbel godkjenning.

PwC antok revisor utførte revisjonen basert på at internkontrollen fungerte, og det fremsto klart at kontrollene i nettbanken ikke var testet. Det ble videre anbefalt en nærmere vurdering av revisors ansvar i saken (PwC 2014, 30- 31). HRB fikk utbetalt fire millioner i erstatning fra sin revisor.

I år 2014 underslo finansdirektøren i Aschehoug tilsammen 9,4 millioner fra selskapet. Underslaget hadde pågått i over 4 år og ble ikke oppdaget av revisor. Det ble avdekket ved en tilfeldighet da han skrev feil kontonummer når han skulle overføre 1 million til en konto han selv disponerte. Underslaget ble utført ved at han utarbeidet fiktive vedlegg til ekte avtaler, hvor det ble sannsynliggjort gjennom konstruerte e-post korrespondanser og forfalskede signaturer (Nordby & Gjestad 2014). Ved gjennomgang av kontrollrutinene framkom det av KPMGs rapport at de ikke var kritikkverdige og metoden som ble brukt hadde lav oppdagelsesrisiko¹ (Skogrand & Pettersen, 2014).

Administrerende direktør i selskapet Byggedrift AS underslo 23 millioner over en periode på 10 år. En betydelig del av beløpet gikk til eget forbruk og overføringer til en tsjekkisk

¹ Lav oppdagelsesrisiko: Høy risiko for at revisor gjennom revisjonshandlingene ikke avdekker feilinformasjonen

kvinne. Underslaget ble avdekket av den ordinære revisjonen hvor revisor oppdaget en overføring på en million som var mistenkelig. Nærmere granskning ble derfor igangsatt. Underslaget ble utført gjennom fiktive fakturaer. I tillegg overstyrte han kontrollrutinene, hvor det var krav på dobbelgodkjenning i banken, ved å skaffe seg passordet til en annen kollegas signatur i banken (Ekeseth & Kleppe, 2014)

En annen kjent underslagsskandale som har vært mye omtalt i media, er underslaget som ble begått av daglig leder i stiftelsen Betaniten. Mislighetene foregikk over syv år og det ble underslått over 16 millioner kroner. Underslaget ble begått ved at penger ble overført til en fiktiv konto for vedlikehold som kun vedkommende hadde tilgang til og var kjent med (Tommelstad, 2015). Det ble forsøkt skjult ved falske bilag. Revisor fikk mye kritikk ved granskning av saken og selskapet fikk utbetalt erstatning fra revisjonsselskapet. Fra granskningsrapporten utført av BDO fremkommer det at flere omstendigheter tyder på at ”revisor ikke har utført kontrollopgaver i samsvar med krav til god revisjonskritikk”, og avslutningsvis i rapporten at det er ”grunn til å stille spørsmål om revisors kontroll” (Bjåen, 2015).

Avsløringene rundt underslagsskandalene har bidratt til at flere aktører fokuserer på hvorfor revisor ikke avdekket underslaget. Ved mislighetssaker som blir oppdaget, vurderes revisors rolle generelt og hvordan arbeidet under revisjonen er utført. Etter flere skandaler de siste årene har det blitt økt oppmerksomhet rundt revisors ansvar i forbindelse med avdekking av misligheter, og revisors rolle er blitt satt på dagsorden. Brukere kritiserer og stiller spørsmål til at revisor ikke oppdaget underslaget, og lesning i media gir inntrykk av at revisor i liten grad avdekker denne type økonomisk kriminalitet.

2.2 Revisors plikter og ansvar etter revisorloven og revisjonsstandardene

Å forebygge, avdekke og rapportere økonomisk kriminalitet regnes som en viktig del av revisjonen. Dette kommer til uttrykk i revisorloven av 1999 som inneholder flere lovbestemmelser om revisor oppgaver for å bekjempe økonomisk kriminalitet. I tillegg har flere revisjonsstandarder betydning for revisors rolle ved forebygging og avdekking av misligheter og feil.

Historisk har revisors funksjon vært gjennom store endringer. I 1956 uttalte Revisorutvalget at et av hovedformålet med plikt til å velge revisor, var behovet for å kontrollere at ”underslag og besvikelser” ble forhindre (NOU 1997:9, 30). Dette var knyttet opp til at revisors funksjon skulle i hovedsak ivareta eierinteressene (Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen 2010). Senere endret revisors rolle seg til å fokusere på å kontrollere påliteligheten av årsregnskapet. I dag har revisor igjen fått en større rolle for å bidra til å hindre økonomisk kriminalitet. Revisors rolle har vært gjennom en stor utvikling, og skal i dag ivareta flere interessegrupper gjennom revisjonen enn tidligere. Dette har igjen medført til store endringer i revisjonens omfang og karakter.

Revisors primær oppgave er å vurdere om den revisjonspliktiges årsregnskap er utarbeidet og fastsatt i samsvar med gjeldende rammeverket for finansiell rapportering, og lover og forskrifter (NOU 1997:9). Regnskapsbrukere og myndighetene har behov for at revisor, en uavhengig part, verifiserer den finansielle informasjonen som er utarbeidet av den enkelte enhet. Det fremkommer av revisorlovens § 1-2 at revisors rolle er å være allmenhetens tillitsperson. Flere interessegrupper som har tilknytning til den revisjonspliktige vil i tillegg ha et behov at foretaket sikres mot økonomisk kriminalitet. Gjennom revisjonen står revisor i en spesielt egnet posisjon for å kunne forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet. Ulike interessegrupper vil ha ulike behov for hvilke økonomisk kriminalitet revisjonen skal forebygge og avdekke. Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen (2010) trekker frem at eiere vil normalt ha et behov for å sikre størst mulig avkastning, og fokuserer dermed på at underslag og økonomisk utroskap skal avdekkes. Det offentlige på den annen side har interesser for at brudd på skatte- og avgiftslovgivningen avdekkes. Kreditorer vil normalt at revisjonen skal avdekke økonomisk kriminalitet som kan reduseres deres dekningsmuligheter. Revisor har ikke mulighet til å avdekke all form for økonomisk kriminalitet og samtidig ivareta alle de ulike gruppernes interesser. Det fremkommer derfor av lovgivningen at hovedansvaret til revisor er å kontrollere årsregnskapet, og i denne sammenheng skal revisor bidra til å forebygge og avdekke økonomisk kriminalitet (Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen 2010).

God revisjonsskikk

Det har ikke vært ønsket eller mulig at lovgivningen skal gi en detaljert og klar beskrivelse av hva revisor skal foreta seg for å nå revisjonens formål. Istedenfor er det utviklet en rettslig standard som sier at revisor skal utføre revisjonen i samsvar med ”god revisjonsskikk” jf. revl. § 5-2 andre ledd.

Ved utføring av revisjonen i henhold til god revisjonsskikk skal arten og omfanget av revisors handlinger tilpasses den enkelte enhet som revideres. God revisjonsskikk utvikles løpende i takt med samfunnsutviklingen, gjennom praktisk og teoretisk utvikling i revisorbransjen, og tuftes i stor grad på revisors profesjonelle skjønn (Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen 2010).

Det påpekes imidlertid at revisor skal ta hensyn til lov og forskrifter, krav i revisjonsstandarder, krav fra autoritative instanser og vilkår for oppdraget når revisjonshandlingene skal utformes (Revisorforeningen, 2009).

Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen (2010) påpeker at ”god revisjonsskikk” utfylles ved at revisor utfører revisjonen i samsvar med revisjonsstandardene og eventuell bransjepraksis som strekker seg lengre enn det som kreves av revisjonsstandardene. Dersom det er konflikt mellom lovgivning og revisjonsstandardene, går lov og forskrift foran kravene i standardene. Imidlertid gjelder det motsatte dersom revisjonsstandardene endres dit hen at kravene blir strengere enn lovgivningen, i dette tilfellet skal revisor følge kravene i standarden (Revisorforeningen, 2009).

2.2.2 Revisorloven

I revisorloven § 5-1 om revisjonens innhold fremkommer det i tredje ledd at ”*revisor skal gjennom revisjonen bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil*”. Revisor er ikke pålagt en særskilt plikt til å utføre revisjonen for å avdekke økonomisk kriminalitet, men skal gjennom revisjonen *bidra* til å forebygge og avdekke misligheter. Dersom revisor gjennom revisjonen får indikasjoner på at det kan foreligge misligheter, utløses nærmere handlingsplikter og dokumentasjonsplikt for å bekrefte eller avkrefte mistanken.

Revisjonen bidrar også til å ha en forebyggende effekt ved at revisor er tilstede og stiller kritiske spørsmål til enheten som revideres. Revisor vil gjennom revisjonen bidra til å ha en forebyggende effekt mot økonomisk kriminalitet ved at muligheten for at de ulovlige handlingene blir avdekket øker. Dette kan i tillegg gi en avskrekkende effekt på å gjennomføre økonomisk kriminalitet (Finneide, 2008).

Vurdering av risiko for misligheter og feil

Revisors plikter for å forebygge og avdekke misligheter fremkommer i revl. § 5-2 hvor det står ”*Revisor skal utføre revisjonen etter beste skjønn, herunder vurdere risikoen for at det*

kan foreligge feilinformasjon som følge av misligheter og feil". Dette følger opp kravet i § 5-1 tredje ledd om at revisor skal bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil. Revisor skal utføre revisjonen etter "beste skjønn", noe som tilsier at revisor skal ha en profesjonell skeptisk holdning under hele prosessen fra planleggingsfasen og under gjennomføringen av revisjonen (Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen 2010). Revisor skal også utføre revisjonen i samsvar med "god revisjonsskikk" jf. § 5-2 andre ledd. Vi går nærmere inn på begrepet "profesjonell skepsis" senere i kapittelet.

Videre skal revisor vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon som følge av feil eller misligheter. Dette skiller seg fra revisjonsstandardene hvor revisor skal vurdere risikoen for at det kan foreligge *vesentlig* feilinformasjon. Revisorloven omfatter dermed mer enn revisjonsstandardene ved at revisor i tillegg skal vurdere risikoen for at det kan foreligge annen feilinformasjon, som ikke nødvendigvis har vesentlig betydning for årsregnskapet (Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen 2010). I utgangspunktet inkluderte Revisorlovutvalgets "vesentlig" i lovforslaget, men det ble ikke inkludert i loven. Departementet begrunnet valget med at de ønsket at revisor ikke skulle begrense vurderingen til kun "vesentlig" feilinformasjon. Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen (2010) påpeker imidlertid at det alltid må knyttes et vesentlighetskonsept til revisjonen. Kostnadene ved å undersøke hver detalj vil være svært omfattende, og det må kunne foretas en kostnads- og nyttebetraktning. Planleggingen av revisjonen utføres normalt på bakgrunn av et vesentlighetsnivå. Dersom revisor kommer over feilinformasjon som følge av misligheter kan det tolkes av revisorloven at revisjonshandlingene ikke skal begrenses som følge av at mislighetene ikke vesentlig vil påvirke årsregnskapet.

Videre presisere det i paragrafens fjerde ledd nr. 3 at misligheter og feil som kan medføre feilinformasjon i regnskapet, skal skriftlig påpekes av revisor overfor selskapets ledelse. Påpekninger gjøres ved bruk av nummererte brev jf. revl. § 5-4.

Særskilt dokumentasjonsplikt ved misligheter og feil

Dersom revisor oppdager forhold som tilsier at det kan foreligge misligheter inntreer en særskilt dokumentasjonsplikt etter revl. § 5-3 første ledd annet punktum. Dokumentasjonsplikten gjelder uavhengig av hva det er mistanke om og hvem som har utført mislighetene i foretaket. Revisor er pålagt å dokumentere "forhold som tilsier at det kan foreligge misligheter" og hva han har "foretatt seg i den anledning" jf. revl. § 5-3. Det fremkommer ikke noe krav om at mislighetene må være av vesentlig karakter. Når revisor

oppdager forhold som indikerer at det kan foreligge misligheter fremkommer det indirekte av bestemmelsen en utvidet handlingsplikt. Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen (2010) påpeker imidlertid at det må antas at mislighetene må være av en viss karakter for at revisor skal utføre nærmere og mer omfattende revisjonshandlinger.

Taushetsplikt og rapportering av underslag

Etter revl. § 6-1 første ledd har revisor taushetsplikt om *”alt de under sin virksomhet får kjennskap til med mindre annet følger av lov, eller den opplysningene gjelder har samtykket til at taushetsplikten ikke skal gjelde”*. Taushetsplikten er en vesentlig del av klientforholdet mellom revisor og den revisjonspliktige for å bygge opp tillitsforholdet og for at informasjonsinnhentingen skal kunne foregå på best mulig måte (Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen 2010). I paragrafens femte ledd fremkommer det at taushetsplikten gjelder på ubegrenset tid, også etter oppdraget er avsluttet. I de siste årene har taushetsplikten vært gjennom store endringer, og den kan i dag fravikes i flere lovbestemmelser enn tidligere. Et av disse unntakene finner vi i paragrafens fjerde ledd som gir revisor en rett, men ikke plikt, til underrette politiet ved mistanke om straffbare handlinger. Unntakene i taushetsplikten har sammenheng med den alminnelige samfunnsutviklingen og samfunnets ønske om å ivareta flere interessegrupper og bekjempe økonomisk kriminalitet (Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen 2010).

I NOU 1997: 9 s.74 fremkommer det at myndighetene har behov for at revisjonen i forbindelse med økonomisk kriminalitet skal virke preventivt, ha en oppdagende funksjon og kunne rapportere ulovlige handlinger som er oppdaget.

Dette samsvarer med revl. §5-1 tredje ledd som sier *”revisor skal gjennom revisjonen bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil”*. Revisorloven § 6-1 fjerde ledd, samt flere av lovbestemmelsene, skal blant annet forsøke å ivareta dette hensynet og det står i bestemmelsen *”Revisor kan videre underrette politiet dersom det i forbindelse med revisjonsoppdrag eller andre tjenester fremkommer forhold som gir grunn til mistanke om at det er foretatt en straffbar handling”*. Ved mistanke om underslag har revisor altså en rett, men ikke plikt, til å rapportere forholdene til politiet etter revisorloven § 6-1 fjerde ledd 2 setning.

I 2004 ble det foretatt et høring-forslag etter oppfordring fra Økokrim om å innføre rapporteringsplikt for revisor istedenfor rapporteringsrett. Bakgrunnen til forslaget hadde

sammenheng med at ingen revisorer hadde benyttet seg av bestemmelsen siden lovens ikrafttredelse. Økokrim viser også til at innføring av rapporteringsplikt vil bidra til å forebygge økonomisk kriminalitet, og nevner at det er innført tilsvarende underretningsplikt i Sverige (Finansdepartementet, 2004).

Kredittilsynet fremmet forslag til lovbestemmelser om å innføre rapporteringsplikt til politiet. Årsaken var at paragrafen ikke hadde virket etter sitt formål, i tillegg til oppfordring fra Økokrim om lovendring. I hovedtrekk går endringene i § 6-1 fjerde ledd ut på at revisor skal være pliktig til å underrette politiet dersom de har mistanke om straffbare handlinger som kan gi høyere straff enn 6 måneders fengsel (Finansdepartementet, 2004). Det var også forslag til at det skulle foretas direkte rapportering til politiet dersom noen med betydelige eierinteresser eller personer i ledelsen eller styret er mistenkt eller hvis handlingene berørte tredjeparter. I andre tilfeller som ikke omfatter underretningsplikten til politiet, skulle selskapets styre informeres (Finansdepartementet, 2004). I høring-svaret fra den norske revisorforening stiller de seg positive til rapporteringsplikt for revisor ved alvorlige straffbare forhold. De påpeker imidlertid at reglene må være mulig å etterleve i praksis og i tillegg kunne bevare tillitsforholdet med den revisjonspliktige.

Vi kan i dag ikke se at Finansdepartementet har fremmet noen proposisjon til Stortinget med forslag til lovvedtak om rapporteringsplikt for revisor. Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen (2010) påpeker at innføringen av den omfattende hvitvaskingsloven kan være en viktig årsak til at forslaget ikke er gjennomført. Det kan da stilles spørsmål om revisor også omfattes av undersøkelsesplikten og rapporteringsplikten til Økokrim etter hvitvaskingsloven §§ 17 og 18 ved mistanke om underslag i et foretak.

Lov om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansier (hvitvaskingsloven) av 3. Juni 2009 inneholder nærmere bestemmelser om hvordan revisor skal bidra til å forebygge og avdekke misligheter. Lovens formål er å *”forebygge og avdekke transaksjoner med tilknytning til utbytte av straffbare handlinger eller med tilknytning til terrorhandlingene”* jf. hvvl. § 1. Det fremkommer i hvvl. § 4 annet ledd at lovgivningen omfatter både statsautorisert og registrert revisor i utøvelsen av deres yrke.

Dersom revisor får mistanke om at det er foretatt en transaksjon som har tilknytning til utbytte av en straffbar handling, skal han foreta nærmere undersøkelser jf. hvvl. §17. Etter revisorloven § 5-3 første ledd 2. setning opptrer det også særskilt dokumentasjonsplikt

uavhengig av hvitvaskingsloven når det foreligger forhold som tilsier at det kan være misligheter eller feil i regnskapet. Det må foretas en skjønnsmessig vurdering i de enkelte tilfeller om vilkårene for undersøkelsesplikten etter hvitvaskingsloven er oppfylt. Kravet om en ”mistanke” har en lav terskel. Mistanken trenger heller ikke å spesifisere hvilket straffbart forhold det gjelder. Loven krever også at mistanken har tilknytning til en ”transaksjon” for at undersøkelsesplikten skal inntre. En transaksjon omfatter ”*enhver overføring, formidling, ombytting eller plassering av formuesgoder*” jf. hvvl. § 2. punktum. Det presiseres i forarbeidene at begrepet skal tolkes vidt, og vil derfor kunne omfatte mer enn det som normalt omfattes som en transaksjon etter regnskapsloven (Kredittilsynet, 2006). Transaksjonen må i tillegg ha ”*tilknytning til utbytte av en straffbar handling*” jf. hvvl. § 17. Underslag er en form for økonomisk kriminalitet som er straffbart etter straffeloven § 323-326, og vil derfor gå innunder ”straffbart utbytte”. Utbytte kan omfatte både penger og immaterielle goder. Det stilles ingen krav til hvem som har utført de straffbare handlingene eller til beløpets størrelse (Finneide 2008). Dette skal forenkle praktiseringen av reglene i hvitvaskingsloven, og Økokrim foretar selv en vurdering av alvorlighetsgraden til det som rapporteres inn fra revisor (Finneide 2008). Hvis mistanken til revisor ikke blir avkreftet, etter at de nødvendige undersøkelsene er utført, skal revisor på eget initiativ rapportere til Økokrim jf. hvvl. § 18.

Underslag regnes som en primærforbrytelse og det har i de siste årene vært usikkerhet om loven omfatter primærforbrytelser eller om det må være foretatt ”noe mer” for at revisor skal bli rapporteringspliktig etter hvitvaskingsloven. Når revisor oppdager underslag vil dette normalt være primærforbrytelsen og ikke hvitvaskingstransaksjoner for å skjule eller bruke overskuddet. Det kan derfor reises tvil om underslag omfattes av rapporteringsplikten. Det fremkommer ikke klart av regelverket om det skal skilles mellom sekundærforbrytelser og primærforbrytelser. I rundskrivet fra kredittilsynet om regelverket fremkommer det at ”*det er ikke er mulig å angi konkret hvilke tilfeller som omfattes av rapporteringsplikten*”. I telefonsamtale med Økokrim fremkom det at ikke alle tilfeller av underslag vil være rapporteringspliktig, men det skal svært lite til for at underslaget oppfyller vilkårene for at det omfattes av loven. Eksempler som trekkes frem var dirkete overføring til en annen konto og flytting av midler. Det vesentlige vurderingsmomentet er at det må være foretatt en ”transaksjon”. Men det er ikke til hinder for at revisor kan rapportere etter både revisorloven og hvitvaskingsloven. Dersom revisor er i tvil om noe er rapporteringspliktig oppfordres revisor til å rapportere selv om han ikke har plikt etter hvitvaskingsloven. Revisor vil uansett

ha rapporteringsrett til politiet etter revisorloven § 6-2 fjerde ledd annet punktum (Finneide 2008).

Det fremkommer i artikkelen ”rapporteringsplikten etter hvitvaskingsloven” av Finneide (2008) at underslag er et av typetilfeller som innrapporteres av revisor. Dette gjelder rapportering av underslag begått av både ansatte i selskapet, og ledelsen. Kredittilsynet (2006) påpeker også at dersom det er tilstede mislighetsfaktorer som nevnt i vedleggende til ISA 240, hvor underslag er spesifikt nevnt, må revisor vurdere om det omfattes av undersøkelsesplikten etter hvvl. § 17, og videre rapportere dersom mistanken ikke avkrefte etter nødvendige undersøkelser.

Revisors erstatningsansvar

Dersom revisor har utført uaktsomhet under revisjonen og det foreligger økonomisk tap, kan revisor bli erstatningsansvarlig overfor skadelidte. Det fremkommer av revisorloven § 8-1 at ”Revisor plikter å erstatte skade som denne forsettlig eller uaktsomt har voldt under utførelsen av sitt oppdrag”. Den forsettlige eller uaktsomme handlingen må ha sammenheng med det økonomiske tapet som har forekommet. Hvis den skadelidtes har medvirket til skaden kan dette medføre at revisors erstatningsansvar reduseres eller bortfaller (Hirsch, 2014). Erstatningsansvaret gjelder også for revisjonsselskaper, som er solidarisk ansvarlig for revisor som har utført oppdraget på deres vegne, jf. revl. §8- 1. Erstatningsplikten har ingen øvre grense, verken i beløp eller multiplikatorer for honoraret NOU 1997:9, pkt. 11.3.4 (Finansdepartementet, 1997).

Utvikling av revisorloven i Norge

I Norge kom de første lovbestemmelsene om revisjon i 1899, som følge av endringer i konkursloven og akkordloven. Hensikten var at det skulle være mulig å oppnevne en eller flere revisorer som hadde nødvendige kunnskaper og innsikt til å gjennom skyldnerens bo (Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen 2010). Krav om revisjon av selskapets regnskap kom imidlertid først i aksjeloven av 1910, der det ble stilt krav om ”forretningsmessig revisjon om selskapets bokføring”. Her var det ikke krav om hverken revisorkompetanse eller uavhengighet. Samme år ble det imidlertid inngått en avtale mellom Oslo børs og praktiserende revisorer om en ordning der en revisor kunne bli autorisert etter fem års praksis og en bestått revisoreksamen (Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen 2010).

Den første egentlige revisorloven ble vedtatt i 1929, etter at den første revisorlovkomiteen av 1918 avga sin innstilling til loven i 1924. Krav om faglig innhold kom først i 1931 etter at Handelsdepartementet fastsatte det i en forskrift. Krav om kompetanse hos revisor uteble helt frem til revisorloven av 1964 trådte i kraft. I denne loven kom det for krav om obligatorisk utdanning for revisor, og det ble fastsatt kompetansekrav for den som skulle utføre revisjonen. I tillegg ble det også nedfelt krav om uavhengighet, revisjonens innhold, og revisors plikter (Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen 2010).

I revisorlovkomiteens innstilling ble det fremhevet at det var et kontrollbehov som måtte dekkes av revisorene. Kontrollbehovene i Innst. 1957:18 var henholdsvis behov for kontroll for å forhindre underslag og besvikelser, et behov for oversiktighet og kontroll med bedriftenes økonomiske liv, et behov for kontroll med bedriftsledelsen som forvalter andres kapital, og et behov for kontroll ut fra offentlige hensyn (Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen 2010).

Før dagens revisorlov trådte i kraft i 1999, kom den største lovendringen i 1990 etter innstillingen fra en ny revisorlovkomite som ble nedsatt i 1979. Endringene medførte en skjerping av revisjonsplikten, kravene om revisors uavhengighet, og en presisering av revisors ansvar overfor interessegruppene. I tillegg førte lovendringen til en utvidelse av revisortilsynet. I følge NOU 1985: 36 skulle revisors hovedfunksjon være å sikre at årsoppgjøret til de revisjonspliktige gir dekkende og relevant økonomisk informasjon, og at relevant lovgivning er fulgt. I tillegg skulle revisor sikre at bokføring er gjort i samsvar med lov og forskrifter, herunder god regnskapsskikk, og at formuesforvaltningen er ordnet på en betryggende måte (Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen 2010).

1. Januar 1999 ble revisorloven av 1964 erstattet. I NOU 1997: 9 "Om revisjon og revisorer" stod behovet for en klargjøring av revisors oppgaver, plikter og ansvar sentralt (NOU 1997: 9 pkt. 0.1.1 (Finansdepartementet 1997)). Det ble nedfelt krav til revisjonens innhold, samt kvalifikasjonskrav til revisorene som var ansvarlig for lovbestemt revisjon. Om revisors ansvar for å avdekke økonomisk kriminalitet, herunder underslag, skriver utvalget følgende: "Utvalget foreslår ingen separate revisjonshandlinger direkte rettet mot preventive sikring, oppdaging eller oppklaring av økonomisk kriminalitet" (NOU 1997: 9 pkt. 0.1.1 s 4 (Finansdepartementet 1997)). Imidlertid blir det presisert at ved de nye internasjonale revisjonsstandardene, og ved skjerpede bestemmelser for revisors undersøkelser, dokumentasjon og rapportering, blir det etablert en bedre sikring mot

økonomisk kriminalitet sammenlignet med tidligere lovgivning. Det ble også lagt til at myndighetene kunne pålegge revisor særoppgaver, så lenge oppgavene ikke vil gå på bekostning av revisors hovedfunksjon (NOU 1997: 9 pkt. 0.1.1 (Finansdepartementet 1997)).

I utredningen (NOU 1997: 9, 27) blir revisors ansvar for misligheter omtalt. I utvalgets mandat står det: *"Utvalget bes legge til grunn at revisor skal medvirke aktivt i bekjempelse av økonomisk kriminalitet, herunder på skatte- og avgiftsområdet"*. (NOU 1997: 9, pkt. 1.2, s. 365). Videre ble det opplyst om at utvalget ikke ønsket å innføre en revisjonsdekning mot misligheter og andre lovbrudd, da dette ville medført en vesentlig utvidelse av revisjonsplikten, samt økte kompetansekrav til revisorene (NOU 1997: 9 pkt. 0.1.3, s. 11).

Under redegjørelsen for rapporteringsplikt, gikk utvalget ikke inn for noen særskilt form for rapporteringsplikt til politiet ved oppdagelse av misligheter (NOU 1997: 9 pkt. 2.7.4.8, s. 456). Utvalget sier imidlertid også at taushetsplikten ikke er så absolutt at den stenger for all rapportering av misligheter. De la derfor frem forslag om at revisor, uten hinder av taushetsplikten, kunne avgi forklaring og fremlegge dokumenter for politiet. I tillegg ble det foreslått at revisor, etter egen vurdering selv kunne ta initiativ til å varsle politiet uten hinder av taushetsplikten (NOU 1997: 9 pkt. 2.7.4.8, s. 456).

Utredningen (NOU 1997: 9) foreslo altså ingen bestemmelser om kontrollhandlinger for å sikre alle former økonomisk kriminalitet, med begrunnelse i at revisjonsstandardene i større grad setter krav til at revisjonen skal innrettes mot at muligheter for misligheter kan forekomme (Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen 2010).

Loven skulle derfor heller inneholde bestemmelser som skulle sikre at god revisjonsskikk følges opp, samt at det skulle settes utvidede krav til rapportering. Revisorloven som ble vedtatt og iverksatt i 1999, bygde i stor grad på lovutvalgets forslag, med noen endringer i finansdepartementets proposisjoner (Cordt-Hansen, Siebke & Knudsen 2010).

2.2.3 Revisjonsstandarder

Som nevnt fremkommer det av revisorloven at revisor skal bidra til å forebygge og avdekke misligheter jf. revl. § 5-1 tredje ledd. Revisors plikter for å forebygge og avdekke misligheter etter revisorloven er relativt vage og det fremkommer ikke klart hvilke handlingsplikter revisor er pålagt. Revisjonsstandardene supplerer revisorlovens

bestemmelser og klargjør i større grad hvilke oppgaver og plikter revisor har i henhold til misligheter. Særlig relevant er ISA 240 ”Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper” som gir videre veiledning til hva revisors skal foreta seg i denne sammenheng. I tillegg vil vi gjennomgå ISA 250 som omhandler revisors plikt til å vurdere lover og forskrifter ved revisjon av regnskaper. Vi vil også gjennomgå ISA 315 i forbindelse med kravet om diskusjoner i revisjonsteamet. Tilslutt vil vi belyse vesentlighetskonseptet gjennom ISA 320.

ISA 240

ISA 240 omhandler revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskapet, jf. ISA 240 pkt. 1. Under en revisjon kan det forekomme mistanke om feilinformasjon i regnskapet, enten som følge av feil eller misligheter. Det som skiller misligheter fra feil, er hvorvidt handlingen som fører til feilinformasjon er tilsiktet eller ikke, jf. ISA 240 pkt. 2. Videre avgrenses standarden til kun å gjelde misligheter som kan medføre vesentlig feilinformasjon i regnskapet (Thaysen og Tvedt, 2015, 46).

Punkt 4 - 8 i ISA 240 omhandler ansvaret for å forebygge og avdekke misligheter, herunder revisors oppgaver og plikter. Av punkt 4 fremkommer det klart at hovedansvaret for å forbygge og avdekke underslag ligger hos dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll, og hos ledelsen. I tillegg står det skrevet at dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll, også har ansvar for å forebygge og avdekke misligheter hos ledelsen. Av punkt 5 fremkommer det at en revisor er ansvarlig for å skaffe seg betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, som følge av misligheter eller feil.

I punkt 5 fremkommer det også at det er en uunngåelig risiko for at noe vesentlig feilinformasjon ikke blir oppdaget, på grunn av revisjonens iboende begrensninger, selv om revisjonen er hensiktsmessig planlagt, og utført i samsvar med ISA-ene. Revisors ansvar etter ISA 240 strekker seg altså til å skaffe seg betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter eller feil. Imidlertid er både vesentlighetsbegrepet og revisjonen iboende begrensninger relativt åpne begreper som må vurderes med en viss grad av skjønn.

Revisjonens iboende begrensninger blir utdypet i punkt 6. Det fremheves særlig at risikoen for at vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter ikke blir avdekket, er større enn risikoen for at vesentlig feilinformasjon som følge av feil ikke blir avdekket. Dette er fordi

misligheter kan være forsøkt skjult av de som er involvert. Forfalskning av dokumenter, bevisst fremstilling, og unnlattelse av å registrere transaksjoner blir trukket frem som eksempler på nøye planlagte opplegg for å skjule feilinformasjon som følge av misligheter. I tillegg blir fordekt samarbeid trukket frem som forsøk på å skjule misligheter. Disse oppleggene som blir trukket frem kan ha betydelig innvirkning på revisjonsbevisene som blir innhentet under en revisjon. Det kan dermed føre til at revisor gjør feilvurderinger av bevisenes troverdighet.

Videre blir det redegjort for faktorer som har innvirkning på revisors evne til å avdekke misligheter. Gjerningsmannens dyktighet, mislighetens hyppighet og omfang, fordekt samarbeid, forholdsmessig størrelse, og de involvertes stilling i organisasjonen blir nevnt. Disse faktorene vil påvirke hvor godt mislighetene kan være skjult, og indikerer at revisor må påregne en betydelig ekstra innsats for å undersøke hvorvidt det finnes feilinformasjon, og hvorvidt feilinformasjonen skyldes misligheter eller feil. I tillegg kan det i noen tilfeller være vanskelig å avgjøre hvorvidt feilinformasjon skyldes feil eller misligheter, spesielt der det benyttes regnskapsestimater som vurderes skjønnsmessig av ledelsen, jf. ISA 240 pkt. 6, jf. pkt. 32 (b).

I tillegg skal revisor, som en del av risikovurderingshandlingene, innhente informasjon fra ledelse og de med overordnet ansvar for styring og kontroll, for å identifisere risikoene for vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter, jf. ISA 240 pkt. 16-24. Ledelsens egen vurdering av risiko for misligheter, samt ledelsens prosess for å identifisere og håndtere risikoen for misligheter, vil være viktig for revisor i planleggingsfasen, der det skal opparbeides en forståelse av enheten og dens omgivelser, jf. ISA 240 pkt. 17 (a).

I tillegg skal revisor innhente informasjon fra ledelsen eller andre i enheten, om hvorvidt de har kjennskap til misligheter som har blitt utført, eventuelt om de har mistanke om det. Dette skal også undersøkes hos de som har overordnet ansvar for styring og kontroll. I følge standarden skal dette delvis gjøres for å understøtte ledelsens svar på forespørslene fra revisor, jf. ISA 240 pkt. 21.

I vurderingsfasen klassifiseres mislighetsrisikofaktorer i henhold til tre forhold som vanligvis foreligger ved misligheter, nemlig incentiver/press, muligheter, og holdninger/rettfærdiggjørelse. I standardens vedlegg 2 blir det redegjort for mislighetsrisikofaktorer som kan knyttes til underslag av eiendeler. Under incentiver/press

fremheves personlige økonomiske forpliktelser for ledelsen eller ansatte med tilgang til penger, samt dårlige forhold mellom enheten og ansatte, for eksempel som følge av forventede permitteringer. Under muligheter fremheves spesielt intern kontroll. Utilstrekkelig tilsyn, registrering, avstemming og dokumentasjon er viktige mislighetsrisikofaktorer som kan knyttes til enhetens interne kontroll. I tillegg vil arbeidsdelingen være en god indikasjon på risikoen for underslag av enhetens eiendeler. Under holdninger og rettfærdiggjørelse blir også intern kontroll trukket frem. Dersom behovet for overvåking og intern kontroll blir ignorert av ledelsen, kan dette tyde på at det er høy risiko for underslag i enheten. I tillegg blir også forholdet mellom ledelsen og ansatte trukket. Dersom det er indikasjoner på misnøye mellom ansatte og ledelsen, kan dette tyde på at det er foreliggende holdninger som kan føre en risiko for at personer i enheten utfører underslag.

Punkt 27 i standarden sier: *”Revisor skal behandle de vurderte risikoene for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter, som særskilte risikoer, og skal følgelig, i den grad dette ikke allerede er gjort, opparbeide seg en forståelse av enhetens tilknyttede kontroller, herunder kontrollaktiviteter, som er relevante for slike risikoer”*. Det er altså viktig at revisor opparbeider seg en forståelse av den interne kontrollen, som utformes og iverksettes av ledelsen, for å vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon i regnskapet som følge av misligheter, jf. ISA 240 pkt. A31-A32. Dersom revisor identifiserer risiko for vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter, skal revisor vurdere risikofaktorene mer konkret, og utføre revisjonshandlinger med hensikt å avdekke mislighetene, jf. ISA pkt 28-29.

Standarden gir også veiledning til revisjonshandlinger som skal utføres dersom revisor identifiserer risiko for vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter. Punkt A23- A32 veileder revisor i vurdering av mislighetsrisikofaktorer. Her påpekes det at misligheter vanligvis skjules, noe som kan gjøre dem svært vanskelige å avdekke. Videre skal revisor utforme spesielle revisjonshandlinger ut i fra de vurderte risikoene for vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter, jf. ISA 240 pkt. A33-A48. Standarden anfører at revisors håndtering av mislighetsrisikofaktorer knyttet til underslag, normalt vil rettes mot bestemte kontosaldoer og transaksjonsklasser, jf. ISA 240 vedlegg 2. Eksempelvis nevnes innhentning av eksternt bekræftelse fra kunder og leverandører, samt telling av kontanter og verdipapirer. I tillegg fremkommer det at særskilte handlinger skal være knyttet til den aktuelle informasjonen om risikoen for underslag. I henhold til ISA 240 pkt. 10, skal revisor

ha som mål å håndtere mislighetene, eller mistanken om misligheten, på en hensiktsmessig måte.

Punkt 3 i standarden sier: *”Selv om revisor kan ha mistanke om eller, i sjeldne tilfeller, kan konstatere at det foreligger misligheter, tar ikke revisor standpunkt til hvorvidt det juridisk sett har forekommet misligheter”*. Dette tolkes dit at misligheter først og fremst skal vurderes som en kilde til feilinformasjon i regnskapet. I juridisk perspektiv kan spørsmål vedrørende misligheter være en omfattende og tidkrevende prosess, og noe revisor, i utgangspunktet, ikke skal bruke tid på.

I tillegg er revisor underlagt profesjonell taushetsplikt overfor sine klienter, jf. ISA 250 pkt. A19. Imidlertid anfører standarden at revisor, hvis bestemt av lov eller kjennelse, kan bryte taushetsplikten og rapportere mistanke om misligheter til myndighetene, jf. ISA 240 pkt. A65.

Dersom revisor oppdager feilinformasjon, og har grunn til å tro at feilinformasjonen kan være en følge av misligheter, og at ledelse er innblandet, skal revisor vurdere risikoene for vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter på nytt, samt dens innvirkning på arten, tidspunktet for utførelse og omfanget av revisjonshandlingene for å håndtere de vurderte risikoene, jf. ISA 240 pkt. 36. I ytterste konsekvens kan omstendighetene rundt mislighetene føre til at revisor ser seg nødt til å trekke seg fra oppdraget, jf. ISA 240 pkt. 38 (b).

Profesjonell skepsis

Revisjonsstandardene krever at revisor skal planlegge og utfører revisjonen med profesjonell skepsis og være innforstått med at det kan foreligge omstendigheter som kan medføre vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter, jf. ISA 200 pkt. 15.

Profesjonell skepsis blir nevnt i mange revisjonsstandarder, men vi avgrenser diskusjonen til å gjelde profesjonell skepsis som beskrevet i ISA 240, med utgangspunkt i definisjonen i ISA 200 - *Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføringen av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene*.

Profesjonell skepsis blir definert som: *”En holdning som innebærer at revisor stiller spørsmål og er oppmerksom på forhold som kan indikere mulig feilinformasjon som følge av feil eller misligheter, og foretar en kritisk vurdering av revisjonsbevis”*, jf. ISA 200 pkt. 13 (i). Mangel på profesjonell skepsis har blitt trukket fram av både finanstillstyret og

standardsettere som en gjennomgående svakhet ved revisors arbeid (Finanstilsynet, 2014). Manglende profesjonell skepsis ved at det utvises for stor tillitt til ledelsen, og manglende etterprøving av revisjonsbevis blir betegnet som svært bekymringsverdig forhold under en revisjon.

Det er viet et nokså stort fokus på profesjonell skepsis fra standardsetterne. Imidlertid finnes ingen konkrete retningslinjer for hvordan profesjonell skepsis kan måles eller dokumenteres. Dette har medført at begrepet kan være utfordrende å definere, og å følge opp under revisjonen (Olsen, 2014). I tillegg medfører uklarhetene rundt profesjonell skepsis at det er vanskelig å konkludere med at feil under revisjonen skyldes mangel på profesjonell skepsis, og hva som kan ha ført til mangel på profesjonell skepsis (Hurt et al, 2013).

ISA 240 krever at revisor opprettholder profesjonell skepsis gjennom hele revisjonen i samsvar med kravene i ISA 200, jf. ISA 240 pkt. 12. I ISA 240 blir kravet om profesjonell skepsis videre utdypet i punkt A7-A9. Profesjonell skepsis innebærer at revisor foretar løpende evalueringer av hvorvidt innhentet informasjon tyder på at det foreligger vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter, jf. ISA 240 pkt. A7. Videre forklares det at profesjonell skepsis er svært viktig ved vurdering av risikoene for at det foreligger vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter.

Dette tolkes dit hen at ISA 240 krever at revisor også skal ha som formål å vurdere hvorvidt innhentet revisjonsbevis tyder på at det har forekommet misligheter, uavhengig av om det har blitt oppdaget andre forhold som kan tyde på det.

Imidlertid anfører ISA 240, under henholdsvis punkt 13 og punkt A9 at revisor skal gå ut i fra at registrerte opplysninger og dokumenter er ekte, med mindre forhold identifisert under revisjon tyder på at dokumenter, eller vilkår ikke er autentisk, jf. ISA 240 pkt. 13.

En viktig faktor i diskusjonen om profesjonell skepsis blir altså hvordan de foreliggende forholdene rundt revisjonsbevisene skal vurderes av revisor.

I punkt A18-A22 blir det gitt videre veiledning til hva profesjonell skepsis innebærer, og hvorfor profesjonell skepsis er viktig når revisor skal vurdere innhentede revisjonsbevis. I følge punkt A18 innebærer profesjonell skepsis å være oppmerksom på en rekke forhold som kan tyde på feilinformasjon, jf. ISA 200 pkt. A18. Forholdene som blir trukket frem som eksempler er motstridende revisjonsbevis, informasjon som gir grunn til å stille spørsmål

rundt påliteligheten til dokumenter, svar på forespørsler som skal brukes som revisjonsbevis, forhold som kan tyde på misligheter, og omstendigheter som antyder et behov for å utføre revisjonshandlinger utover det som kreves av revisjonsstandardene.

Hvilken innvirkning profesjonell skepsis har på revisors ansvar for å avdekke misligheter, er derfor vanskelig å fastslå. Revisjonsstandardene legger ingen konkrete føringer for hvilke handlinger revisor kan utføre for å opprettholde profesjonell skepsis, hverken under planlegging eller gjennomføring av revisjonen. Profesjonell skepsis kan derfor i større grad sees på som en retningslinje.

Kravet om profesjonell skepsis kan allikevel ha betydning i tilfeller der det kan påvises at revisor har oversett klare indikasjoner på at det er mistanke om feilinformasjon. I slike tilfeller kan revisor ansvarliggjøres, dersom man kan påvise at de ikke var skeptisk nok med tanke på forholdene som forelå. Utover dette, er det vanskelig å se at kravet om profesjonell skepsis pålegger revisor et ekstra ansvar for å avdekke misligheter under en revisjon.

Diskusjon i revisjonsteamet

Ansvarlig revisor er pålagt å holde diskusjoner innad i revisjonsteamet vedrørende risikoen for at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon, jf. ISA 315 pkt. 10. Formålet med diskusjonene er blant annet å dele innsikt i enheten som revideres, å diskutere hvordan enheten kan være utsatt for vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter, og å vektlegge betydningen av profesjonell skepsis (Eilifsen et al 2014), jf. ISA 315 pkt. A21.

ISA 240 inneholder ytterligere krav og veiledning til diskusjoner i revisjonsteamet i forbindelse med risikoene for misligheter. I henhold til kravene i ISA 240, skal diskusjonene i revisjonsteamet legge spesiell vekt på hvordan og hvor regnskapet kan inneholde vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter, jf. ISA 240 pkt. 15.

Punkt A10 og A11 i ISA 240 gir gjør rede for hvordan revisjonsteamet kan dra nytte av diskusjonene, og hvilke forhold diskusjonene kan omhandle. Det kommer klart frem av punktene i A11, at diskusjonene rundt forhold som kan tyde på misligheter skal ha et betydelig fokus på misligheter blant ledelsen. Under punkt 1 blir det fremhevet at revisjonsteamet skal utveksle meninger om hvordan eiendeler kan underslås i enheten. I tillegg blir revisjonsteamets holdninger under revisjonen fremhevet. Det skal legges vekt på hvordan revisjonen vil foregå med tanke på risikoen for misligheter, og hvilke forhold og omstendigheter som kan tyde på vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter.

Kravene om diskusjoner i revisjonsteamet har altså et utpreget fokus på å fremheve både en kritisk og en profesjonell holdning til omstendigheter som kan indikere vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter, og er således et viktig supplement til kravet om profesjonell skepsis.

Vurdering av lover og forskrifter ved revisjon av regnskaper

ISA 250 omhandler revisors plikt til å vurdere lover og forskrifter ved revisjon av et regnskap. Revisors hovedoppgave ved revisjon av årsregnskap er å påse at årsregnskapet er utarbeidet og i samsvar med lov og forskrifter. Hvilke lover og forskrifter som gjelder for en enhet som revideres varierer mellom klientene, men vil, i de fleste tilfeller, ha vesentlig betydning for informasjonen i regnskapet. Standarden skal bistå revisor i å identifisere vesentlig feilinformasjon i regnskapet som følge av brudd på lover og forskrifter. Imidlertid er ikke revisor ansvarlig for forebygge slike brudd, og det forventes ikke at revisor oppdager alle brudd på lover og forskrifter, jf. ISA 250 pkt. 5.

Revisor skal ha som mål å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessige revisjonsbevis for overholdelse av bestemmelser i lover og forskrifter som kan ha betydning for fastsetting av vesentlige beløp, jf. ISA 250 pkt. 10 (a). I tillegg skal revisor utføre spesifikke revisjonshandlinger for å bidra til å identifisere brudd på lover og forskrifter som kan ha vesentlig betydning for regnskapet, jf. pkt. 10 (b). Dersom det oppdages, eller mistenkes brudd på lover og regler, skal dette håndteres på en hensiktsmessig måte, jf. pkt. 10 (c).

Revisor har som oppgave å opparbeide seg en generell forståelse av relevant lov- og forskriftsmessig rammeverk for enheten og bransjen, i tillegg til overholdelsen av dette rammeverket. For å bidra til å identifisere lovbrudd skal revisor forespørre ledelse og, hvis relevant, dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll. Revisor skal be ledelse og, hvis relevant, dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll om å uttale seg skriftlig om at de har gitt revisor informasjon om alle kjente brudd eller mistanke om brudd på lover og forskrifter, jf. ISA 250 pkt. 16. Foreligger det ikke brudd, eller mistanke om det, kreves det ikke at revisor utfører ytterligere revisjonshandlinger, jf. ISA 250 pkt. 17.

Dersom revisor oppdager, eller mistenker, brudd på lover og forskrifter, skal dette kommuniseres til dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll, jf. ISA 250 pkt. 22 og 23. Imidlertid er det unntak dersom revisor mistenker at ledelsen, eller dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll er involvert. I dette tilfellet skal revisor

kommunisere forhold til neste ansvarsnivå i enheten, dersom dette finnes, eksempelvis en revisjonskomité eller tilsynsråd. I tilfeller der dette ikke finnes, skal revisor vurdere behovet for ekstern juridisk bistand, jf. ISA 250 pkt. 24.

I ytterste konsekvens, der det er oppdaget brudd på lov og forskrifter, og dette ikke gjenspeiles i regnskapet, skal revisor avgi en beretning med forbehold eller med negativ konklusjon, jf. ISA 250 pkt. 25, jf. ISA 705 pkt. 7-8

Vesentlighet

Vesentlighet er et konsept innen revisjonsfaget, og angir en terskel for når feilinformasjon regnes som vesentlig for brukerne. Eilifsen et al. (2014) definerer vesentlighet på følgende måte: *"Feilinformasjon, inkludert utelatelser, regnes som vesentlige dersom de, enkeltvis eller samlet, rimelig kan forventes å påvirke de økonomiske beslutningene som treffes av brukerne på grunnlag av regnskapet"*.

En illustrasjon av konseptet vesentlighet vil være en bruker som velger et beslutningsalternativ fremfor det alternativet som ville blitt valgt dersom regnskapet ikke inneholdt feil.

Ifølge standarden ISA 320 – "Vesentlighet ved planlegging og gjennomføring av en revisjon", er feilinformasjon vesentlig dersom de *"Enkeltvis eller samlet, rimelig kan forventes å påvirke de økonomiske beslutningene som treffes av brukerne på bakgrunn av regnskapet"*. Standarden sier videre at vesentlighet fastsettes av revisors profesjonelle skjønn og oppfatning av hvilke behov for finansiell informasjon brukerne av regnskapet har, jf. Pkt. 4. Revisjonen skal altså utføres med tanke på brukerne, og en av revisors oppgaver er å gjøre seg opp en oppfatning av hvilke forhold som vil være vesentlig for brukerne.

I vurderingen av hva som er vesentlig for brukerne, er det viktig at revisor har en oppfatning av hvem som faktisk bruker regnskapsinformasjon, og hvilke forhold som kan regnes som vesentlig for brukernes beslutninger jf. ISA 320 pkt. 4. For eksempel vil myndighetene ha særlig interesse av at det er innbetalt riktige skatter og avgifter, mens andre brukere kan bli påvirket av annen regnskapsinformasjon. I tillegg vil faktorer som størrelse og økonomisk situasjon ha betydning for fastsettelsen av vesentlighet. Feilinformasjon på 100.000 vil ikke ha samme betydning for et selskap med omsetning på 10 milliarder, i motsetning til et selskap med 1 million i omsetning.

Vesentlighet er en sentral del av revisors planlegging. Revisor har et ansvar overfor seg selv og sine klienter om å utføre revisjonen på en effektiv måte, både tids- og kostnadsmessig (Eilifsen et al. 2014). Ved å bruke et mål på vesentlighet kan revisor konkludere hvorvidt regnskapet gir et rettviseende bilde på den økonomiske stillingen, på bakgrunn av bevisene som er innhentet.

I lys av revisors oppgaver og plikter i forbindelse med underslag, vil vesentlighetsgrensen være essensiell. I henhold til revisjonsstandardene er revisor pålagt å undersøke indikasjoner på at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som følge av misligheter. Imidlertid er underslag en type mislighet som kan utføres med stor kreativitet, og over lang tid. Dette medfører at indikasjoner på underslag kan havne under radaren under revisjonssyklusene, men samlet over tid, utgjøre vesentlig feilinformasjon (Eilifsen et al. 2014).

Fastsettelse av vesentlighet avhenger av revisors profesjonelle skjønn, og vil være forskjellig fra klient til klient (Eilifsen et al. 2014). Mislighetsrisikofaktorer vil naturligvis være en del av revisors vurderingsgrunnlag når vesentlighet skal fastsettes. Imidlertid kan mislighetsrisikofaktorer være såpass godt gjemt at de ikke oppdages under planleggingen. Samme problemstillingen gjelder tilsvarende under, og etter revisjonens slutt.

I revisorloven har vesentlighetsbegrepet blitt utelatt i bestemmelsene om revisors oppgaver og plikter. Under bestemmelsene om revisjonen innhold i §5-1 står det i tredje ledd at revisor skal bidra til å forebygge og avdekke feil og misligheter. Videre står det under revisors plikter i § 5-2 at revisor skal vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon som følge av misligheter og feil. I motsetning til revisjonsstandardene, spesielt ISA 240, blir altså feilbeløpets størrelse ikke avgjørende for hvorvidt revisor skal bidra til å avdekke misligheter og feil.

2.2.4 Delkonklusjon om revisors ansvar

Vi har nå gått gjennom lovgivning, revisjonsstandarder, og annen relevant litteratur knyttet til revisors ansvar for å avdekke underslag. Som sagt bruker lovgivningen misligheter som en samlebetegnelse for tilsiktede handlinger som fører til feilinformasjon i regnskapet. Dermed har vi brukt betegnelsen ”misligheter” i gjennomgangen av lovgivningen på området.

Vi har gått gjennom flere sider ved revisors ansvar for å avdekke misligheter, herunder kravene i ISA 240 knyttet til risikovurdering, profesjonell skepsis, og kommunikasjon til ledelsen, samt rapporteringsplikten etter norsk lov. Reglene vil også ha en preventiv effekt mot misligheter. Lovgivningen på området er omfattende, og vi mener at det til tider kan være utfordrende å fastslå nøyaktig hvor langt revisors ansvar strekker seg, både ved mistanke eller avdekking av misligheter i selskapet som revideres.

I tillegg ser vi noen forskjeller mellom revisjonsstandardene og norsk lovgivning. Imidlertid har vi redegjort for retningslinjene til revisjonsstandardene og revisorforeningen, som veileder revisor i å vurdere lover og forskrifter i utførelsen av revisjonen. I henhold til revisjonsstandardene og norsk lov skal revisor skaffe seg betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller feil, jf. ISA 240 pkt. 5. Revisor skal også bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil, jf. revl. §5-1. Videre anfører revisorloven at revisors risikovurdering ikke skal ta hensyn til at eventuell feilinformasjon skal være av vesentlig betydning, slik det derimot fremkommer av revisjonsstandardene.

Ved mistanke om straffbare handlinger har revisor også en rapporteringsrett etter revisorloven og rapporteringsplikt etter hvitvaskingsloven. Reglene er utarbeidet i forbindelse med revisors bidrag til å bekjempe økonomisk kriminalitet. Dette er imidlertid et område det knytter seg en del usikkerhet til, i henhold til når revisor er rapporteringspliktig etter hvitvaskingsloven. Det fremkommer at underslag er et av typetilfeller som innrapporteres av revisor til Økokrim (Finneide 2008), men ikke alle tilfeller av underslag vil være omfattet. Regelverket bidrar til avdekking av misligheter ved at revisor skal utføre nærmere revisjonshandlinger ved mistanke om straffbare handlinger, og rapportere videre til enhetens riktige ledelsesnivå og eventuelt politiet eller Økokrim.

2.3 Forventningsgapet

Som tidligere nevnt har det i de siste årene vært flere store oppslag rundt revisors rolle ved avdekking av underslag. Når underslag avdekkes spør brukerne seg ”Hvor var revisor?”, som er et signal på at revisor har sviktet i oppfyllelsen av hva som forventes av dem. Når brukerne oppfatter revisors leverte ytelser som mangelfulle og forventningene til revisor ikke inntreffes, vil en følge av dette kunne resultere i kritikk av revisor. At revisor svikter i utførelsen av det samfunnet forventer av dem er en stor forretningsrisiko, og hovedårsaken

til at revisjonsselskapene saksøkes og får negativ publisitet i media. Brukerne mister tillit til revisors arbeid noe som er det fundamentale for revisjonsprofesjonen. Uten tillit til revisor vil revisjonen miste sin verdi. Avdelingsdirektør i kredittilsynet Anne Merethe Bellamy sier følgende om revisors rolle og oppgaver fra foredraget sitt i 2004:

”Revisors rolle som tillitsmann for kapitalmarkedet, eiere, ansatte, offentlige myndigheter og kreditorer er det helt sentrale... Det er denne rollen og tilliten til rollen som er revisors eksistensgrunnlag, og som hele revisjonsordningen bygger på. Tilliten til at revisor ivaretar rollen som tillitsmann er i realiteten revisjonsbransjens eneste aktivum”.

(Bellamy 2004)

Ved flere tilfeller har revisor blitt kritisert i media og det finnes flere ulike rettssaker vedrørende revisors ansvar ved manglende avdekking av underslag og andre misligheter. Dette indikerer at brukerne oppfattet revisors utførelse av revisjonen som mangelfull i forhold til det de forventet av revisor. Når det oppstår et gap mellom *”samfunnets forventninger til revisor og revisors utførelse, slik det er oppfattet av samfunnet”* foreligger det et såkalt forventningsgap (Porter, 1993, 50). Den engelske betegnelsen av begrepet er *”Expectation gap”*. Forventningsgapets sammensetning består av 3 dimensjoner: samfunnets urimelige forventninger til revisor, revisors mangelfulle utførelse slik det er oppfattet av samfunnet og mangelfull lovgivning (Porter, 1993). Revisorer har et lovpålagt ansvar for å avdekke og forebygge misligheter. Når revisor blir erstatningsansvarlig anses utførelsen av revisjonen som mangelfull, men i motsatt tilfelle vil brukerne kunne ha urimelig forventninger til revisor. Manglende forståelse og forklaring av revisors rolle til samfunnet vil kunne gi utspring til forventningsgapet. For å bevare tilliten til revisor og redusere eventuelle forventningsgap er det viktig at det kommer frem hva som er mulig for revisor å oppnå og revisjonens ulike begrensinger, noe som er forsøkt gjennom engasjementsbrevet og revisjonsberetningen.

2.3.1 Definisjon av forventningsgapet

Forventningsgapet har tradisjonelt blitt definert som *”the gap between the responsibilities society expects auditors to perform and those auditors acknowledge as theirs”* (Porter, 2012, 242). Selv om begrepet først ble definert i senere tid har begrepets innholdsmessige betydning eksistert i flere år. I følge Porter (1993) ble begrepet ble først tatt i bruk i revisjonssammenheng av Liggio i 1974. Liggio definerte forventningsgapet som *”a factor of*

the levels of expected performance as envisioned both by the independent accountant and by the user of financial statements. The difference between these levels of expected performance is the expectation gap” (Porter 1993, 12). Definisjonen av forventningsgapet har senere variert blant forskjellige forskere.

I 1978 bygget The Cohen Commission (CAR) videre på definisjonen, og utvidet begrepet fra Liggio sin definisjon som så på forventningene til brukerne av finansregnskapet, og hvilket arbeid som forventes at revisor skal utføre, til å omfatte gapet mellom ”*samfunnets forventninger og hva som rimelig kan og bør forventes av revisor*” (Porter, 1990, 13, vår oversettelse).

De tidligere definisjonene av forventningsgapet ble kritisert av Brenda Porter. Hun hevdet at definisjonene var for snever da de ikke tok hensyn til muligheten for at revisor sviktet i utførelsen av revisjonen og ikke oppfylte ”*hva som forventes av dem (Liggio) eller hva som rimelig kan og bør forventes av dem (CAR)*” (1993, 50). Det momentet at revisor ikke oppfyller samfunnets forventninger, mente hun var av vesentlig betydning for kritikken samfunnet retter mot revisor. For at definisjonen skulle omfatte hele forventningsgapet foreslo Porter derfor følgende definisjon av forventnings- og prestasjonsgapet (The audit expectation-performance gap) :” *The gap between society’s expectation of auditors’ and auditors performance, as perceived by society.*” (1993, 50).

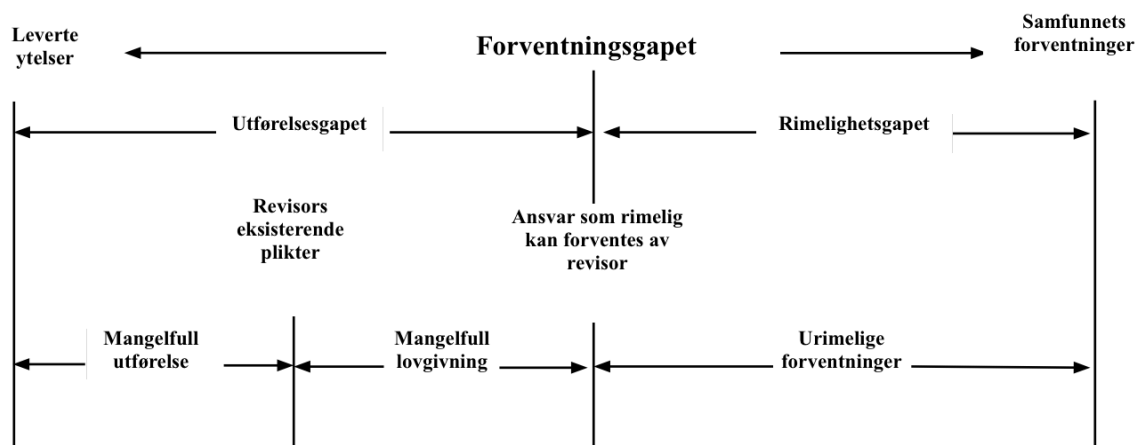
I følge Porter består forventningsgapet av to hovedkomponenter, rimelighetsgapet og utførelsesgapet. Porter definerer rimelighetsgapet som ”*Gapet mellom hvilke ansvarsområder samfunnet forventer at revisor skal ha og hvilke ansvarsområder som er rimelig å forvente av dem*” (Porter, 1993, 50, vår oversettelse). Dersom det eksisterer et rimelighetsgap vil brukerne ha urimelige forventninger til hva som kan forventes av revisor. Årsaken bak denne type gap vil ofte ha bakgrunn i at samfunnet har manglende eller feilaktig forståelse rundt revisor arbeid og begrensninger i revisjonen.

Videre blir utførelsesgapet definert som ”*Gapet mellom ansvarsområdene samfunnet forventer at revisor skal ha og hvilke de oppfatter at revisors utfører (eller rettere sagt, hvilke ansvarsområder samfunnet oppfatter at blir utført dårligere)*” (Porter, 1993, 50, vår oversettelse). Utførelsesgapet deles ytterligere opp i to deler, mangelfull lovgivning og mangelfull utførelse.

Utførelsesgapet som resultat av mangelfull lovgivning blir definert som ”*Gapet mellom ansvarsområdene som rimelig kan forventes av revisor og hvilke som er lovpålagte ansvarsområder*” (Porter, 1993, 50, vår oversettelse). Ved mangelfull lovgivning vil lovgiver være ansvarlig for denne type forventningsgap. Lovgivningen skal tilpasses hva samfunnet rimelig kan forvente av revisor. Dersom revisor utfører revisjonen i henhold til det som kreves etter gjeldende lover og regler, og disse reglene ikke er tilpasset samfunnets forventninger som rimelig kan forventes, vil det oppstå et forventningsgap.

Den andre delen av utførelsesgapet, mangelfull utførelse, defineres som ”*Gapet mellom den forventede standarden på revisors utførelse av sine faktiske ansvarsområder, og den oppfattede standarden på det som blir utført, ut i fra forventningene og oppfattelsene av samfunnet*” (Porter, 1993, 50, vår oversettelse). Eksempelvis vil det her kunne oppstå et forventningsgap dersom samfunnet vurderer revisors prestasjon til å ikke være tilfredsstillende i forhold til hva de forventer at revisors skal utføre.

Vi tar utgangspunkt i Porters struktur av forventnings- og prestasjonsgapet i vår masteroppgave, heretter omtalt som forventningsgapet. Oppsummert og oversatt i figuren nedenfor ser vi oppbygningen og strukturen av forventningsgapet slik det er definert av Porter.

Structure of the audit expectation-performance gap (Porter 1993, 50, vår oversettelse)

I følge Porters modell må utførelsesgapet og rimelighetsgapet møtes på det nivå av ansvarsområder som rimelig kan forventes av revisor for at det ikke skal eksistere noe forventningsgap. Revisor må utføre sitt arbeid etter nåværende lover og regler, og samfunnet må ha forståelse og innsikt i hva som er revisor ansvarsområder. Ansvarsområdene som forventes av revisor må være forenlig med revisors rolle og i tillegg være lønnsomt å

gjennomføre for revisor, slik at nytten overstiger kostnadene. Dersom dette er tilfelle vil det aktuelle ansvaret rimelig kunne forventes av revisor i følge Porter (1990, 14).

Når man studerer forventningsgap i revisjonssammenheng, vil det normalt omfatte de forskjellige ansvarsområdene til revisor. Vi avgrensner det til å kun studere om det eksisterer et forventningsgap i forhold til revisors ansvar for å forebygge og avdekke underslag.

3. Tidligere forskning

I dette kapitlet ser vi nærmere på tidligere forskning om revisors ansvar for å avdekke feil og misligheter, samt tidligere forskning på forventningsgap. I utgangspunktet ønsket vi å se på tidligere forskning innenfor revisors ansvar for avdekking av underslag. Det viste seg å være vanskelig å finne noe innenfor emnet da forskningen hovedsakelig baserer seg på misligheter.

3.1 Generell forskning relatert til revisors ansvar for å avdekke misligheter

Revisors ansvar for å avdekke feil i regnskapet har vært, og er fortsatt et hett tema innen revisjonsforskning. Imidlertid er det fortsatt ikke enighet om hvor langt revisors ansvar strekker seg når det gjelder å avdekke feil som følge av misligheter. Dette er til tross for at standardsettende organ over hele verden har utgitt revisjonsstandarder med utfyllende beskrivelser og veiledning til hvordan revisjonen skal utføres, herunder revisors oppgaver og plikter vedrørende misligheter (Nieschweiz et al 2000). Forskning på feltet har også hatt et fokus på å utdype begrepet misligheter, og identifisere og definere de forskjellige typene. Albrecht (2014) klassifiserer misligheter som henholdsvis underslag, regnskapsmanipulasjon, svindel og bedrageri.

I takt med den teknologiske utviklingen, har misligheter blitt et stadig mer komplisert felt for revisjonsbransjen. Dette kommer av at det til stadighet fremkommer nye fremgangsmåter som kan tas i bruk for å skjule det. Spesielt har det vært fokus på misligheter blant ledelse. Som leder er det vanlig å ha beslutningsansvar, og i tillegg har en mulighet til å overstyre en, eller flere, av kontrollrutinene innad i selskapet. Dette er blant faktorene som har fått størst medfart i debatten rundt hvorvidt revisorer skal være ansvarlig for å avdekke misligheter under revisjonen (Salem 2012).

En rekke studier har også sett på årsaken til at misligheter utføres. I en studie utført av Donald Cressey i 1950 ble teorien om mislighetstriangelet lansert. Denne har fått oppslutning blant forskere også lenge etter sin utgivelse. Albrecht (2014) identifiserte blant annet også i sin studie at årsakene til misligheter kan knyttes opp mot motivasjon, oppfattede muligheter og rasjonalisering (Alleyne og Howard 2005).

Det har også blitt utført studier med revisorer og regnskapsbrukere, der revisors ansvar for å avdekke misligheter har vært tema. I en studie utført av Alleyne og Howard (2005), ble det utført semi-strukturerte dybdeintervjuer med revisorer og regnskapsbrukere for å undersøke deres standpunkt rundt avdekking av misligheter under revisjonen. De argumenterte for å bruke dybdeintervjuer ved å påpeke at dette ville gi et dypere innblikk i hvilke meninger respondentene hadde om revisors ansvar for å avdekke misligheter, i motsetning til spørreskjemaer som frem til da hadde blitt brukt i de mest kjente studiene på dette temaet. I studien ble det konkludert med at revisorene var sterkt uenig i at avdekking av misligheter var deres ansvar. Det var enighet mellom revisorene og brukerne om at revisor skal fokusere på mulighetene for at det kan foreligge misligheter, når de vurderer intern kontroll, internrevisjonen, ledelsen og fortsatt drift forutsetningen. Imidlertid forventet også brukerne at revisor skulle aktivt søke etter misligheter under revisjonen.

Det har blitt fremhevet at det finnes begrensninger i den enkelte revisors bedømmelse av misligheter, og hvordan en identifiserer misligheter (Salem 2005). I følge Wilks og Zimelman (2004) er det en tendens blant revisorer til å basere risikovurdering for misligheter på deres egne oppfattelse av ledelsens redelighet og holdninger. I tillegg har det fremkommet at det fokuseres i større grad på ledelsens rasjonalisering fremfor eventuelt situasjonsbetinget press og muligheter for å utføre misligheter.

I en studie utført av Moyes og Hasan (1996) ble det konkludert med at ansiennitet, og erfaring med misligheter økte sannsynligheten for å avdekke misligheter under revisjon. De brukte et spørreskjema, som ble sendt ut til både eksterne og interne revisorer. Respondentene ble spurt om å rangere forskjellige revisjonshandlinger etter hvor effektive de var til å avdekke misligheter. De fant en positiv korrelasjon mellom hvor mange år respondentene hadde jobbet med revisjon, og sjansen for å avdekke misligheter ved bruk av revisjonshandlingene som ble foreslått i spørreskjemaet. De kunne derfor konkludere med at erfarne revisorer hadde større sannsynlighet for å avdekke misligheter under en revisjons. I tillegg kom de frem til at sertifiserte revisorer (registrerte og statsautoriserte) hadde mer sannsynlighet for å avdekke misligheter, enn ikke-sertifiserte revisorer.

Det har også blitt utført forskning der selskapets organisering blir knyttet opp mot risikoen for å oppleve misligheter. Beasley (1996) utførte en studie med 150 bedrifter i USA, hvorav 75 hadde opplevd misligheter i løpet av de 10 siste årene, og 75 ikke hadde erfaring med misligheter. Han kom frem til at det var negativ korrelasjon mellom antall eksterne i styret

og sannsynligheten for at selskapet opplever misligheter. I samme studie undersøkte han også hvorvidt internrevisjon har innvirkning på sannsynligheten for å oppleve misligheter. Selv om internrevisjon kan ha en positiv effekt objektiviteten og uavhengigheten til styrelsesorganet, konkluderte Beasley (1996) med at internrevisjon ikke hadde signifikant innvirkning på sannsynligheten til at bedrifter opplever misligheter.

I kjølevannet av de store revisjonsskandalene, spesielt Enron og Worldcom, har revisors ansvar vedrørende misligheter fått et oppsving i revisjonsforskningen (Alleyne og Howard 2005). Det er imidlertid ikke grunnlag til å si at det enighet blant forskere, eller i bransjen, om revisors rolle og ansvar når det gjelder avdekking av misligheter. Dette gir grunn til å tro at regnskapets brukere og revisjonsbransjen har forskjellige oppfatning vedrørende revisors ansvar for å avdekke misligheter. I litteraturen blir dette kalt et forventningsgap, som vil bli gjennomgått nedenfor. I dag etterspørres mer forskning på feltet, og revisors ansvar for avdekking av misligheter er blant temaene som ønskes. Forebygging og avdekking av misligheter er viktig for revisoryrket, men også for samfunnet. Misligheter, herunder underslag eller økonomisk utroskap, er kriminelle handlinger som medfører store kostnader, både for selskapene involvert, og for samfunnet (Alleyne og Howard 2005).

3.2 Forskning på forventningsgap

Det har blitt utført flere internasjonale studier som undersøker om det eksisterer et forventningsgap i forbindelse med en revisjon. Studier om forventningsgapet struktur og hvordan det skal defineres har også blitt utført av flere forskere. Forventningsgapet har blant annet blitt forsket på i Romania, Nigeria, Ungarn, New Zealand, United Kingdom, Iran, Kina og Singapore. Det er funnet bevis for at forventningsgapet eksisterer i flere land. Til tross for at forventningsgapet er et kjent fenomen og at flere land har forsket på dette, kan vi ikke finne lignende studier gjennomført i Norge.

I dette delkapittelet vil vi gå nærmere inn på den første forskningsartikkelen til Brenda Porter. De senere studiene av Porter bygger på samme metode og teori. Vi anser hennes forskningsartikler som relevant for vår problemstilling og vi ønsker å benytte oss av samme metode. Porter har gjennomført tre studier av forventningsgapet *"An Empirical Study of the Audit Expectation-Performance gap"* (1993), *"The audit expectation-performance gap in the United Kingdom in 1999 and Comparison with the gap in New Zealand in 1989 and in 1999"* av Porter og Gowthorpe (2004) og *"Audit Expectation-Performance Gap Revisited:*

Evidence from New Zealand and the United Kingdom Part 2: Changes in the Gap in New Zealand 1989–2008 and in the United Kingdom 1999–2008” av Porter, Ó hÓgartaigh og Baskerville (2012). Metoden som blir brukt av Porter har en klar struktur og kan skille mellom de ulike delkomponentene i forventningsgapet, henholdsvis urimelige forventninger, mangelfull lovgivning og mangelfull prestasjon. Studiene er utformet og gjennomført i sammenheng med Porters definisjon av forventningsgapet, og metoden som er brukt er lik i alle studiene. Forskningsartiklene er omfattende og vi vil derfor kun trekke frem det mest relevante.

3.2.1 Forskning på forventningsgap i New Zealand

Etter at aksjemarkedet i New Zealand fikk et alvorlig knekk i 1987 ble tilliten til revisorer alvorlig svekket. Kritikken av revisorer tydet på at det forelå et forventningsgap mellom ”*samfunnets forventninger til revisorer og revisors utførelse, slik det oppfattes av samfunnet*” (Porter, 1993). I sammenheng med Porters videreutvikling av definisjonen forventnings- og prestasjonsgapet, gjennomførte hun også en studie i 1989 for å undersøke hvorvidt det eksisterte et forventningsgap i New Zealand. Porter hadde tre formål med forskningen, å undersøke strukturen, sammensetningen og omfanget av forventningsgapet. Noen år senere utførte hun et studie sammen med Gowthorpe (2004), hvor de i tillegg forsøkte å sammenligne og forklare forskjellene i forventningsgapet mellom New Zealand og Storbritannia. 10 år senere ble det utført enda en studie der de studerte endringene i forventningsgapet i New Zealand og Storbritannia. Ved å besvare disse spørsmålene kunne Porter komme med anbefalinger til tiltak som kunne minske forventningsgapet mellom revisor og de øvrige regnskapsbrukerne.

For å besvare forskningsspørsmålene, ble det brukt et spørreskjema som ble sendt ut til fire hovedgrupper av regnskapsbrukere. Gruppene ble definert som ”eksterne revisorer”, ”revisjonspliktige”, ”regnskapsbrukere fra finansmiljøet” og ”regnskapsbrukere utenfor finansmiljøet”. Regnskapsbrukere blir altså fordelt inn i to grupper basert på om de kommer fra finansmiljøet, eller ikke. Det skilles mellom hvorvidt brukerne direkte eller indirekte drar nytte av ekstern revisjon. Regnskapsbrukere fra finansmiljøet er typisk aksjonærer, långivere eller analytikere som er involvert i finansieringen av selskapet. Regnskapsbrukere utenfor finansmiljøet er alle som ikke er involvert i finansieringen av selskapet, men som indirekte drar nytte av at selskapet blir revidert av en ekstern revisor, i. e. journalister, kunder eller ansatte.

Disse fire hovedgrupperingene ble deretter delt inn i undergrupper, og respondenter ble vilkårlig valgt. Det ble sendt ut 1.727 spørreskjemaer og undersøkelsen hadde en responsrate på 69%.

Vi vil nå gå nærmere inn på den første studien utført av Brenda Porter i 1990. I del 1 av undersøkelsen ble respondentene spurt om sin profesjonelle bakgrunn, og sin generelle interesse for finansregnskapet og revisjonsberetningen. Deretter skulle respondentene i del 2 gå gjennom en liste med 30 påstander om revisors ansvarsområder i forbindelse med ekstern revisjon. De 30 ansvarsområdene var en miks av eksisterende lovfestede ansvarsområder og ansvarsområder som ikke er lovfestede ansvar for en ekstern revisor. For hvert ansvarsområde skulle respondentene svare på 1) om det aktuelle ansvarsområdet er et eksisterende ansvar for ekstern revisor, 2) dersom de svarte «ja» skulle de svare på hvor godt de mente revisor utførte dette ansvaret og tilslutt 3) om det aktuelle ansvarsområde burde være et ansvar for ekstern revisor. Det ble laget to ulike versjoner av spørreskjemaet, et til de som antas å ha kjennskap til revisjon og et annet til de som forventes å ha mindre kjennskap. Spørreundersøkelsene skilte mellom måten spørsmålene ble stilt på, i tillegg til at det var færre spørsmål i versjonen til de som forventes å ha minst kjennskap til revisor. For å teste påliteligheten til resultatene av datainnsamlingen, ble det utført to statistisk tester for å undersøke hvorvidt en kunne trekke gyldige konklusjoner fra de innsamlede dataene.

Spørsmålene om det var et eksisterende ansvar for revisor og om det aktuelle ansvarsområde burde være et ansvar for revisor skulle besvares med «ja», «nei», eller «vet ikke» og ble kodet med henholdsvis +1,-1 og 0. Ved å bruke gjennomsnittet av besvarelsene, kunne Porter indikere hvorvidt de forskjellige gruppene mente at det aktuelle ansvarsområde er, eller burde være et ansvarsområde for ekstern revisor. Spørsmål om hvor bra det aktuelle ansvaret ble utført skulle besvares med «dårlig», «middels», «godt» eller «Vet ikke» og ble kodet med henholdsvis 1, 2, 3 og 0. Dermed ville kun svarene fra respondenter som mente de hadde mulighet til å vurdere hvor bra det aktuelle ansvaret utføres av revisor representere de ulike meningene for den aktuelle gruppen. De tallmessige verdiene her hadde ingen spesiell betydning foruten å gjøre de deskriptive og komparative analysene av respondentenes meninger lettere å gjennomføre.

10 av de 30 ansvarsområdene som var inkludert ble regnet som eksisterende ansvar for revisor etter gjeldende lover og regler i New Zealand. Flere av disse 10 ansvarsområdene ble ikke avdekket av interessegruppene, noe som indikerer manglende kunnskap på området.

Resultatet av analysene var dermed at de eksterne revisorene samlet sett hadde mer kunnskap om sine egne ansvarsområder. Videre viste det seg at revisjonspliktige og regnskapsbrukere fra finansmiljøet hadde tilnærmet lik grad av kunnskap om revisors ansvarsområder. Allmenheten (regnskapsbrukere utenfor finansmiljøet) var den gruppen hvor det var størst kunnskapsgap og det ble antatt at rundt 60% hadde liten eller ingen kjennskap til revisors ansvar og flere kunne derfor ikke besvare undersøkelsen.

I vurderingen av revisors prestasjon var interessegruppene overordnede vurderingen at seks av ansvarsområdene ikke var tilstrekkelig utført. Noen av disse ansvarsområdene var relatert til avdekking av tyveri utført av ledelsen, manipulering av regnskapsinformasjon og vurdering av selskapets fortsatt drift. I tillegg inkluderte de ansvarsområder knyttet til hvilken informasjon som skulle inkluderes i revisjonsberetningen, dersom det ble avdekket økonomisk kriminalitet. Det er viktig å merke seg at 4 av de 6 ansvarsområdene ikke ble ansett av revisorene til å være et eksisterende ansvar. Sett i forhold til de andre gruppene, vurderte også revisorene utførelsen av ansvarsområdene høyere. Av de andre gruppene, var gruppen for regnskapsbrukere utenfor finansmiljøet mest tilfreds med revisors arbeid.

Under ansvarsområder som revisor burde utføre ble det overordnet identifisert 18 av de totalt 30 ansvarsområdene. 10 av ansvarsområdene var som sagt allerede revisors ansvar. Revisorene identifiserte færrest antall arbeidsoppgaver som de mente burde være et eksisterende ansvar. Et oppsiktsvekkende funn var at revisorene ikke ønsket at avdekking av tyveri av selskapets eiendeler utført av både ansatte med og uten lederansvar skulle være et eksisterende ansvarsområde. De oppgavene som ble identifisert som ønskede ansvarsområder måtte deretter vurderes for om de var rimelige å forvente av revisor. Ansvarsområdenes nytte må overstige kostnadene ved å utføre det. En tilnærming vil være om både revisjonspliktige og regnskapsbrukere fra finansmiljøet ønsker at det aktuelle ansvaret skal være et eksisterende ansvar. Begge gruppene forventes å være velinformerte om revisjonens og revisors rolle. For de revisjonspliktige vil betydningene av kostnadene være vesentlige, og en følge av dette kan det føre til at denne gruppen ønsker begrenset utviding av revisors oppgaver. Regnskapsbrukere fra finansmiljøet har et annet perspektiv av revisjonens bidrag og hvilken nytte det kan gi ved utviding av ansvarsområdene.

I analysen av forventningsgapet kom Porter frem til at 25 av de foreslåtte ansvarsområdene bidrar til forventningsgap. Konklusjonen var at rimelighetsgapet bidro med 31% av det totale forventningsgapet og utførelsesgapet med 69%, hvor mangelfull lovgivning bidro 58% av forventningsgapet og de resterende 11% var mangelfull utførelse.

Gjennom datainnsamlingen kom det frem at revisorene hadde god kunnskap om deres eksisterende ansvar. Det kom også frem at desto lenger vekk fra revisjonsprosessen regnskapsbrukerne stod, desto mindre kunnskap hadde de om revisors eksisterende ansvar. Følgelig er det regnskapsbrukere utenfor finansmiljøet som hadde minst kunnskap om revisors ansvarsområder. Det ble også påpekt at dette «kunnskapsgapet» mellom gruppen for eksterne revisorer og de øvrige hovedgruppene burde bli tatt tak i omgående, for å forhindre unødvendig kritikk og tap av tillitt til ekstern revisor. Når de ulike komponentene som representerer forventningsgapet kan deles opp, vil dette lettere vise hvor det må settes inn tiltak for å minske gapet. Når forventningsgapet reduseres vil dette føre til mindre kritikk og søksmål mot revisorer i følge Porter (1990).

De senere studiene som ble gjennomført av Porter tok i bruk samme forskningsmetode som det første studie i 1989. De siste studiene hadde derimot flere foreslåtte ansvarsområder for revisor som en følge av en økning i revisjonsrelaterte problemer de siste årene. Flere av spørsmålene gikk også dypere i detaljene enn i det første studiet. Svarprosenten på de siste studiene hadde et stort fall, og gikk fra 69% til 29% i NZ og 26% til 14 % i UK. Endringene i forventningsgapet viser at rimelighetsgapet har økt i begge landene, særlig i New Zealand. Derimot har utførelsesgapet, mangelfull lovgivning og mangelfull utførelse, blitt redusert. Dette viser at flere er tilfreds med revisors utførelse. Forfatterne trekker frem at dette kan ha en sammenheng med at revisjonsstandardene setter større krav enn tidligere og revisors ansvar har blitt bedre spesifisert. I tillegg nevnes det at revisor er mer kjent med hva som er deres ansvar og ikke. Hovedgrunnen anser de likevel å være det store fokuset som er rundt revisors utførelse og prestasjon (Porter et al. 2012).

Year	United Kingdom			New Zealand		
	Contribution of components to the audit expectation-performance gap			Contribution of components to the audit expectation-performance gap		
	Deficient performance gap	Deficient standards gap	Reasonableness gap	Deficient performance gap	Deficient standards gap	Reasonableness gap
1989 ^c	–	–	–	11%	58%	31%
1999 ^d	9%	39%	52%	6%	51%	43%
2008 ^e	4%	41%	55%	7%	43%	50%
	No. of constituent responsibilities			No. of constituent responsibilities		
	Deficient performance gap	Deficient standards gap	Reasonableness gap	Deficient performance gap	Deficient standards gap	Reasonableness gap
1989 ^c	–	–	–	5	10	9
1999 ^d	8	9	24	5	14	23
2008 ^e	6	9	21	7	11	28
	Measure of unfulfilled expectations ^a			Measure of unfulfilled expectations ^a		
	Deficient performance gap	Deficient standards gap	Reasonableness gap	Deficient performance gap	Deficient standards gap	Reasonableness gap
1989 ^c	–	–	–	125 units	667 units	348 units
1999 ^d	144 units	591 units	804 units	94 units	832 units	713 units
2008 ^e	41 units	415 units	557 units	116 units	725 units	834 units
	Total extent of audit expectation gap ^b			Total extent of audit expectation gap ^b		
1989 ^c	–			1,140 units		
1999 ^d	1,539 units			1,639 units		
2008 ^e	1,013 units			1,675 units		

^a Determined by totalling the proportion of the society group who indicated, for each responsibility constituting the gap, that they expect auditors to perform the responsibility (for the deficient standards and reasonableness gaps) or they perceive auditors perform the responsibility poorly (for the deficient performance gap).

^b Determined by totalling the measures of unfulfilled expectations attaching to each of the three constituent gaps.

^c In 1989, 30 responsibilities were included in the NZ questionnaire.

^d In 1999, 51 responsibilities were included in the UK, and 49 in the NZ, questionnaire.

^e In 2008, 55 responsibilities were included in the UK, and 53 in the NZ, questionnaire.

Figure 2: Changes in the audit expectation-performance gap in the UK 1999-2008 and in NZ 1989 2008 (2012, 219).

3.3 Oppsummering tidligere forskning

Vi har i dette kapittelet gjennomgått sentrale studier innenfor revisors ansvar for misligheter under revisjon av årsregnskapet. I tillegg har vi gått mer i dybden på studien om forventningsgap utført i New Zealand av Brenda Porter. Studiene vi har gjennomgått har hatt ulikt fokus. Imidlertid ser vi en gjennomgående trend, nemlig at misligheter fortsatt er et felt det knytter seg en del uenighet og usikkerhet til. Det fremkommer også at det er etterspørsel etter mer forskning på feltet (Alleyne og Howard 2005).

I henhold til hypotesen vi kommer til å introdusere i kapittel 4, ønsker vi å gjøre en empirisk analyse av ulike gruppers forventninger, inkludert revisors egne oppfatning, om revisors ansvar for forebygging og avdekking av underslag. I gjennomgangen av studiene til Brenda Porter, så vi at bruk av spørreskjema kan brukes til å måle forskjellige gruppers meninger og kunnskaper om revisors ansvarsområder. Hennes definisjon av forventningsgapet gjorde det også mulig å få et innblikk i hvilke faktorer som kan være med på å skape et forventningsgap.

Vi anser både hennes definisjon av forventningsgapet, samt metoden for datainnsamling som svært godt egnet for vår studie. Vi vil derfor basere datainnsamlingen på den samme metoden som Brenda Porter benyttet seg av.

4. Forskningsspørsmål

Dette kapitlet tar sikte på å utdype forskningsspørsmålet vårt. Vi vil i det følgende skrive om bakgrunnen for problemstillingen og hvilke forventninger vi har. I tillegg vil vi presentere hypotesen som ligger til grunn for den empiriske analysen av forventningsgapet.

Gjennom oppgaven ønsker vi å undersøke fenomenet forventningsgap relatert til revisors ansvar for å forebygge og avdekke underslag. Vi vil studere om det er et gap i forventningene til revisor, mellom reviderte selskaper, ansatte i kredittavdelingen i bank og revisorene selv. Som nevnt innledningsvis, er underslag en vanlig form for økonomisk kriminalitet som kan forekomme i virksomheter. Det er derfor interessant å studere hvilke forventninger de ulike gruppene har til revisors ansvar for å forebygge og avdekke underslag, da det er sannsynlig at flere virksomheter har blitt, og kan bli utsatt for denne type økonomisk kriminalitet. Problemstillingen rundt hva samfunnet forventer av revisor er derfor være svært aktuell.

Historisk har revisors ansvar vært gjennom store svingninger, og det har i de siste årene blitt større fokus på revisors ansvar for avdekking av misligheter. Det bør særlig bemerkes at i 1956 uttalte Revisorlovutvalget at et av hovedformålet med plikt til å velge revisor, var behovet for å kontrollere at ”underslag og besvikelser” ble forhindre (NOU 1997:9, 30). I dag regnes dette ikke som en selvstendig del av revisjonen, med mindre det er forhold som tyder på at det kan foreligge underslag. Revisor er da pliktig til å undersøke det nærmere under revisjonen (NOU 1997).

I lesing i media fremkommer det ofte kritikk av revisor, og det stilles ofte spørsmål om ”Hvor var revisor” når det har blitt avdekket underslag i virksomheter. Kritikken av revisor kan skyldes at det foreligger et forventningsgap. Det er derfor interessant å studere om det ligger noe mer bak dette. Har samfunnet urimelige forventninger eller har revisors utført revisjonen mangelfull? Vi vil derfor undersøke om det foreligger et forventningsgap, og hvorvidt dette kan skyldes ”urimelige forventninger”, ”mangelfull utførelse” og ”mangelfull lovgivning”.

Det er blitt utført flere studier internasjonalt de siste 10 årene om eksistensen av forventningsgapet, og flere ulike fremgangsmåter er tatt i bruk. I Norge, så vidt vi vet, er det ikke utført studier om eksistensen av forventningsgapet.

4.1 Hypotese

I forbindelse med forskningsspørsmålet har vi utviklet følgende hypotese:

”Det er et gap i forventningene mellom revisor og de øvrige regnskapsbrukerne i forbindelse med revisors ansvar for å forebygge og avdekke underslag, som følge av urimelige forventninger, mangelfull lovgivning og mangelfull utførelse”.

Våre forventninger om rimelighetsgapet er at samfunnet forventer mer av revisors ansvarsområder enn hva som fremkommer av gjeldene lover og regler. Dette vil føre til et gap mellom revisorer og samfunnet, ettersom revisor kan være mer klar over hva som faktisk er deres ansvar. Det fremkommer også av tidligere forskning på forventningsgapet at det er tendenser til at samfunnet har mangel på kunnskap om revisors roller og plikter. Mangel på kunnskap regnes som hovedårsaken for samfunnets urimelige forventninger til revisor.

Forventningene våre rundt mangelfull lovgivning er at samfunnet forventer mer av revisor enn hva som faktisk er deres ansvar etter gjeldene lover og regler. Dette vil føre til et gap mellom revisorer og samfunnet da vi forventer at revisorene ikke mener de bør utføre mer enn det som allerede kreves. Fra tidligere forskning på forventningsgapet i New Zealand fremkom det også at samfunnet ønsket at revisor skulle ha flere ansvarsområder enn det som fremkom av lovgivningen.

Forventningene våre rundt mangelfull utførelse er at samfunnet oppfatter revisors utførelse som mangelfull ved avdekking av underslag. Dette vil føre til et gap mellom revisorer og samfunnet, ettersom vi forventer at revisor vurderer sin utførelse bedre enn det samfunnet gjør. Forventningene våre bygger på kritikk av revisor som fremkommer i media ved manglende avdekking av underslag. I tillegg fremkom det fra Porters studie om forventningsgapet i 1989-1999 at interessegruppene vurderte revisors utførelse som mangelfull på følgende ansvarsområder: avdekking av tyveri og ulovlige handlinger utført av ansatte uten lederansvar og ledelse/styret og rapportering til myndighetene av underslag og andre ulovlige handlinger som var utført av ledelsen. Det fremkom også at revisorene oppfattet deres utførelse av de ulike ansvarsområdene bedre enn det samfunnet gjorde.

Vi har sett at underslagsskandaler får stor oppmerksomhet i media, og sentralt står underslagets størrelse, hvem som har utført det og hvordan det ble skjult. Vi har også forventninger om at flere av disse variablene kan være med å påvirke forventningsgapet

mellom gruppene. Videre vil vi utføre et eksperiment som baserer seg på at disse tre faktorene spiller inn på hvorvidt det forventes at revisor skal avdekke underslaget. Eksperimentet vil bli nærmere omtalt i kapittel 5.5.

5. Empirisk analyse

For å gjennomføre en god studie kreves nøye planlegging og utføring av datainnsamlingen. Vi har nå gått gjennom relevant litteratur, lovgivning, og tidligere forskning på temaet for oppgaven. Basert på den teoretiske gjennomgangen ønsker vi å måle om det eksisterer et forventningsgap mellom revisorer og samfunnet, hovedsakelig rundt revisors ansvar for å avdekke underslag. Nå er neste steg å utvikle et forskningsdesign som skal danne grunnlaget for datainnsamlingen og analysen. I dette kapittelet vil vi redegjøre for hvordan vi har utformet studien, og bakgrunnen for valgene vi har tatt når det gjelder bruk av vitenskapelig metode.

5.1 Forskningsdesign

Forskningsdesign handler om hele undersøkelsesprosessen fra hva som skal undersøkes, hvem vi undersøker og hvordan vi skal gjennomføre undersøkelsen (Johannesen, Christoffersen & Tufta 2011). Hvilket forskningsdesign vi benytter oss av, vil ha mye å si for kvaliteten og analysen av dataene vi samler inn (Pallant 2007). I utviklingen av forskningsdesignet må en bestemme seg for hva slags type forskning man vil utføre, og hvilken metode man vil benytte seg av i datainnsamling. Det finnes tre hovedtyper av forskningsdesign, henholdsvis eksplorativt, deskriptivt og kausalt design (Ghauri & Grønhaug 2010).

Eksplorativt design brukes vanligvis i studier som har et mer utforskende preg. Det vil si at dette forskningsdesignet egner seg for studier der forskeren vet lite om det som skal undersøkes. Eksplorativt design kjennetegnes av at forskeren samler inn informasjon som brukes til å tolke og forstå forskningsspørsmålet. I slike studier er det vanlig å innhente sekundærdata, for eksempel ved en gjennomgang av litteratur som er relatert til emnet. Her stilles det spesielt krav til forskerens evne til å innhente informasjon, og deretter anvende denne informasjonen til å besvare forskningsspørsmålene (Ghauri & Grønhaug 2010).

Deskriptivt design brukes vanligvis i studier der forskeren har en forståelse av forskningsspørsmålet fra før. Deskriptivt design kan brukes både dersom det foreligger relevant sekundærdata, eller hvis forskeren må samle inn data på egen hånd. Data som forskeren har samlet inn selv kalles for primærdata, og dette er data som er samlet inn med

formålet å besvare et bestemt forskningsspørsmål (Ghauri & Grønhaug 2010). Spørreundersøkelser er mye anvendt i studier som bruker et deskriptivt forskningsdesign. Dette er fordi det gir forskeren mulighet til å produsere informasjonen som trengs for å besvare forskningsspørsmålet, ved at flere personer besvarer et sett med standardiserte spørsmål som kan brukes til å måle og analysere parametere knyttet til forskningsspørsmålet.

Kausalt forskningsdesign benyttes i studier der en ønsker å undersøke årsak/virkning forhold. Dette er et forskningsdesign som ofte innebærer at forskeren benytter et form for eksperiment der en kan undersøke hvorvidt endring i en uavhengig variabel har innvirkning på den avhengige variabelen.

I vår oppgave ønsker vi å undersøke hvorvidt det foreligger et forventningsgap mellom revisor og interessegruppene som direkte, eller indirekte blir påvirket av revisors arbeid. Dette er et tema som har blitt forsket på før, og er et begrep som er relativt godt kjent i revisjonsforskning. Vår oppgave vil være sentrert rundt forventningsgapet i Norge hvor vi ønsker å samle inn primærdata ved bruk av en spørreundersøkelse. Forskningsdesignet vil hovedsakelig være deskriptivt. Imidlertid vil vi også teste forskjellige variabelers innvirkning på respondentenes forventninger til revisor, blant annet gjennom et eksperiment. Dermed vil deler av studien også ha et kausalt design.

5.2 Kvantitativ og kvalitativ metode

Kvalitativ metode går dybden på fenomenene som studeres og vektlegger betydning, i motsetning til kvantitativ metode, som er mer rettet inn mot å gjøre statistiske generaliseringer, og teste hypoteser (Thagaard 2009). De to metodene er ikke gjensidig utelukkende. En forsker kan bruke kvalitativ tilnærminger til datainnsamlingen, for eksempel gjennom intervju eller observasjon, og deretter kode informasjonen slik at en kan bruke analyser som vanligvis knyttes til en kvantitativ metode (Ghauri & Grønhaug 2010).

Når en skal bestemme seg for hvilken forskningsmetode som skal benyttes, bør fokuset være på problemstilling, og hensikten bak studien. Kvalitativ metode egner seg på temaer det er lite forskning på fra før av. Dette er fordi metoden kan ta for seg et større mangfold av data, og åpner for forskjellige analytiske fremgangsmåter. I tillegg er kvalitative metoder forbundet med nær kontakt mellom forsker og informant, i de fleste tilfeller gjennom observasjon, intervju eller analyse av tekster og opptak (Thagaard 2009). Kvantitativ metode

egner seg for studier der en ønsker å undersøke utbredelsen til et bestemt fenomen, basert på statistiske generaliseringer av en populasjon (Johannesen, Christoffersen & Tufte 2011).

I hovedsak går skillet mellom kvalitativ og kvantitativ metode ut på hvordan data registreres og analyseres. Et viktig kjennetegn ved kvantitativ metode er at dataene foreligger i en form som kan telles. Kvantitativ analyse er også sterkt forbundet med statistiske prosedyrer, og gir forskeren mulighet til å trekke slutninger om en hel populasjon basert på innsamlet data fra et utvalg respondenter (Johannesen, Christoffersen & Tufte 2011).

I vår studie ønsker vi å finne ut noe om hvilke forventninger forskjellige interessegrupper har til revisors arbeid. Det vil si at vi må samle inn informasjon om respondentenes tanker, forventninger og kunnskap om revisors ansvar under en revisjon. Ettersom temaet i studien er snevret inn mot kun ett aspekt av revisors oppgaver, er det mest interessant for oss å innhente informasjon fra flere brukergrupper, for å prøve å forklare trender innad i disse gruppene. Av den grunn mener vi at en kvantitativ tilnærming vil passe best for å belyse problemstillingen vår, og vi vil derfor benytte denne metoden både ved innsamling og analyse av dataene.

5.3 Primær og sekundærdata

For å kunne besvare forskningsspørsmålet vil vi benytte oss av primærdata. Fordelen ved bruk av primærdata er at dataene som samles inn er konsistent med forskningsspørsmålet vårt (Ghauri & Grønhaug 2010). Ved innhenting av primærdata kan vi samle inn spesifikk informasjon om revisor og samfunnets forventninger om hva de tror er revisor ansvar, hva de mener bør være revisors ansvar og oppfatningene av revisors utførelse ved avdekking av underslag. Primærdataene vil hjelpe oss til å besvare forskningsspørsmålet om et eventuelt forventningsgap, og kan gi en indikasjon på hva som påvirker det.

Denne type data vil si oss hvilken kunnskap respondentene har om revisor rolle ved underslag, kognitive meninger rundt revisors prestasjon ved utførelse av ulike arbeidsoppgaver og meninger om hva revisor burde gjøre. Ulemper ved bruk av primærdata er at innsamling av data er tidkrevende og avhenger av at respondentene er villige til å svare på undersøkelsen. I tillegg kan respondentene oppfatte spørsmål rundt underslag som sensitivt. Noen vil også kunne føle et behov for at de må ha kunnskap om revisor for å kunne

besvare undersøkelsen. Dette kan utgjøre en risiko for svarprosent fra respondenter med liten eller ingen relasjon til revisor (Ghauri & Grønhaug 2010).

5.4 Spørreundersøkelse

Spørreundersøkelse er en systematisk metode for å samle inn data fra et utvalg av enheter, hvor formålet er å beskrive egenskaper ved en større populasjon som enhetene tilhører (Groves et al. 2009). Ordet ”systematisk” referer til en repeterbar prosess som resulterer i kvantitative generaliseringer om en populasjon. Vi ønsker å benytte en spørreundersøkelse for å belyse hvilke kunnskaper de forskjellige regnskapsbrukerne har om revisors ansvar under ekstern revisjon, og hvilke forventninger som stilles til revisor. Vi ønsker å benytte en spørreundersøkelse for å teste hypotesen vi legger til grunn i den empiriske analysen.

Spørreundersøkelser ble i utgangspunktet benyttet til å innhente informasjon om sosiale problemer. I dag er metoden den mest anvendte metodene innenfor sosialvitenskapen, og brukes for å få en dypere forståelse for hvordan samfunnet fungerer. De er også mye anvendt i studier som tar sikte på å teste teorier om menneskers adferd. I tillegg til sosialvitenskap, har spørreundersøkelser i større grad blitt benyttet av journalister og i markedsføring for å få innsikt i tankene og preferansene til ”mannen i gata”. Datainnsamling ved bruk av spørreundersøkelser karakteriseres ved at forskerne får innblikk i hva folk vet, føler og tenker om et bestemt fenomen (Groves et al. 2009).

I denne oppgaven tar vi for oss forventningsgapet knyttet til revisors ansvar for å forebygge og avdekke underslag. Vi ønsker å belyse hvorvidt det finnes en forskjell mellom de forskjellige gruppene av regnskapsbrukere når det gjelder forventninger til revisors arbeid i forbindelse med ekstern revisjon. I tillegg vil vi ta sikte på å finne ut hvorvidt det er betydelig forskjell i kunnskapene rundt revisors oppgaver i forbindelse med ekstern revisjon. Vi kommer derfor til å benytte oss av et spørreskjema til å belyse respondentenes kunnskap om revisors ansvar, meninger om hva som burde være revisors ansvar, samt hvor godt revisor utfører arbeidet sitt (Groves et al. 2009).

En av ulempene med å bruke spørreskjema er at man kun får svar på de spørsmålene man stiller, ikke på de man ikke stiller. Dersom en hadde benyttet seg av dybdeintervjuer, er det en høyere sannsynlighet for at intervjuobjektet gir fylldige og reflekterte svar.

Ved bruk av spørreskjema derimot, er det ingen krav om at respondenten reflektere før spørsmålene blir besvart, man kan i utgangspunktet svare på et hvilket som helst spørreskjema uten å vite hva man faktisk svarer på (Fowler 2002). Det er i tillegg umulig å si hvorvidt svarene er objektive eller følelsesmessig ladet, for eksempel som følge av tidligere erfaringer med underslag eller annen økonomisk kriminalitet.

5.4.1 Utforming av spørreundersøkelsen

Spørreskjemaet utformes i sammenheng med å kunne besvare forskningsspørsmålet vårt på best mulig måte. For å kunne utforme en god spørreundersøkelse viser Johannessen, Christoffersen & Tufte Johannessen (2011) til flere relevante momenter som bør tas hensyn til når skjemaet skal utformes.

I utarbeidelse av spørreskjemaet må vi være oppmerksomme på at spørsmålene og svaralternativene ikke skal være ledende. Respondentene skal ikke påvirkes til å besvare i en bestemt retning. Det skal også være entydige spørsmål. Dersom spørsmålene ikke er entydige er dette både med på å vanskeliggjøre analysen for oss, og respondentenes besvarelse av spørreskjemaet. I henhold til forskningsspørsmålet ønsker vi å teste flere forskjellige variabler. I dette tilfellet er det viktig at ulike variabler separeres, slik vi unngår dobbeltspørsmål (Johannessen, Christoffersen & Tufte).

Et annet punkt som nevnes er spørsmålsformuleringene. Vi har valgt å utarbeide et felles spørreskjema som alle respondentgruppene mottar. I utarbeidelsen av spørsmålene måtte vi derfor ta hensyn til at respondentene har ulik bakgrunn og kunnskap når det kommer til revisjon og revisjonsuttrykk. Formulering av spørsmålene ble forsøkt utarbeidet slik at alle respondentene skal forstå ordene og spørsmålene på samme måte (Johannessen, Christoffersen & Tufte). Det var derfor viktig å utforme spørsmålene slik at språket var enkelt og forståelig for de ulike respondentgruppene, blant annet gjennom å unngå akademiske begreper som kan oppleves fremmed (Johannessen, Christoffersen & Tufte).

Størrelsen på spørreskjemaet er svært sentralt. Det forventes at antall spørsmål i skjemaet har en vesentlig betydning for hvor høy svarprosenten blir. Spørreskjemaet bør derfor være kortest mulig, men tilstrekkelig til å kunne besvare forskningsspørsmålet. Spørsmålene som stilles og svaralternativene må i tillegg være enkle å forstå, samtidig som de er relevant for undersøkelsen. Spørreskjemaet utseende må i tillegg være ryddig og oversiktlig slik det

fremtrer som en profesjonell undersøkelse utad. De færreste respondenter vil svare på et uoversiktlig skjema med dårlig formulerte spørsmål og svaralternativer.

For å øke svarprosenten er det viktig at respondentene får et positivt førsteinntrykk, og det er forholdsvis enkelt å gjennomføre undersøkelsen (Johannessen, Christoffersen & Tufta).

Til utarbeidelsen av spørreskjemaet og datainnsamlingen har vi benyttet oss av dataverktøyet Qualtrics. Dette er et hjelpemiddel som tilbys til alle studenter ved Norges Handelshøyskole. Ved bruk av Qualtrics kunne vi utforme undersøkelsen spesialtilpasset etter våre behov og ønsker.

5.4.2 Spørreskjemaets struktur

Vi har delt spørreskjemaet inn i tre deler. I del 1 stilles det innledende spørsmål om respondentenes alder, kjønn, utdanning og profesjonell bakgrunn. Det stilles også spørsmål om respondenten leser gjennom årsregnskapet til et revisjonspliktig selskap også leser gjennom revisjonsberetningen. Spørsmålet stilles for å belyse hvorvidt respondenten har kjennskap til og leser gjennom revisjonsberetningen eller ikke. Det siste spørsmålet i del 1 skal kartlegge hvor viktig respondenten anser de nevnte formålene med revisjonen.

Spørsmålsutformingen i del 2 er basert på Porters studie og struktur av forventningsgapet (1993). I del 2 har vi utarbeidet 16 påstander om revisors ansvarsområder (vedlegg 2), på bakgrunn av gjennomgangen av relevant litteratur, lovgivning og Brenda Porters studie. Utgangspunktet for utarbeidelsen av ansvarsområdene var påstander vi tror det kan foreligge forventningsgap rundt. Påstandene skiller mellom underslagets størrelse og hvem som har utført underslaget. I tillegg tok vi med ansvarsområder vi har fått inntrykk av at det kan foreligge usikkerhet rundt, dette var særlig ansvarsområdene som omhandler rapportering av underslag. Ansvarsområder som åpenbart ikke er revisors ansvar ble også tatt med for å få inntrykk av gruppens generelle forståelse om revisors rolle. For å måle om det eksisterer et forventningsgap er spørsmålene delt inn i tre kategorier: (1) Hva respondenten tror er revisors ansvar, (2) Hva respondenten mener burde vært revisors ansvar og (3) Hvor bra respondenten mener revisor utfører ansvaret.

Spørsmålene i seksjon 1 skal si noe om hvilke kunnskaper respondentene har om de aktuelle påstandene. Denne seksjonen skal belyse om respondentene har urimelige forventninger til revisor. I seksjon 2 fremkommer respondentenes meninger rundt hva som burde vært

revisors ansvar. Her vil svarene sees i forhold til hva som er eksisterende ansvar etter lover og regler. I seksjon 3 fremkommer respondentenes vurderinger og oppfatninger av hvor bra revisor utfører de aktuelle ansvarene.

I del 3 får respondentene presentert et minicase. Vi har utformet totalt 4 forskjellige minicase inspirert av to tidligere underslagskandaler. Kun et av minicasene vil bli presentert i hvert spørreskjema. Det er også utformet et tilleggsspørsmål for deltakere som har krysset av for om de er revisor. De vil da få mulighet til å kommentere hva de savnet av informasjon og hva de legger vekt på i vurderingen av caset. Minicasene blir et form for eksperiment, og er utdypet nærmere nedenfor.

5.4.3 Kilder til utforming av spørreskjemaet

Ved utformingen av spørsmålene tok vi utgangspunkt i Porters siste studie av forventningsgapet ”*Audit Expectation-Performance Gap Revisited: Evidence from New Zealand and the United Kingdom Part 2: Changes in the Gap in New Zealand 1989–2008 and in the United Kingdom 1999–2008*” med Ó hÓgartaigh og Baskerville (2012). For å måle og analysere forventningsgapet, tar spørreskjemaet utgangspunkt i forventningsgapets struktur slik det er beskrevet av Porter. Vi skiller derfor mellom samfunnets urimelige forventninger, revisors mangelfulle utførelse og mangelfull lovgivning. Denne utformingen av spørreskjema er brukt i alle Porters studier av forventningsgapet, og vi har valgt å utforme spørreskjemaet etter denne strukturen i del 2 av spørreskjemaet.

Spørsmålene i Porters siste studie med Ó hÓgartaigh og Baskerville er hovedsakelig lik spørsmålene fra det første studiet. Det er derimot lagt til et par tilleggsspørsmål og gjort noen mindre justeringer av de tidligere spørsmålene. Det er også tatt hensyn til endringer i lovreguleringen og revisjonsrelaterte problemer. Spørreundersøkelsen tar utgangspunkt i å avdekke om det eksisterer et forventningsgap innenfor revisjonens ulike aspekter. Vi avgrensner oppgaven til å kun se på revisors ansvar ved forebygging og avdekking av underslag under revisjon av årsregnskapet. Flere av spørsmålene våre er derfor justert slik at de er direkte rettet mot underslag og avdekking av underslag. Tabellen nedenfor viser en oversikt over kilder brukt til utformingen av spørsmålene:

Part 1: Personal details

1.3 b If you obtain an organization's financial statements, you read the auditors report

Part 2 : Suggested responsibilities of auditors

2.1 Prepare the clients financial statements

2.8 To detect theft of a material amount (e.g. > 5% of turnover or total assets) of the clients assets by:

- a. Non- managerial employees
 - b. Directors/senior management
-

2.9 Detect minor (but not petty) theft of the client's assets by:

- a. Non-managerial employees
 - b. The directors/senior management
-

2.11 In the absence of a regulated industry duty, report to an appropriate authority (e.g. police, FSA or DBERR):

- a Minor (but not petty) theft of the client's assets by non managerial employees
 - b Theft of a material amount of the client's assets by non-managerial employees
 - c Embezzlement of the clients assets by the directors/seniors management
-

2.25 Verify every transaction of the auditee

Appendix 1 Questionnaire NZ 1989-2008 s. 246- 247 (Porter, Ó hÓgartaigh og Baskerville,2012).

5.4.4 Svaralternativer

I oppsettet av spørreskjemaet har vi tatt i bruk semistrukturerte svar, en kombinasjon av både prestrukturerte og åpne svaralternativer (Johannesen, Christoffersen & Tufte 2011). Hovedsakelig består skjemaet av prestrukturerte svaralternativer. Spørsmålene innenfor hvilket felt respondentene har tatt høyere utdanning i og hvilken yrkesgruppe de tilhører var det behov for å innarbeide åpne svaralternativer i tillegg til lukkede svaralternativer. Dermed kan respondentene plassere seg i riktig kategori, dersom svaralternativene ikke var uttømmende for den enkelte. Det ble også brukt et åpnet spørsmål knyttet til minicasene for alle respondenter som krysset av at de tilhørte en yrkesgruppe innenfor revisjon. Dette

spørsmålet ble kun tilgjengelig for denne gruppen. Dette gir oss tilleggsmåling informasjon vedrørende hvilken informasjon revisor mener er nødvendig for å kunne uttrykke en mening på spørsmålet.

Det er flere fordeler ved bruk av prestrukturert spørreskjema. Når svaralternativene er oppgitt på forhånd er det lettere å fylle ut spørreskjemaet, gitt at alle relevante svaralternativer er tilgjengelig for respondentene. Dette fører igjen til at undersøkelsen kan gjennomføres på kortere tid. I tillegg forenkles prosessen med registrering og koding av svaralternativene (Johannesen, Christoffersen & Tufte 2011).

5.4.5 Bruk av skalaer

Vi vil her gjennomgå bruk av Likert-skalaer i spørreskjemaet. Øvrige svaralternativer og koding vil bli nærmere gjennomgått i kapittel 5.8.2 om koding og variabelenes målenivå.

Vi har tatt i bruk Likert-skalaer i minicasene for å kartlegge hvorvidt respondentene er enig eller uenig om revisor burde ha avdekket underslaget i de ulike casene. Det er også brukt Likert-skala i siste spørsmål i del 1. Vi har benyttet oss av fem verdier: Helt uenig, litt uenig, hverken enig eller uenig, litt enig og helt enig. I del 1 har vi benyttet oss av følgende verdier: Ikke viktig, litt viktig, viktig, svært viktig og avgjørende. Det finnes uenigheter blant forskere om det bør tas i bruk en nøytral kategori eller ikke. Respondentene som tilhører revisorgruppen kan tenkes å ønske mer informasjon for å kunne utale seg vedrørende om underslaget burde bli avdekket eller ikke. I de andre gruppene vil noen respondenter ikke ha nok erfaring til å føle at de kan utale seg om det. Det er sannsynlig at noen av respondentene vil kunne ha en nøytral oppfatning, og på bakgrunn av dette har vi valgt å ta med en nøytral kategori (Johannesen, Christoffersen & Tufte 2011).

5.4.6 Pilottest

For å sikre at spørreskjemaene er utformet på en forståelig måte, gjennomførte vi en pilot test etter at første utkast av skjemaet var klart. Skjemaet ble sendt ut til fire respondenter, hvorav tre fikk vi kontakt med hjelp av vår veileder Ellen Kulseth. To av respondentene hadde bakgrunn fra revisjon, og arbeidet i tillegg ved en institusjon for høyere utdanning i Norge. I tillegg ble pilottesten utført på en person med advokatbakgrunn, og en som var bedriftseier. De som deltok hadde derfor relevant bakgrunn og tilnærmet like forutsetninger som respondentene undersøkelsen senere skal bli utsendt til (Johannesen, Christoffersen &

Tufte 2011). Disse besvarte spørreskjemaet, og ga oss deretter konstruktive tilbakemeldinger på hva som var bra, og hva vi kunne forbedre. Ved å kjøre en pilot test fikk vi mulighet til å teste hvorvidt spørsmålene var formulert på en forståelig måte, og vi fikk tilbakemeldinger på hvor lang tid det tok å besvare skjemaet. Pilottesten medførte noen få endringer på spørreskjemaet. Endringer var knyttet til respondentgrupper, samt bruken av revisjonstekniske og juridiske uttrykk. En av tilbakemeldingene fra de med erfaring innenfor revisjon var at de ønsket seg mer informasjon om hvordan underslaget ble utført. Dette tok vi hensyn til og valgte å legge til et tilleggsspørsmål for de som krysset av at de jobbet innenfor revisjon som yrkesgruppe i minicasene. Et annet viktig formål med pilottestene ble brukt til å vurdere hvor stort beløp vi skulle fastsette på underslagene i minicasene for å få ønsket variasjon i svarene.

5.4.7 Distribusjon

Etter at pilottesten var gjennomført og de siste endringene på skjemaet var utført, ble spørreskjemaet sendt ut. Vi anså det som mest fordelaktig å distribuere spørreskjemaet ved bruk av email. Dette er fordi det gir respondentene mulighet til å svare ettersom de selv ønsket, og fordi det gjorde hele distribusjonsprosessen mer oversiktlig. Etter første utsendelse av spørreundersøkelsen viste det seg at mange ikke besvarte undersøkelsen. For å øke svarprosenten valgte vi derfor å sende ut flere påminnelser til alle deltakerne.

I henhold til personvern skal spørreundersøkelsen anonymiseres for å unngå data som kan identifisere respondentene. Undersøkelsen innhenter ikke personopplysninger og er ikke meldepliktig. Vi tok i bruk en funksjon i Qualtrics som gjør undersøkelsen anonym. I tillegg ble undersøkelsen distribuert ved mail som inneholdt en anonym lenke til spørreundersøkelsen. På denne måten unngår vi at svarene kan spores tilbake og identifisere respondentene.

5.5 Eksperiment

I spørreskjemaets siste del har vi utarbeidet et eksperiment med hensikt å teste i hvilken grad ulike variabler virker inn på gruppenes forventninger til revisor. For å utføre eksperimentet vil vi benytte oss av et casestudie. Casestudie blir utført som en del av spørreundersøkelsen. For å sørge for at spørreundersøkelsen ikke ble for omfattende, blir eksperimentet utført med minicase (vedlegg 3). Kun et av minicasene vil bli presentert i hvert spørreskjema. Utvalget

vårt ble dermed delt tilfeldig opp i fire forskjellige puljer, hvor hver pulje fikk tilsendt ett minicase.

Vi har brukt to uavhengige variabler og en avhengig variabel. De to uavhengige variablene er underslaget størrelse, samt hvor godt det er fordekt. Måten underslaget er utført på er formulert i to ulike versjoner, hvor den ene gir informasjon om at underslaget er vanskelig å avdekke og det andre gir informasjon om at det er relativt lett å avdekke.

Underslagets størrelse varierer mellom 200.000 kr og 1 million kr. Respondentene skal deretter ta stilling til hvorvidt de er enig eller uenig om revisor burde ha avdekket underslaget.

Formålet med eksperimentet er å undersøke om de to uavhengige variablene vil påvirke den avhengige variabelen, altså hvorvidt respondentene mener revisor burde avdekket underslaget under utførelsen av revisjonen. Eksperimentet er altså av kausalt design, og vil gi oss en indikasjon på hvilke av de to variablene som har størst innvirkning på hvorvidt respondentene mener at underslaget burde vært avdekket av revisor.

5.6 Validitet og reliabilitet

Validitet i et spørreskjema går ut på hvorvidt forskeren samler inn korrekt data, mens reliabilitet betyr at datainnsamlingen har vært konsistent gjennom hele prosessen. Validitet, reliabilitet og oppnådd responsrate avhenger av design på spørsmålene, hvordan spørreskjemaet er strukturert og grundig pilot testing.

5.6.1 Validitet

En sentral del av utarbeidelsen av spørreskjemaet, er å sørge for intern validitet. Dette begrepet knytter seg til spørreskjemaets evne til å måle det forskeren faktisk ønsker å måle. Det finnes måter å sørge for høyest mulig grad av intern validitet. Blant annet er det vanlig at forskerne finner andre relevante bevis som kan støtte de svarene man har fått på spørreskjemaet (Saunders et al. 2009).

Det er vanlig å skille mellom tre hovedtyper av intern validitet, basert på henholdsvis innhold, kriterier, og konstruksjoner. Innholdsvaliditet knytter seg til innholdet i spørsmålene, og hvorvidt de er dekkende for å besvare forskningsspørsmålene. I tillegg er

det viktig at spørsmålene gir grunnlag for å trekke mest mulig nøyaktige konklusjoner. Dette kalles kriterievaliditet, og vil være essensielt når vi skal sammenligne og vurdere svarene fra de forskjellige gruppene av regnskapsbrukere. Til slutt må spørreskjemaet være konstruert slik at hvert svar på best mulig måte får frem de forskjellige tankene og meningene til respondentene. Dette kalles konstruksjonsvaliditet (Saunders et al. 2009)

5.6.2 Reliabilitet

Reliabilitet knytter seg til kontinuitet, og skal sørge for at spørreskjemaet gir oss pålitelige funn, uavhengig av hvem vi spør og under hvilke omstendigheter. I vårt spørreskjema henvender vi oss til en rekke personer med ulike bakgrunn og kunnskap om revisorsyrket. Dette stiller krav til oss om å sikre at spørreskjemaet gir oss besvarelser som på en pålitelig måte kan fortelle oss noe om hver enkelt respondents kunnskap og forventninger til revisor i forbindelse med avdekking av underslag (Saunders et al. 2009).

Å teste for reliabilitet gjøres normalt etter at datainnsamlingen er gjennomført. Allikevel kan vi ta høyde for dette ved utarbeidelsen av spørreskjemaet. Mitchell (1996) kommer med tre tester som kan gjennomføres for å vurdere reliabiliteten til spørreskjemaet, henholdsvis en "test re-test", test for intern konsistens, og en test for alternative former på spørsmålene.

En "test re-test" går ut på at man gjennomfører undersøkelsen med de samme respondentene under tilsvarende omstendigheter for å sjekke om de svarer tilsvarende likt begge ganger. Dette vil ikke være gjennomførbart for oss, ettersom vi gjennomfører en anonym undersøkelse, og fordi det er svært lite sannsynlig at de samme kommer til å gjennomføre undersøkelsen på nytt dersom vi sender ut spørreskjemaet enda en gang. For å teste intern konsistens kan vi korrelere resultatene fra vår undersøkelse og korrelere det med resultatene fra tilsvarende undersøkelser. Dette vil være en mer passende metode for oss, da vi har mulig til å teste resultatene våre med undersøkelsene utført av Porter et al. (2004) i New Zealand og Storbritannia.

Den siste testen er å benytte seg av alternative formuleringer på enkelte spørsmål, eller grupperinger av spørsmål for å sammenligne besvarelsene. Dette kan gjøres ved å innlemme "check-questions" i slutten av spørreundersøkelsen for å sjekke hvorvidt respondentene svarer tilnærmet likt når de får et spørsmål som ligner et de har besvart tidligere i undersøkelsen. Det blir imidlertid anbefalt å være sparsom med denne testen, ettersom den

kan medføre at undersøkelsen tar lenger tid å gjennomføre, og at respondentene kan huske at de har besvart spørsmålet før, og dermed hopper over det.

5.7 Respondenter

For å undersøke om det eksisterer et forventningsgap ønsker vi respondenter som representerer revisorer og ”samfunnet”. Hvilke respondenter vi velger å studere har en vesentlig betydning for oppgaven, og noen respondentgrupper forventes å ha mer kunnskap om revisor enn andre. Basert på Porters studie har vi valgt å skille mellom tre hovedgrupper: revisorer, revisjonspliktige og regnskapsbrukere fra finansmiljøet, hvor hver av gruppene har ulik relasjon til revisor. Porter hadde flere underkategorier i hver av hovedgruppene, men med hensyn til oppgavens omfang og tidsbegrensning har vi valgt å begrense det til å kun se på revisorer, revisjonspliktige selskaper og ansatte i kredittavdelingen i bank. I utgangspunktet hadde vi også tenkt å studere journalister som går innunder Porters fjerde og siste hovedgruppe ”regnskapsbrukere utenfor finansmiljøet”. Journalistene ville representert allmenheten og vært den populasjonen som har minst relasjon til revisor. Det viste seg å være vanskelig å gjennomføre og vi valgte derfor å kun fokusere på revisorer, revisjonspliktige selskaper og ansatte i kredittavdelingen i bank.

Populasjonen omfatter alle enhetene som vi ønsker å studere i problemstillingen vår (Johannesen, Christoffersen & Tufte 2011). Nedenfor gjennomgår vi hvordan vi identifiserte og avgrenset populasjonene.

Den første populasjonen som studeres er revisorer. Revisorer defineres som både registrerte og statsautoriserte revisorer i populasjonen. Definisjonen av revisorer tar utgangspunkt i hvem som har tillatelse til å revidere årsregnskap, det vil si både registrerte og statsautoriserte revisorer. De som har tillatelse er registrert i konsesjonsregisteret til Finanstilsynet. Den 24.02.2016 er 7419 revisorer registrert i konsesjonsregisteret og 516 revisjonsselskaper. Registeret skal til en hver tid være oppdatert, men finanstilsynet tar forbehold om at det kan inneholde feil. Vi har valgt å bruke de 516 revisjonsselskapene som stikkprøveramme for revisorer. Begrunnelsen for dette er at det vil være enklere å få kontaktinformasjon til revisorene gjennom søk på spesifikke selskaper.

Den andre populasjonen som skal studeres er revisjonspliktige selskaper. Undergruppene vi søker svar fra er bedriftseiere, daglig leder og ansatte i økonomiavdelingen. Som hovedregel

vil alle selskaper som er regnskapspliktige også være revisjonspliktige. Det finnes imidlertid unntak fra hovedregelen som fritar enkelte enheter fra revisjonsplikten (Altinn 2016).

Vi har derfor valgt å definere populasjonen til å omfatte alle virksomheter med driftsinntekter på over 5 millioner kr. På denne måten prøver vi å ekskludere de virksomhetene som ikke er revisjonspliktige. I Proff forvalt er det den 18.04.2016 registrert 57 391 bedrifter med driftsinntekter på mer enn 5 millioner kr. Segmentering av listene til Excel begrenses til kun 10 000 enheter. Basert på dette har vi derfor en stikkprøveramme på 10 000 enheter.

Den tredje populasjonen er bankansatte som arbeider i kredittavdelingen. Dette går innunder Porters hovedgruppe ”regskapsbrukere fra finansmiljøet”. Vi finner ingen registre over antall bankansatte og har derfor ikke mulighet til å identifisere størrelsen på populasjonen. På Proff Forvalt er det oversikt over antall sparebanker. Ved segmentering av lister valgte vil bransjekriteriet ”Bankvirksomhet ellers” som ga et treff på 138 bedrifter, som utgjør stikkprøverammen.

5.7.1 Utvalg

De ulike populasjonene som skal studeres er relativt store, og det vil være vanskelig å studere hele populasjonen. For å kunne si noe om populasjonen, er det imidlertid ikke nødvendig eller behov for å undersøke alle enhetene i populasjonen (Johannesen, Christoffersen & Tufte 2011). Ideelt sett ønsker vi et utvalg som er representativt for alle enhetene i populasjonen, men hovedfokuset vårt vil være å finne trender innenfor emnet.

Vi har ovenfor fastsatt en utvalgsramme for hver av populasjonene. Utvalgsmetoden vi har valgt å benytte er sannsynlighetsutvalget ”enkel tilfeldig utvelgelse”, hvor hver enhet i utvalgsrammen har lik mulighet for å bli trukket ut i utvalget. Ved bruk av denne metoden øker sannsynligheten for at utvalget er representativt (Johannesen, Christoffersen & Tufte 2011).

5.7.2 Utvalgsstørrelse

Siden vi benytter oss av et spørreskjema for å samle inn data, blir utvalgsstørrelsen en viktig faktor for kvaliteten på oppgaven. Det finnes ikke et fastsatt mål på hvor mange respondenter en bør ha ved bruk av spørreundersøkelse, og derfor vil utvalgsstørrelsen i stor

grad påvirkes av oppgavens omfang. Sudman (1976) anbefaler at forskning på finansielle emner har en utvalgsstørrelse på minst 100. Dette sammenfaller også med utvalgsstørrelsen Brenda Porter (1993) benyttet i sin forskning på forventningsgap.

I følge Johannesen, Christoffersen & Tuft (2011) er en vanlig tommelfingerregel at minst 30 respondenter bør være representert i viktige undergrupper og det nevnes at svarprosenten på spørreundersøkelser vil normalt ligge rundt 30-40%. Vi har derfor satt oss som mål å få minst 30 respondenter i hver av populasjonene som studeres, det tilsier at vi bør ha en utvalgsstørrelse på minst 100. I utgangspunkt valgte vi å benytte en utvalgsstørrelse på 100 for hver respondentgruppe og totalt 300 respondenter ble kontaktet. Det viste seg at vi hadde en svært lav svarprosent fra reviderte selskaper og fikk ikke oppnådd minst 30 respondenter i denne gruppen. Reviderte selskaper anser vi som en svært viktig gruppe og vi valgte derfor å kontakte 100 nye som ga oss totalt 34 svar fra denne gruppen. Den totale svarprosenten og svarprosenten for hver av gruppene er oppsummert i figuren nedenfor.

	Brutto utvalg	Netto utvalg	Svarprosent
Revisorer	100	31	31%
Reviderte selskaper	200	34	17%
Bank	100	18	18%
Totalt	400	83	21%

I respondentgruppen som tilhører bankansatte i kredittavdelingen fikk vi kun 18 respondenter. Utvalgsstørrelsen er relativt liten og skulle gjerne vært høyere.

5.8 Analyse av spørreundersøkelse

For å kunne besvare forskningsspørsmålet vårt har vi tatt i bruk det statistiske programmet SPSS for å analysere dataene fra spørreskjemaet. Dette programmet er tilgjengelig for alle masterstudenter på NHH. Dataene fra Qualtrics ble først kodet og deretter overført til SPSS. I analysen kommer vi til å bruke deskriptiv statistikk, henholdsvis frekvenser, gjennomsnitt og standardavvik for å sjekke tendensene i gruppene. Deretter vil vi bruke slutningsstatistikk for uavhengige utvalg for å teste hvorvidt det er signifikante forskjeller i gjennomsnittene til

besvarelsene. Siden vi har tre uavhengige utvalg, står valget mellom den parametriske testen en-veis ANOVA mellom grupper, eller de ikke-parametriske alternativene Kruskal-Wallis test og Kjikvadrattest (Pallant 2010).

5.8.1 Statistisk metode

Hvilken test vi kommer til å bruke, beror på om vi kan bruke parametriske, eller ikke-parametriske metode. Parametriske tester regnes å gi mer pålitelige resultater når en skal sammenligne forskjeller mellom grupper, men har til gjengjeld strengere forutsetninger enn ikke-parametriske tester (Pallant 2010). Parametriske tester forutsetter at de avhengige variablene måles på ordinal, intervall, eller forholdstall nivå. Variablenes målenivå blir utdypet senere i kapittelet. Videre forutsetter både parametriske og ikke-parametriske metode tilfeldig utvalg, og at alle observasjoner er uavhengige av hverandre. Sistnevnte vil si at respondentene ikke kan bli påvirket av andre sine svar. Disse er oppfylt for vårt datasett, ettersom respondentene er tilfeldig utvalgt og at spørreundersøkelsen er anonym. Dette medfører at respondentene ikke har mulighet til å påvirke hverandre. I tillegg forutsetter parametriske metoden normalfordeling og like varianser. Ved bruk av ikke-parametriske metode forutsettes imidlertid ikke normalfordeling og like varianser (Pallant 2010).

Brudd på forutsetningene har ulik alvorsgrad. Mest graverende er brudd på tilfeldig og uavhengig utvalg. Brudd på forutsetningen om normalfordeling vil få konsekvenser avhengig av hvor stort utvalg vi opererer med. I følge Pallant (2010), vil store utvalg (30+) være robuste nok til at brudd på forutsetningen om normalfordeling ikke vil medføre store konsekvenser. Gruppen for revisor og reviderte selskaper har begge over 30 respondenter, men gruppen for ansatte i kredittavdelingen i bank har 18. Dette betyr at utvalget vårt potensielt sett ikke kan være robust for brudd på forutsetningen om normalfordeling

Til slutt er det en forutsetning for parametriske metode at utvalgene er tatt fra populasjoner med like varianser (Pallant 2010). SPSS utfører Levenes test for like varianser mellom de to gruppene som del av en-veis ANOVA mellom grupper. Her genereres en P-verdi som viser resultatet av Levenes test for like varianser. Dersom denne er over 0,05 har gruppene like varianser. Er den mindre, eller lik 0,05 betyr det at gruppene ikke har like varianser, og forutsetningen er brutt. Av denne grunn generer SPSS deretter to P-verdier. Den første P-verdien kan brukes dersom en forutsetter like varianser, og en annen dersom en ikke kan forutsette like varianser. I følge Pallant (2010) er det ikke grunn til å velge bort en

parametrisk test som følge av at gruppene ikke har like varianser, men heller bruke den andre P-verdien når man skal vurdere resultatene. P-verdien representerer det laveste signifikansnivået vi kan forkaste en nullhypotese på (Sucarrat 2015).

Ved prøvekjøringen av ANOVA fant vi en gjennomgående trend i resultatene, nemlig at gruppene ikke hadde lik varians. Dette betyr at forutsetningen om lik varians er brutt. Dette kan tale for å benytte det ikke-parametriske alternativet Kruskal-Wallis. Imidlertid tar SPSS høyde for at det ikke er lik varians, og generer som sagt en alternativ P-verdi som kan brukes dersom forutsetningen er brutt. Imidlertid støtte vi på et problem på tre av spørsmålene, der samtlige i en av gruppene hadde svart det samme, og gruppen dermed hadde 0 i varians. Ved bruk av ANOVA, kan ikke SPSS generere en alternativ P-verdi for utvalg med ulike varianser, dersom minst en av gruppene har 0 i varians. Det vil si at dersom vi benytter oss av en-veis ANOVA mellom grupper, har vi ikke grunnlag for å vurdere hvorvidt det er signifikant forskjell mellom gruppen på disse tre spørsmålene. Dette taler for å bruke Kruskal-Wallis testen på spørsmålene dette gjelder.

Pallant (2010) mener at analysen kan være robust mot brudd forutsetningen om lik varians dersom gruppene har tilsvarende lik størrelse. I følge Pallant (2010), kan dette testes med å dividere den største gruppen på den minste gruppen, og tilse at det ikke blir større enn 1,5. Størrelsen på gruppen for reviderte selskaper er den største gruppen med 34 respondenter, og gruppen for ansatte i kredittavdelingen i bank er den minste gruppen med 18 respondenter. Dersom vi dividerer antall respondenter i gruppen for reviderte selskaper på antall respondenter i gruppen for ansatte i kredittavdelingen i bank, vil vi få resultatet $34/18=1,88$. Den største og minste gruppen har dermed ikke tilsvarende lik størrelse i følge Pallant (2010).

Vi har altså brudd på forutsetningen om normalfordeling og forutsetningen om like varianser. På bakgrunn av diskusjonen over, ønsker vi fortsatt å bruke en-veis ANOVA mellom grupper. I tillegg kommer vi til å kjøre den ikke-parametriske testen Kruskal-Wallis for å supplere resultatene. På denne måten får vi testet at resultatene vi bruker i analysen er robuste.

5.8.2 Koding og variabelenes målenivå

I denne delen vil vi gå gjennom hvordan vi har kodet besvarelsene, og hvilke målenivå variablene befinner seg på. Det er fire hovednivå som variabler måles på, henholdsvis

nominalnivå, ordinalnivå, intervallnivå, og forholdstallsnivå. Variabler på nominalnivå kan også kalles kategorivariabel, ved at hver kategori har en bestemt verdi, og at det dermed er umulig å rangere de forskjellige verdiene.

For eksempel er det umulig å rangere kjønn, som er et eksempel på en kategorivariabel. De tre andre variablene gir mulighet til å rangere verdiene. Intervallnivå og forholdstallsnivå gir også mulighet til å spesifisere nøyaktige og like intervaller mellom verdiene. Forskjellen på intervall og forholdstallsnivå ligger i at forholdstallsnivå har et naturlig nullpunkt, og det dermed er mulig å si noe om avstanden mellom verdiene (Johannessen et al 2010).

For å utføre tester på basis av gjennomsnitt og standardavvik, kreves det variabler som måles på enten ordinalnivå, intervallnivå, eller forholdstallsnivå. Ordinalnivå kan også rangeres, men det er ikke mulig å si noe om avstanden mellom verdiene. For eksempel er det ikke mulig å si noe om avstanden mellom noen som er enig eller uenig.

I spørreundersøkelsens del 2 er det 16 påstander om revisors ansvarsområder, med tre tilhørende spørsmål til hvert ansvarsområde. På de to første spørsmålene, omtalt som henholdsvis seksjon 1 og seksjon 2, skal respondentene først svare på hvorvidt de mener det aktuelle ansvarsområde er et eksisterende ansvar for revisor, og deretter hvorvidt de mener det burde være revisors ansvar. De blir bedt om svare enten ”Ja”, ”Nei”, eller ”Vet ikke”. På det tredje spørsmålet, omtalt som seksjon 3, ble de bedt om å vurdere revisors utførelse av det aktuelle ansvarsområde. Svaralternativene var henholdsvis ”Dårlig”, ”Middels”, ”Godt”, og ”Vet ikke”.

Kodingen vil ha innvirkning på hvilke type variabler vi jobber med, og dermed hvilke tester det er mulig å utføre. For å kunne bruke slutningsstatistikk for å teste forskjeller mellom gjennomsnittene til de tre gruppene, må vi som sagt ha variabler som kan rangeres på en fornuftig måte. Det vil si, at vi må ha variabler på enten ordinalnivå, intervallnivå eller forholdstallsnivå.

Når respondentene blir spurt hvorvidt ansvarsområdet er et eksisterende ansvar for revisor, skal de svare ”ja”, ”nei” eller ”Vet ikke”. I utgangspunktet er det ikke mulig å rangere disse tre svaralternativene, da vi ikke kan si at det er bedre å svare ”Vet ikke” eller ”Nei”, enn å svare ”Ja”. Imidlertid er det i utgangspunktet et rett og et galt svar på spørsmålet om det aktuelle ansvarsområdet er et eksisterende ansvar for revisor eller ikke. Vi har dermed valgt å kode svarene slik at riktig svar gir koding 1, mens galt svar og ”Vet ikke” gir koding 0.

Grunnen til at vi har kodet ”Vet ikke” sammen med det gale svaret, er at vi mener respondenter som svarer feil og respondenter som ikke vet hvorvidt det er et eksisterende ansvar for revisor, har mangel på kunnskap om revisors ansvarsområder, og bidrar dermed like mye til forventningsgapet. Dette medførte at vi måtte omkode variablene etter at de var eksportert til SPSS. Vi gjorde dette ved hjelp av en omkodingsfunksjon som finnes i SPSS. Dermed kan vi rangere variabelen, ved å si at riktig svar er bedre enn galt svar. Variablene vil derfor måles på ordinalnivå. Dette er imidlertid mer usikkert på påstandene knyttet til rapportering. Påstandene inneholder ikke grunnlag til å vurdere vilkårene for rapporteringsplikt i hvitvaskingsloven, og det vil derfor ikke være mulig å vurdere om revisor er omfattet av rapporteringsplikten eller ikke. Vi må i dette tilfellet ta utgangspunkt i at revisor har en rapporteringsrett, men ikke en plikt, jf. gjennomgangen av revisorloven. Det er et eksisterende ansvarsområde revisor kan velge å benytte seg av. Besvarelsene på de fire siste spørsmålene vil derfor ikke kunne rangeres på en logisk måte, og vi arbeider i dette tilfellet med variabler på nominalnivå. Dermed kan vi ikke bruke slutningsstatistikk som tester forskjeller mellom gjennomsnitt. På de fire spørsmålene om rapportering, henholdsvis påstand 13-16, vil vi heller ta i bruk en kjikvadrattest.

Når respondentene under seksjon 2 blir spurt hvorvidt det aktuelle ansvarsområdet burde være revisors ansvar, blir de også bedt om å svare ”Ja”, ”Nei” eller ”Vet ikke”. For at svaralternativene skal være uttømmende valgte vi å inkludere ”vet ikke” som et svaralternativ. Det er dog ikke interessant for analyseformålet og vil ikke bli inkludert i analysen. På dette spørsmålet er det ikke mulig å rangere besvarelsene, da vi ikke kan si at det finnes et riktig eller galt svar. Det vil si at det ikke gir mening å rangere svaralternativene. Dette medfører at vi har variabler på nominalnivå. Det vil si variabler som er gjensidig utelukkende, men ikke mulig å rangere. Dette medfører at vi ikke kan bruke slutningsstatistikk som tester forskjeller mellom gjennomsnitt. Dermed må vi bruke tester som kan brukes på bakgrunn av frekvenser. Valg av test på denne seksjonen blir gjennomgått senere i kapitlet.

Under seksjon 3 har vi fire svaralternativer, henholdsvis ”Svakt”, ”Middels”, ”Godt” og ”Vet ikke”. For analyseformålet er imidlertid ”Vet ikke” uinteressant, da det ikke sier noe om respondentenes mening om revisors utførelse av det aktuelle ansvarsområdet. Inkludering av alternativet ”Vet ikke” ble her også gjort for å gi respondentene uttømmende svaralternativer, slik at de respondenter som ikke har noen mening om revisors utførelse kan krysse av dette og gå videre. Vi har derfor droppet ”Vet ikke” fra analysen. Dette ble gjort

ved å bruke omkodingsfunksjonen i SPSS. Variablene vil derfor bli kodet på en skala fra 1 til 3, der 1 representerer svaralternativet ”Dårlig”, 2 representerer ”Middels” og 3 representerer svaralternativet ”Godt”. Dette gir oss variabler på ordinalnivå.

På minicasene har vi brukt skala, med alternativene ”Uenig”, ”Litt uenig”, ”Hverken enig eller uenig”, ”Litt enig” og ”Enig”. Svaralternativene på minicasene er kodet på en skala fra -2 for ”Uenig”, til 2 for ”Enig”. Det vil si at det nøytrale alternativet ”Hverken enig eller uenig” er kodet med 0. Disse svarene er mulig å rangere, men vi kan ikke si noe avstanden mellom svarene. Vi vurderer det slik at vi har variabler på ordinalnivå.

5.8.3 Deskriptiv statistikk

Deskriptiv statistikk blir brukt for å sjekke tendenser blant gruppene på de forskjellige spørsmålene i spørreskjemaet. Vi kommer hovedsakelig til å bruke modus, gjennomsnitt og standardavvik. På spørreundersøkelsens del 2 vil gjennomsnitt og standardavvik kun brukes på seksjon 1 og 3, der vi har variabler som kan rangeres. På seksjon 1 vil gjennomsnittet og standardavvik ligge mellom 0 og 1. Gjennomsnittet vil gi oss en indikasjon på hvorvidt respondentene i hver respektive gruppe har svart rett eller galt på spørsmålet om ansvarsområdene er et eksisterende ansvar for revisor. Vi vil også ta i bruk frekvenser og modusverdien, som viser variablene som har fått flest observasjoner.

Under seksjon 1 vil et gjennomsnitt som ligger nærme 0 indikere at respondentene generelt har svart ”Vet ikke” eller at de har avgitt galt svar. Standardavviket vil videre si oss noe om spredningen innad i gruppen. Høyt standardavvik indikerer at det er uenig blant respondentene i de respektive gruppene. Både gjennomsnitt og standardavvik vil være nyttig informasjon i analysen, da dette gir oss mulighet til å gå dypere inn på forskjellene mellom gruppene.

Under seksjon 2 kan vi som sagt ikke rangere variablene, og vi vil derfor ta i bruk modusverdien i analysen. Istedenfor vil vi bruke krysstabellfunksjonen i SPSS, og generere en krysstabell for hver påstand der vi vil representere hvor stor andel fra hver gruppe som har svart henholdsvis ”Ja” eller ”Nei”.

Under seksjon 3 vil gjennomsnittet ligge mellom 1 og 3, og gi en indikasjon på hver gruppes rangering av revisors utførelse av hvert respektive ansvarsområde. Et gjennomsnitt under 2

indikerer at revisors utførelse er mangelfull, og et gjennomsnitt over 2 indikerer at revisors utførelse oppfattes tilfredsstillende.

5.8.4 Parametrisk metode

For å teste om det er signifikant forskjell mellom respondentgruppene, ønsker vi å bruke enveis ANOVA mellom grupper. ANOVA står for "Analysis of variance" (Pallant 2010). Testen tester om det er signifikant forskjell mellom gjennomsnittene til gruppene, og egner seg for å teste tre eller flere gruppers besvarelse på ett og samme spørsmål.

Som nevnt ovenfor er dette en parametrisk test, og har derfor forutsetninger om utvalgsdataene som vi må ta hensyn til. En viktig forutsetning som må være oppfylt er forutsetningen om lik varians. SPSS hjelper oss langt på vei her. Som en del av ANOVA-testen utfører SPSS en test for like varianser, som sier oss hvorvidt vi kan forutsette lik varians mellom gruppene på besvarelsene vi har fått inn. Dersom det viser seg at vi ikke kan forutsette lik varians på ett eller flere spørsmål, generer SPSS en ekstra P-verdi som tar høyde for at det ikke kan forutsettes lik varians i utvalget.

Resultatene fra ANOVA testen deles inn i 3 deler. Del 1 vil bestå av testen for like varianser. Her vil vi få en P-verdi fra Levenes's test for like varianser, som vil si oss hvilke spørsmål som oppfyller forutsetningen om lik varians i besvarelsene. P-verdien representerer det laveste signifikansnivået vi kan forkaste en nullhypotese på (Sucarrat 2015). Er P-verdien mindre eller lik 5%, kan vi ikke forutsette lik varians, og vi må bruke den alternative P-verdien som SPSS genererer. Skulle det vise seg at minst en gruppe har 0 i varians, kan ikke ANOVA-testen benyttes for å teste for forskjeller mellom gruppene. Da vil vi heller se på resultatene fra det ikke-parametriske alternativet Kruskal-Wallis test på det aktuelle spørsmålet. Kruskal-Wallis testen utdypes nedenfor.

Del 2 vil bestå av resultatene fra selve ANOVA-testen mellom de tre respondentgruppene, henholdsvis revisorene, de reviderte selskapene, og de ansatte i kredittavdelingen i bank. Resultatene vil bli presentert i to tabeller. Den første tabellen er resultatene fra ANOVA-testen der det forutsettes lik varians mellom gruppene. Den andre tabellene er resultatene som burde brukes dersom det ikke forutsettes like varianser. Resultatet fra testen leses ut fra P-verdiene som heter "Sig." (Significance) i tabellen. Er denne over 0,05 kan vi konkludere med at det er signifikant forskjell mellom gruppene. I vedleggene til oppgaven vil vi kun rapportere den P-verdien som passer for hvert enkelt spørsmål.

Del 3 vil bestå av Post Hoc tester. Disse testene utdyper resultatene fra ANOVA-testen ved å fremstille forskjellene mellom gruppene parvis.

Resultatet fra Post Hoc testene vil fremstilles i en tabell, og i denne tabellen vil vær gruppe sammenlignes med de to andre. I denne delen vil vi få vite mellom hvilke grupper eventuelle forskjeller ligger. I tillegg får vi vite hvor stor forskjell det er i gjennomsnittene til gruppene, og dette vil være med på å belyse eventuelle funn vi har gjort.

5.8.5 Ikke-parametrisk metode

Kruskal-Wallis og Mann-Whitney U test

Som nevnt ovenfor vil vi supplere resultatene fra ANOVA testen med en Kruskal-Wallis test for å teste hvorvidt det er signifikant forskjell mellom gruppene. Testen er av typen ikke-parametrisk test, det vil si at den har mindre strenge forutsetninger enn parametriske alternativer. Det testen i hovedsak gjør, er i likhet med ANOVA testen, er å teste hvorvidt det er signifikant forskjell mellom gjennomsnittene til gruppene. Denne er best egnet når du skal analysere tre eller flere gruppers besvarelser på ett og samme spørsmål. For å avgjøre hvorvidt det er signifikant forskjell eller ikke, ser vi på P-verden som SPSS genererer. P-verdien representerer det laveste signifikansnivået vi kan forkaste en nullhypotese på (Sucarrat 2015). Det er vanlig å bruke et 5% signifikansnivå, og vi kommer også til å bruke dette nivået. Det vil si at en P-verdi under 0,05 indikerer at det er signifikant forskjell i gjennomsnittene til de to gruppene (Pallant 2010).

Dersom vi finner signifikante forskjeller forteller imidlertid ikke testen oss ikke om hvilke grupper som er signifikant forskjellige. Derfor må vi bruke en Mann-Whitney U test mellom to og to grupper for å teste hvilke grupper som er signifikant forskjellige. Mann-Whitney U test er en statistisk test for forskjeller mellom to grupper, og vil brukes et ikke-parametrisk supplement til Post Hoc testene til ANOVA testen.

Kjikkvadrattest

Som nevnt i kapittel 5.9.2 "Koding og variabelnes målenivå", har vi et sett med variabler som ikke kan måles på ordinalnivå. Disse variablene er besvarelsene seksjon 2 i spørreundersøkelsen, der respondentene skal svare på hvorvidt de mener hvert av de 16 ansvarsområdene burde være et eksisterende ansvar for revisor. I tillegg vil de fire siste ansvarsområdene i seksjon 1 ikke måles på ordinalnivå. Ettersom disse må måles på nominalnivå, kan vi ikke bruke testene vi har beskrevet ovenfor. Derfor vil vi istedenfor

bruke krysstabeller med en tilhørende Kjikvadrat for å teste for signifikante forskjeller mellom besvarelsene til de tre gruppene.

Kjikvadrattest er en ikke-parametrisk metode som kan brukes til å teste hvorvidt to eller flere kategoriske variabler er relatert til hverandre (Pallant 2010). Vi kan for sikkerhets skyld påpeke at yrkesgruppe også er en kategorisk variabel, da hver yrkesgruppe har en bestemt verdi, og at det ikke er mulig å rangere de forskjellige yrkesgruppene. For vår del betyr det at vi kan bruke testen til å teste forskjeller i de tre respondentgruppens besvarelse på spørsmålet om ansvarsområdene burde være revisors ansvar.

Resultatene presenteres i 16 forskjellige krysstabeller, altså en for hver påstand i del 2 av spørreundersøkelsen. I hver krysstabell vil det stå hvor mange fra hver yrkesgruppe som har svart enten ”Ja” eller ”Nei” på spørsmålet om det respektive ansvarsområde burde være et eksisterende ansvar for revisor. Resultatet av Kjikvadrattesten presenteres i form av en P-verdi i hver krysstabell. Med et signifikansnivå på 5%, vil en P-verdi over 0,05 tilsa at det er statistisk signifikant forskjell mellom minst to av gruppene. Vi kommer ikke til å utføre ytterligere tester mellom to og to grupper, men heller tolke andelene som står presentert i tabellene.

5.9 Mulige feilkilder

Ved utførelse av spørreundersøkelse er det flere feilkilder vi må være oppmerksomme på. En aktuell feilkilde er bortfall av respondenter. Det vil alltid være noen respondenter som ikke deltar i undersøkelsen av forskjellige årsaker. I de siste årene har det vært en fallende trend ved deltakelse i spørreundersøkelser. En høy svarrespons (80-90%) er derfor sjeldent ved bruk av spørreundersøkelser, og svarprosenten ligger normalt på 30-40% (Johannesen, Christoffersen & Tufte 2011). Ved bruk av populære respondentgrupper øker faren for at flere ikke ønsker å delta når de jevnlig utsettes for spørreundersøkelser. De respondentene som har minst relasjon til revisor vil kunne føle at undersøkelsen i liten grad angår dem, dette vil også kunne påvirke svarprosenten negativt. Tidsbruk regnes også som et svært sentralt moment for motivasjonen til å gjennomføre undersøkelsen (Johannesen, Christoffersen & Tufte 2011). I vårt studie fikk vi en svarprosent på 21%, dette tilsier en lav svarprosent og et høyt bortfall av respondenter.

Når vi har høyt bortfall av respondenter øker risikoen for at nettutvalget ikke er representativt, og at resultatene ikke kan generaliseres til populasjonen. Dette avhenger av om det er tilfeldig eller systematisk bortfall (Johannesen, Christoffersen & Tufte 2011). Vi har ikke informasjon om hvordan de ulike populasjonen fordeler seg i forhold til kjønn og alder, og har derfor ikke mulighet til å gjennomføre en bortfallsanalyse for å sammenligne fordelingene i utvalget mot populasjonen (Johannesen, Christoffersen & Tufte 2011). Dette gir større usikkerhet i vurderingen av hvor representativt utvalget er for populasjonen. Det vil også alltid foreligge en viss risiko for utvalgsfeil som tilsier at utvalget ikke sammenfaller nøyaktig med populasjonen (Johannesen, Christoffersen & Tufte 2011). Denne risikoen øker ved mindre utvalg. Dersom noen grupper er over- eller underrepresentert vil vi denne utvalgsskjevheten føre til at resultatene avviker (Johannesen, Christoffersen & Tufte 2011). Utvalget vårt er av en slik størrelse at det ikke kan generaliseres til populasjonen, men det vil likevel kunne si oss noe om tendenser innfor de ulike respondentgruppene som undersøkes.

Når respondentene besvarer spørreskjemaet kan det også forekomme målefeil. Dette kan medføre at vi ikke er i stand til måle det vi ønsker, som følge av utformingen av spørreskjemaet. Eksempler på ting som kan føre til målefeil er uklarheter i spørsmålene, ledende spørsmål, rekkefølgen, og dårlig interaksjon mellom forsker og respondent (Sucarrat 2015). For å redusere risikoen for målefeil gjennomførte vi en pilot test av spørreundersøkelsen. Deltagerne i pilot testen hadde erfaring fra både revisjon og forskning, og ga oss gode tilbakemeldinger på hvordan vi kunne utforme spørreundersøkelsen på en god og universal måte. Dette reduserer risikoen for målefeil. Videre skjedde distribusjonen av spørreundersøkelse via e-post, og spørreskjemaet ble utført på et nett. Det vil si at respondentene hadde frihet til å velge når de ville utføre undersøkelsen, og svarene ble registrert automatisk uten at vi hadde innvirkning på det. Dette reduserer også risikoen for målefeil. Selv om vi har tatt disse grepene når vi har utformet og analysert spørreundersøkelsen, kan vi imidlertid ikke fjerne risikoen for målefeil fullstendig.

6. Analyse av spørreundersøkelse

I dette kapittelet presenteres resultatene fra spørreundersøkelsen. Som det fremgår av underkapitlene vil vi først gjennomgå spørreskjemaets del 1. Deretter vil vi analysere resultatene fra spørreskjemaets del 2 og del 3, som har til formål å måle om det eksisterer et forventningsgap mellom revisorer, revisjonspliktige selskaper, og bankansatte i kredittavdelingen. Målingen i del 2 tar utgangspunkt i om det eksisterer et forventningsgap som kan skyldes ”urimelige forventninger”, ”mangelfull lovgivning” og ”mangelfull utførelse”. Respondentene får presentert 16 ulike ansvarsområder, hvor de skal svare på 1) om det er et eksisterende ansvar for revisor, 2) hvor bra revisor utfører dette ansvaret og 3) om ansvaret burde være et ansvar for revisor. Alle analysene som er gjennomført er tilgjengelig i vedleggene. Datamaterialet danner grunnlaget for besvarelsen av problemstillingens del 2.

6.1 Respondentene

	Antall	Prosent
Respondenter	150	100%
Kjønn		
Mann	62	75%
Kvinne	21	25%
Totalt	83	100%
Alder		
Under 25 år	1	1,2%
Mellom 25 og 35 år	10	12%
Mellom 36 og 45 år	20	24,1%
Mellom 46 og 55 år	25	30,1%
Over 55 år	27	32,5%
Totalt	83	100%
Fullført utdanning		
Grunnskole	1	1,2%
Videregående skole	6	7,2%
Bachelor	36	43,4%
Master	38	45,8%
PhD	2	2,4%
Totalt	83	100%

Utdanningsfelt

Økonomi og administrasjon	45	53,57%
Juss	3	3,57%
Regnskap og revisjon	38	45,24%
Annet	9	10,71%
Ikke høyere utdanning	4	4,76%
Totalt	83	100%

Yrkesgruppe

Registrert revisor	10	12%
Statsautorisert revisor	19	22,9%
Daglig leder	19	22,9%
Økonomiavdelingen	15	18,1%
Bedriftseier	0	0
Kredittavdelingen i Bank	18	21,7%
Annet	2	2,4%
Totalt	83	100%

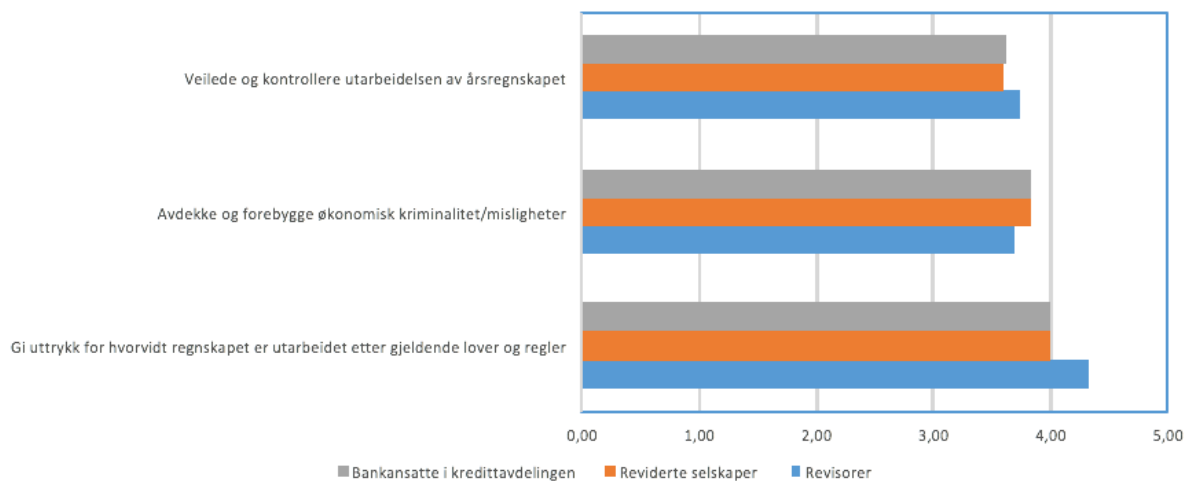
Som nevnt tidligere ble totalt 400 personer kontaktet med forespørsel om å delta i spørreundersøkelsen. Det var 150 personer som startet på undersøkelsen, av disse var det kun 83 som fullførte. Det tilsier en lav svarprosent på 21%.

Kjønnsfordelingen av respondentene viser at flertallet som deltok var menn med hele 75%. Aldersfordelingen er nokså jevn fra 36 år og oppover, men det var relativt få under 35 år. Størst andel har utdanning innenfor økonomi og administrasjon og regnskap og revisjon. Flere av respondentene har også utdanning innenfor mer enn ett felt.

Revisorene består av registrerte revisorer og statsautoriserte revisorer. Det var i tillegg to revisormedarbeidere på andre året under kategorien "annet". Vi har valgt å ta disse med under revisor gruppen, og inkludert disse to var det totalt 31 revisorer som besvarte. Fire av revisorene var i tillegg daglig leder og tre var bedriftseiere. I oversikten har vi valgt å kun fremstille gruppen de representerer og de vil derfor kun gå innunder registrert revisor eller statsautorisert revisor. Det samme gjelder oversikten for bank hvor en av respondentene også var daglig leder.

For å få inntrykk av hvilket forhold respondentene har til revisjon og revisjonsberetningen, stilte vi følgende spørsmål "Dersom du leser gjennom årsregnskapet til et revisjonspliktig selskap, leser du også gjennom revisjonsberetningen". Totalt var det kun 7 respondenter som besvarte "nei", som indikerer at de fleste av respondentene har et forhold til revisjon og revisjonsberetningen.

Avslutningsvis i spørreskjemaets del 1 ble respondentene presentert tre ulike formål med revisjon av årsregnskapet. Disse var følgende ”Gi uttrykk for hvorvidt regnskapet er utarbeidet etter gjeldende lover og regler”, ”Avdekke og forebygge økonomisk kriminalitet/misligheter” og ”Veilede og kontrollere utarbeidelsen av regnskapet”. At revisor skal gi uttrykk for hvorvidt regnskapet er utarbeidet etter gjeldene lover og regler, anses som det primære formålet med revisjon etter revisorloven og forarbeidene. For å få inntrykk av hvor viktig respondentene anser de ulike formålene ble de bedt om å rangere de fra de 1-5, hvor 1 var ”ikke viktig” og 5 var ”avgjørende”. Tabellen nedenfor viser jevnt over at alle respondentgruppene anser de nevnte formålene som viktig til svært viktig, og hovedformålet med revisjonen ble rangert høyest av de samtlige gruppene. Som forventet har revisorgruppen rangert hovedformålet med revisjonen høyere enn de andre gruppene.

6.2 Urimelige forventninger

I kapittel 2 redegjorde vi for forventningsgapets to hovedkomponenter, rimelighetsgapet og utførelsesgapet. I dette kapittelet vil vi bruke besvarelsene fra spørreundersøkelsen for å belyse om det er et rimelighetsgap mellom revisorene og de to andre gruppene. Rimelighetsgapet defineres som ”*Gapet mellom hvilke ansvarsområder samfunnet forventer at revisor skal ha og hvilke ansvarsområder som er rimelig å forvente av dem*” (Porter, 1993, 50, vår oversettelse). Mangel på kunnskap om revisors ansvarsområder anses å være hovedkomponenten som bidrar til rimelighetsgapet (Porter, 1993). Vi vil derfor i spørreskjemaets seksjon 1 undersøke hvilke kunnskaper de ulike respondentene har om

revisors ansvarsområder. Respondentene fikk presentert 16 ansvarsområder, og ble bedt om å svare henholdsvis ”ja”, ”nei” eller ”vet ikke” på hvorvidt de mente ansvarsområdene er et eksisterende ansvar for revisor. Vi vil her analysere om det eksisterer et mulig gap mellom revisorer, reviderte selskaper og bankansatte i kredittavdelingen med tanke på hvilke ansvarsområder de tror er revisors ansvarsområder. Dersom det eksisterer et rimelighetsgap vil dette ofte ha bakgrunn i at respondentene har manglende eller feilaktig forståelse rundt revisors arbeid og revisjonens ulike begrensninger.

Vi vil nå analysere besvarelsene mellom de tre gruppene med en en-veis ANOVA mellom grupper for å belyse rimelighetsgapet mellom revisorene og de to andre gruppene. Som nevnt i kapittel 5 vil vi også supplere resultatene med den ikke-parametriske testen Kruskal-Wallis test.

I tillegg vil vi bruke deskriptiv statistikk, henholdsvis modus, gjennomsnitt og standardavvik for å gå nærmere inn på hver gruppes besvarelse. I henhold til kodingen vil gjennomsnittet ligge mellom 0 og 1. Et gjennomsnitt på 1 betyr at respondentene har svart korrekt på hvorvidt det er revisors ansvar eller ikke, mens 0 betyr at respondentene enten har svart ”Vet ikke” eller ikke har svart korrekt på hvorvidt det er et eksisterende ansvar for revisor. Nedenfor følger en oppsummering av funnene vi har gjort. Resultatene finnes også i sin helhet i vedlegg 5. Tabellen ”bidrag til kunnskapsgap” viser en oversikt over hvor mange respondenter som har avgitt feil svar eller ”Vet ikke” på de forskjellige påstandene. En oversikt over de 16 forskjellige ansvarsområdene, og hvorvidt de er eksisterende ansvar for revisor etter gjeldende lover og regler, finnes i vedlegg 2.

Av disse 16 ansvarsområdene er flere åpen for tolkning om det er et eksisterende ansvar. Dette gjelder særlig de fire siste ansvarsområdene som omhandler å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre og større underslag utført av både ansatte uten lederansvar og ledelsen/styret. Revisor kan uhindret av taushetsplikten rapportere ved mistanke om straffbare handlinger uavhengig av hvem som har utført det og omfanget av handlingene. Det kan imidlertid tenkes at flere revisorer, med hensyn til klientforholdets tillit, ikke ser nødvendigheten av å rapportere mindre ubetydelig underslag selv om de har en rett til det. Revisor vil imidlertid ikke ha en valgrett, men rapporteringsplikt, dersom vilkårene i hvvl. § 17 er oppfylt, og mistanken ikke er avkrefte etter nærmere undersøkelser jf. hvvl. § 18. Dette kan imidlertid ikke tolkes fra påstandene om vilkårene for rapporteringsplikt etter hvitvaskingsloven er oppfylt. Den relevante loven er derfor

revisorloven som gir revisor en rapporteringsrett jf. § 6-1 fjerde ledd annet punktum. Vi tolker ansvarsområdene 13-16 som revisors ansvarsområder, men det er imidlertid ikke krav til at revisor må utføre det. Vi vil som nevnt derfor teste forskjeller mellom gruppene ved bruk av en kjikvadrattest (vedlegg 5).

Tabellen nedenfor viser ansvarsområdene vi fant signifikant forskjell mellom minst to av gruppene.

Seksjon 1		Antall	Gj. Snitt	Std. Avvik	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Kruskal-Wallis
Er det et eksisterende ansvar for revisor:						
Å utarbeide selskapets årsregnskap	Revisor	30	1,00	0,000		
	Reviderte selskaper	33	0,61	0,496		
	Kredittavd bank	18	0,72	0,461		
	Total	81	0,78	0,418	-**	0,001*
Å undersøke alle transaksjoner som har vært gjennom selskapet i løpet av regnskapsåret	Revisor	30	0,93	0,254		
	Reviderte selskaper	32	0,59	0,499		
	Kredittavd bank	17	0,76	0,437		
	Total	79	0,76	0,430	0,008*	0,008*
Å aktivt søke etter underslag	Revisor	30	0,63	0,490		
	Reviderte selskaper	32	0,22	0,420		
	Kredittavd bank	17	0,41	0,507		
	Total	79	0,42	0,496	0,005*	0,005*
Å utarbeide selskapets kontrollrutiner	Revisor	30	1,00	0,000		
	Reviderte selskaper	33	0,79	0,415		
	Kredittavd bank	17	0,71	0,470		
	Total	80	0,85	0,359	-**	0,011*
Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Revisor	31	0,87	0,341		
	Reviderte selskaper	33	0,52	0,508		
	Kredittavd bank	18	0,61	0,502		
	Total	82	0,67	0,473	0,010*	0,009*
Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Revisor	31	0,77	0,425		
	Reviderte selskaper	33	0,27	0,452		
	Kredittavd bank	18	0,44	0,511		
	Total	82	0,50	0,503	0,000*	0,000*

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom minst to av gruppene

** minst en av gruppene har varians lik 0 → bruk P-verdi fra ikke-parametrisk test

6.2.1 Påstand: "Å utarbeide selskapets årsregnskap"

I henhold til norsk lov er regnskapspliktige selskaper selv ansvarlig for å utarbeide årsregnskap og årsberetning etter regnskapsårets slutt, jf. rskl. § 3-1 første ledd. I forbindelse med revisjon av et årsregnskap, fremkommer revisors ansvar av henholdsvis revisorloven og revisjonsstandardene. Etter revisorloven skal revisor vurdere hvorvidt årsregnskapet er utarbeidet i samsvar med lover og regler, og at ledelsen har oppfylt sin plikt til å sørge for ordentlig og oversiktlig dokumentasjon av regnskapsopplysninger, jf. revl. § 5-1. Dette er i tråd med revisjonsstandardene. I ISA 200 pkt. 4 fremkommer det at regnskapet som revideres skal være utarbeidet av enhetens ledelse under tilsyn av dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll. Det er altså på det rene at det ikke er revisors ansvar å utarbeide selskapets årsregnskap.

Resultatene viser at samtlige revisorer har svart korrekt, jf. gjennomsnittet på 1 og standardavvik på 0. Videre ser vi at de andre gruppene har gjennomsnitt over 0,5, noe som viser oss at gruppen for reviderte selskaper og gruppen for kredittavdelingen i bank også generelt har svart korrekt. I tillegg ser vi at begge har relativt høye standardavvik, noe som indikerer stor spredning innad i gruppen. Post-Hoc testene mellom to og to grupper viser oss følgende.

Seksjon 1			Gj. Snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann- Whitney
(I)	(J)					
Å utarbeide selskapets årsregnskap	Revisorer	Reviderte selskaper	0,394*	0,189	.**	0,000*
		Kredittavd bank	0,278*	0,224	.**	0,003*
	Reviderte Selskaper	Revisorer	-0,394*	0,189	.**	0,000*
		Kredittavd bank	-0,116	0,220	0,558	0,411
	Kredittavdeling Bank	Revisorer	-0,278*	0,224	.**	0,003*
		Reviderte selskaper	0,116	0,220	0,558	0,411

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom gruppene

** Minst en av gruppene har varians lik 0 → Bruk P-verdi fra ikke-parametrisk test

Resultatene viser altså at det er signifikant forskjell mellom revisorene og de to andre respondentgruppene. Mellom reviderte selskaper og kredittavdelingen i bank er det imidlertid ikke signifikant forskjell. Det er ingen tvil om at "å utarbeide selskapets årsregnskap" ikke er et eksisterende ansvarsområde for revisor. Samtlige av revisorene har også besvart nei. Flertallet i de øvrige gruppene har også besvart nei.

Det er imidlertid større forskjeller i besvarelsene hos reviderte selskaper og bankansatte i kredittavdelingen. 39 % i reviderte selskaper og 22 % i kredittavdelingen i bank har svart ”ja” på at det er revisors ansvarsområde (vedlegg 4). Dette indikerer at det foreligger mangel på kunnskap hos noen av respondentene innenfor gruppene reviderte selskaper og bankansatte i kredittavdelingen, som bidrar til et forventningsgap mellom revisorene som følge av urimelige forventninger til revisor.

6.2.2 Påstand: “ Å undersøke alle transaksjoner som har vært gjennom selskapet i løpet av regnskapsåret”

I følge revisjonsstandardene er revisjonens overordnede mål å oppnå betryggende sikkerhet for at regnskapet totalt sett ikke inneholder vesentlig feilinformasjon. Dette gjøres ved at revisor innhenter tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for å redusere revisjonsrisikoen, jf. ISA 200 pkt. 5. Dette er i tråd med revisorloven, hvor det fremkommer av § 5-1 at revisor skal vurdere om årsregnskapet er utarbeidet og fastsatt i samsvar med lov og forskrifter, og om ledelsen har oppfylt sin plikt for ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av regnskapsopplysninger. Vi finner at revisor ikke har en lovpålagt plikt til å undersøke alle transaksjoner som har vært gjennom selskapet i løpet av regnskapsåret. Dette henger også sammen med at kostnaden ved å gjøre dette ville vært betydelig mye høyere enn nytten til både revisor og enheten som revideres (Eilifsen et al. 2014).

Resultatene viser at revisorenes gjennomsnitt på 0.93 er det høyeste blant de tre respondentgruppene, mens gruppen for reviderte selskaper har det laveste på 0.59. Gruppen for ansatte i kredittavdelingen i bank hadde et gjennomsnitt på 0,76. Videre viser testresultatene en signifikant forskjell mellom minst to av gruppene. Post Hoc testene mellom to og to grupper vil vise oss hvor forskjellene ligger.

Seksjon 1	(I)	(J)	Gj. Snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann- Whitney
Å undersøke alle transaksjoner som har vært gjennom selskapet i løpet av regnskapsåret	Revisorer	Reviderte selskaper	0,340*	0,197	0,004*	0,002*
		Kredittavd bank	0,169	0,235	0,366	0,100
	Reviderte Selskaper	Revisorer	-0,340*	0,197	0,004*	0,002*
		Kredittavd bank	-0,171	0,232	0,348	0,236
	Kredittavdeling	Revisorer	-0,169	0,235	0,366	0,100
	Bank	Reviderte selskaper	0,171	0,232	0,348	0,236

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom gruppene

I følge Post Hoc testene ligger forskjellene mellom revisorene og gruppen for reviderte selskaper. Resultatene kan indikere at gruppen for reviderte selskaper mener at revisors ansvar strekker seg lenger enn hva revisorene selv mener. Som nevnt tidligere er dette en viktig komponent av rimelighetsgapet, nemlig at selskapene som revideres har høyere forventninger til revisor, sett i forhold til hvordan revisorene selv oppfatter sine ansvarsområder og hva som er eksisterende ansvarsområder.

6.2.3 Påstand: “Å aktivt søke etter underslag”

Det er viet mye oppmerksomhet i revisjonsstandardene og revisorloven til hvordan revisor skal arbeide for å bidra til å forebygge og avdekke misligheter, herunder underslag. Tidligere i oppgaven har vi gått gjennom ISA 240 og revisorloven, hvor det fremkom at revisor skal bidra til å forebygge og avdekke misligheter, men at det ikke kreves at revisor utfører spesielle handlinger dersom det ikke fremkommer av revisors risikovurderingsprosess, eller om revisor senere får mistanke om misligheter under revisjonen. Påstanden er formulert slik at respondenten skal tolke det dit hen at revisor, i forbindelse med revisjonen, aktivt skal undersøke om noen i selskapet utfører underslag, uavhengig av om det er grunn til mistanke om det eller ikke.

Vi forventet at det ville være forskjeller både mellom og innad i gruppene for reviderte selskaper og kredittavdelingen i bank. Gruppen for reviderte selskaper hadde et gjennomsnitt på 0,22, mens gruppen for kredittavdelingen i bank hadde et gjennomsnitt på 0,41. Dette indikerer at disse to gruppene mener det er et eksisterende ansvarsområde. Resultatene er i tråd med forventningene. Post Hoc testene gir oss følgende informasjon om forskjellene mellom gruppene.

Seksjon 1			Gj. Snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann-Whitney
(I)	(J)					
Å aktivt søke etter underslag	Revisorer	Reviderte selskaper	0,415*	0,233	0,002*	0,001*
		Kredittavd bank	0,222	0,278	0,268	0,146
	Reviderte Selskaper	Revisorer	-0,415*	0,233	0,002*	0,001*
		Kredittavd bank	-0,193	0,275	0,357	0,159
	Kredittavd. bank	Revisorer	-0,222	0,278	0,268	0,146
		Reviderte selskaper	0,193	0,275	0,357	0,159

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom gruppene

Resultatene viser at det er signifikant forskjell mellom revisorene og gruppen for reviderte selskaper. Som nevnt ovenfor, kan dette indikere at gruppen for reviderte selskaper har høyere forventninger til revisors ansvar i forbindelse med avdekking av underslag, sett i forhold til revisors egen oppfatning. Det kan i tillegg indikere at flere av respondentene i denne gruppen for reviderte selskaper ikke vet hvorvidt dette er revisors ansvar. Dette er et viktig funn, da det går i kjernen på et av hovedkomponentene av forventningsgapet.

Imidlertid strider resultatene fra revisorene delvis fra forventningene. Med et gjennomsnitt på 0,63 og standardavvik på 0.490 ser vi tendenser til at dette ansvarsområdet også kan være uklart for revisorene selv. Resultatene antyder dermed at det også kan være et kunnskapsgap innad i revisorgruppen. Av den grunn ønsket vi å gjøre en ytterligere test. Vi gjennomførte en t-test mellom registrerte og statsautoriserte revisorer. Dette gjorde vi for å teste hvorvidt nivået revisorene er sertifisert på har noe å si på deres mening om det aktuelle ansvarsområdet.

Seksjon 1	Revisorer	Antall	Gj. Snitt	Std. Avvik	Std. Feil Gj. Snitt	P-Verdi
Å aktivt søke etter underslag	Registrerte	12	0,58	0,515	0,149	0,656
	Statsautoriserte	18	0,67	0,485	0,114	

Resultatene viser at de statsautoriserte har et høyere gjennomsnitt og lavere standardavvik, noe som indikerer at de i større grad har avgitt korrekt svar, og at det er mindre spredning. Imidlertid er forskjellene veldig små, og det er vanskelig å trekke noen konklusjon basert på resultatene fra t-testen. I tillegg kan vi heller ikke påvise signifikant forskjell mellom de to gruppene, jf. P-verdien på 0.656.

I vedlegg 5 har vi også lagt til en tabell som viser hvor mange respondenter som har avgitt feil svar eller "Vet ikke" på de forskjellige påstandene. Påstanden om at revisor har et ansvar for "Å aktivt søke etter underslag" har høyest antall respondenter i denne oversikten. 11 revisorer, 25 respondenter fra reviderte selskaper, og 10 fra kredittavdelingen i bank har svart enten "Ja" eller "Vet ikke" på spørsmålet om dette er et eksisterende ansvar for revisor. I frekvenstabellen i vedlegg 4 ser vi imidlertid at ingen av revisorene har svart "Vet ikke", men derimot at de 11 respondentene har svart "Ja". Når 11 revisorer har svart at dette er et eksisterende ansvar, kan dette indikere at det finnes revisorer som utfører mer arbeid i

forbindelse med en revisjon, enn det som faktisk kreves av dem. I tillegg kan det indikere at dette er et ansvarsområde som medfører uenig blant revisorene, noe vi også fant tendenser til overfor.

I gruppen for reviderte selskaper fant vi at 25 hadde svart enten ”Ja” eller ”Vet ikke”. I frekvenstabellene i vedlegg 4 kan vi gå dypere inn på fordelingen mellom svarene og se at 24 av 32 hadde svart ”Ja”, mens kun 1 hadde svart ”Vet ikke” på hvorvidt det er et eksisterende ansvar å aktivt søke etter underslag. I overkant av 75% av gruppen for reviderte selskaper, mener altså at revisor har et ansvar for å aktivt søke etter underslag som foregår i selskapet som revideres. I henhold til lovgivningen på området, samt tidligere forskning er dette et punkt som kan ha stor innvirkning på et eventuelt forventningsgap mellom revisor og klientene.

Blant ansatte i bank fremkommer det at 10 respondenter har avgitt galt svar, eller svart ”Vet ikke”. I frekvenstabellene ser vi at fordelingen er 7 som har svart ”Ja” og 3 som har svart ”Vet ikke”. I likhet med de to andre gruppene ser vi tydelige tendenser til at det stilles urimelige forventninger til revisor på dette området, og forventningene strekker seg lenger enn det faktiske ansvaret som fremkommer av lovgivningen.

6.2.4 Påstand: “Å utarbeide selskapets kontrollrutiner”

I henhold til revisjonsstandardene skal revisor ”*opparbeide seg en forståelse av den interne kontrollen som er relevant for revisjonen ved identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon*”, jf. ISA 265 pkt. 2. Videre skal revisor rapportere til dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll om eventuelle mangler som kan ha vesentlig betydning for selskapet og årsregnskapet, jf. ISA 265 pkt. 8. I revisorloven fremkommer det at revisor skal se etter at den revisjonspliktige har ordnet formuesforvaltningen med forsvarlig kontroll, jf. revl. § 5-1 andre ledd. Revisor har altså ikke noe ansvar for utarbeidelsen av intern kontroll. I følge Eilifsen et al. (2014, s. 176) skal utforming og implementering av intern kontroll utføres av ledelsen for å sikre at eiendeler og dokumenter ivaretas på en hensiktsmessig måte.

Av resultatene kan vi se at samtlige revisorer har svart nei på dette spørsmålet, jf. gjennomsnittet på 1, og standardavviket på 0. Gruppen for reviderte selskaper og kredittavdelingen i bank har begge et gjennomsnitt mellom 0.7 og 0.8, noe som kan tyde på at gruppen generelt vet at det ikke er revisors ansvar. Imidlertid fremkommer det også at det

er stor spredning innad i gruppen, ettersom begge har et standardavvik over 0,4. P-verdiene viser signifikant forskjell mellom minst to av gruppene. Post Hoc testene viser følgende sammenhenger mellom gruppene.

Seksjon 1	(I)	(J)	Gj. Snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann- Whitney
Å utarbeide selskapets kontrollrutiner	Revisorer	Reviderte selskaper	0,212*	0,146	**	0,008*
		Kredittavd bank	0,294*	0,176	**	0,002*
	Reviderte Selskaper	Revisorer	-0,212*	0,146	**	0,008*
		Kredittavd bank	0,082	0,173	**	0,524
	Kredittavdeling Bank	Revisorer	-0,294*	0,176	**	0,002*
		Reviderte selskaper	-0,082	0,173	**	0,524

*P-verdi < 0,05 → Signifikant forskjell mellom gruppene

**Minst en av gruppene har varians lik 0 → bruk P-verdi fra ikke-parametrisk test (Mann-Whitney U test)

Post Hoc testene viser at det er signifikant forskjell både mellom revisorene og gruppen for reviderte selskaper, og mellom revisorene og gruppen for kredittavdelingen i bank. Som nevnt over, vil det å utarbeide kontrollrutinene til et revisjonspliktig selskap gå utover revisors ansvarsområder i forbindelse med ekstern revisjon. Dette er altså et interessant funn. Resultatene viser imidlertid at gruppen for reviderte selskaper, og gruppen for kredittavdelingen i bank har gjennomsnitt som ligger nærmere 1 enn 0, noe som tilsier at respondentene i større grad har svart at dette ikke er revisors ansvar.

Vi kan se av oversikten i vedlegg 5 over respondenter som har avgitt feil svar, eller ”Vet ikke”, at dette gjelder syv respondenter fra reviderte selskaper og fem fra kredittavdelingen i bank. Imidlertid har vi påvist signifikante forskjeller mellom revisorene og de to andre gruppene, og vi kan derfor se tendenser til at foreligger urimelige forventninger til revisor, som igjen kan bidra til forventningsgapet.

6.2.5 Påstand: “Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar”

I kapittel 2 gikk vi igjennom kravene til revisor i forbindelse med forebygging og avdekking av underslag etter norsk lov, og revisjonsstandarder. Blant annet redegjorde vi for kravene i

ISA 240, som omhandler revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper. Her fremkom det at hovedansvaret for å forebygge og avdekke misligheter, herunder underslag, ligger hos dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll, og hos ledelsen. Revisors ansvar i følge ISA 240 er å skaffe seg betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, hverken som følge av misligheter eller feil, jf. ISA 240 pkt. 5. I henhold til revisorloven skal revisor bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil, jf. revl. §5-1 tredje ledd. Revisorloven avgrenser ikke mislighetene til å være vesentlig. Det er foreløpig ingen krav i hverken revisorloven eller revisjonsstandardene som tilsier at revisor skal avdekke alle former for underslag som skjer i selskapet som revideres. I tillegg redegjør ISA for at det er en uunngåelig risiko for at det noe vesentlig feilinformasjon ikke blir oppdaget, selv om revisjonen er hensiktsmessig planlagt og gjennomført i samsvar med revisjonsstandardene, jf. ISA 240 pkt. 5. Revisor vil normalt planlegge og utføre revisjonen i henhold til et vesentlighetskonsept for å gi betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon. Det vil være urimelig å forvente at revisor skal planlegge og utføre revisjonen for å avdekke mindre feil, også sett i forhold til et nytte- kostnads perspektiv. Men dersom revisor gjennom revisjonen kommer over mindre misligheter eller får mistanke om at det kan foreligge misligheter, har revisor plikt til å utføre nærmere revisjonshandlinger. Vi tolker det slik at revisor i utgangspunktet ikke er ansvarlig for å avdekke mindre underslag, med mindre det foreligger indikasjoner på at det er en risiko for dette eller revisor har fattet en mistanke om at det foreligger misligheter under revisjonen, uavhengig av størrelse. Ansvarsområder er derfor i utgangspunktet ikke et eksisterende ansvar for revisor.

Resultatene viser at revisorene har et gjennomsnitt på 0,87, gruppen for reviderte selskaper hadde et gjennomsnitt på 0,52, mens gruppen for kredittavdelingen i bank hadde et gjennomsnitt på 0,61. Først og fremst indikerer det at revisorene generelt har svart at dette ikke er revisors ansvar. Imidlertid viser også resultatene at det er noe spredning innad i gruppen for revisorene. Dette indikerer at det kan forbindes noe usikkerhet til dette ansvarsområdet blant revisorene. I tillegg kan vi se at gruppen for reviderte selskaper har det laveste gjennomsnittet, og vi kan se av tabellen med oversikt over bidrag til kunnskapsgapet at 16 respondenter har svart feil eller "Vet ikke". Fra ansatte i kredittavdelingen i bank var det 7 respondenter som hadde svart feil eller "Vet ikke".

Videre har vi påvist signifikant forskjell mellom minst to av gruppene, og Post Hoc testen gir oss følgende resultater.

Seksjon 1	(I)	(J)	Gj. Snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann- Whitney
Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Revisorer	Reviderte selskaper	0,356*	0,210	0,006*	0,002*
		Kredittavd bank	0,260	0,249	0,132	0,038*
	Reviderte Selskaper	Revisorer	-0,356*	0,210	0,006*	0,002*
		Kredittavd bank	-0,096	0,246	0,748	0,515
	Kredittavd. bank	Revisorer	-0,260	0,249	0,132	0,038*
		Reviderte selskaper	0,096	0,246	0,748	0,515

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom gruppene

Post Hoc testene viser oss at ANOVA testen kun gir signifikant forskjell mellom revisorer og reviderte selskaper. Imidlertid gir den ikke-parametriske testen Mann-Whitney U test signifikant forskjell både mellom revisorer og reviderte selskaper, og mellom revisorer og kredittavdelingen i bank. Dette skyldes at forutsetningen om lik varians er brutt, og at vi dermed har brutt en av forutsetningene for å bruke ANOVA testen. Vi velger derfor å ta utgangspunkt i P-verdien fra Mann-Whitney testen.

I henhold til hypotesen vi formulerte i kapittel 4, forventet vi at det ville være forskjeller mellom gruppenes besvarelser på påstandene knyttet til avdekking av underslag. Det legges i stor grad opp til at revisor skal bruke profesjonelt skjønn i vurdering av risikoen for at misligheter, herunder underslag, kan forekomme.

Vi mener det vil være urimelig å forvente at revisor skal rette revisjonen mot å avdekke mindre underslag under revisjonen, sett fra et nytte-kostnads perspektiv. Derfor mener vi at respondentene som har svart ja på at dette er et eksisterende ansvar for revisor har urimelige forventninger, og bidrar til at det finnes et forventningsgap i forbindelse med avdekking av underslag under revisjonen.

6.2.6 Påstand: “Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret”

De samme forutsetningene som ble nevnt over, gjelder også her. Den eneste forskjellen er at underslaget er utført av ledelse/styret. I ISA 240 er det viet ekstra stor plass om

ledelsesmisligheter i forbindelse med revisors utøvelse av profesjonell skepsis, jf. ISA 240 pkt. 7 og 8. Imidlertid er det viktig å bemerke seg at denne påstanden ikke omhandler underslag av vesentlig beløp, men derimot mindre beløp som ikke fører til vesentlig feilinformasjon. I kapittel 2 fant vi at ISA 240 gjennomgående bruker vesentlig feilinformasjon når den redegjør for revisors oppgaver og plikter til å vurdere misligheter. Revisorloven opererer derimot ikke med noe vesentlighetsbegrepet i forhold til misligheter. Vi vurderer ansvarsområde likt som ovenfor, at revisor i utgangspunktet ikke er ansvarlig for å avdekke mindre underslag, med mindre det foreligger indikasjoner på at det er en risiko for dette eller revisor får mistanke om at det foreligger misligheter under revisjonen, uavhengig av størrelse. Vi har dermed vurdert det slik at revisors ansvar ikke blir forandret når det blir snakk om at underslaget er utført av ledelse/styret.

Resultatene viser større forskjeller mellom gruppene nå som det er snakk om ledelsen/styret, sett i forhold til påstanden over som tok for seg underslag utført av ansatte uten lederansvar. Samtlige av de tre gruppene fikk lavere gjennomsnitt når det ble snakk om underslag utført av ledelse/styret og vi ser en endring i besvarelsene når variabelen var underslag utført av ledelsen eller styret. Dette kan indikere at respondentene i større grad mener det er revisors ansvar å avdekke underslag utført av ledelsen, i motsetning til underslag utført av ansatte uten lederansvar. Spesielt kan vi trekke frem at gjennomsnittet til gruppen for reviderte selskaper falt fra 0,52 til 0,27 når det ble snakk om underslag utført av ledelse/styret. Tilsvarende falt revisorenes gjennomsnitt fra 0,87 til 0,77, mens gjennomsnittet til gruppen for kredittavdelingen i bank falt fra 0,61 til 0,44. P-verdiene viser signifikant forskjell mellom minst to av gruppene, og Post Hoc testene viser følgende resultater.

Seksjon 1	(I)	(J)	Gj. Snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann- Whitney
Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Revisorer	Reviderte selskaper	0,501*	0,224	0,000*	0,000*
		Kredittavd bank	0,330*	0,266	0,044*	0,021*
	Reviderte Selskaper	Revisorer	-0,501*	0,224	0,000*	0,000*
		Kredittavd bank	-0,172	0,263	0,407	0,218
	Kredittavd. bank	Revisorer	-0,330*	0,266	0,044*	0,021*
		Reviderte selskaper	0,172	0,263	0,407	0,218

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom gruppene

Resultatene viser at det er signifikant forskjell både mellom revisorene og gruppen for reviderte selskaper, og mellom revisorene og gruppen for kredittavdelingen i bank. Mellom revisorene og reviderte selskaper finner vi i tillegg en større forskjell mellom gjennomsnittene enn på forrige påstand, hvor det var snakk om underslag utført av ansatte uten lederansvar. Dette er en god indikasjon på at forventningene til revisor kan endres når det er snakk om økonomisk kriminalitet utført av ledelsen. 24 respondenter fra reviderte selskaper og ti fra kredittavdelingen i bank har svart enten ja eller ”Vet ikke” på hvorvidt dette er et eksisterende ansvar for revisor. Av frekvenstabellene kan vi i tillegg at kun to respondenter fra hver gruppe har svart ”Vet ikke”. Dette viser tendenser til at det stilles urimelige forventninger til revisor, og vil bidra til et forventningsgap mellom revisor og samfunnet.

6.2.7 Andre funn

Vi har nå gått inn på 6 påstander hvor det ble funnet signifikant forskjell mellom revisorene og de to andre respondentgruppene. Dette betyr at vi har 10 påstander hvor det ikke ble funnet signifikante forskjeller mellom gruppene. Vi vil nå gå gjennom noen av de påstandene for å se om det foreligger indikasjoner på urimelige forventninger til revisor og kunnskapsgap på ansvarsområdene.

Vi formulerte to spørsmål vedrørende revisors risikovurdering for feilinformasjon som følge av underslag. Det ene spørsmålet ble formulert slik at det var snakk om vesentlig feilinformasjon, mens det andre ble formulert slik at det kun var snakk om feilinformasjon, uavhengig av hvorvidt det er vesentlig eller ikke. Dette var for å belyse vesentlighetsbegrepet som legges til grunn for revisors risikovurdering. I tillegg ville vi belyse forskjellen mellom revisjonsstandardene og revisorloven. I revisjonsstandardene brukes vesentlighetsbegrepet gjennomgående når det er snakk om revisors oppgaver og plikter med misligheter og feil. I revisorloven er derimot vesentlighetsbegrepet utelatt i bestemmelsen om revisors vurdering av risiko for feilinformasjon som følge av misligheter og feil, jf. revl. § 5-2 første ledd. Vi finner derfor at det ikke er forskjell i revisors ansvar til å vurdere risikoen for misligheter, med eller uten hensyn til vesentlighetsbegrepet.

Av resultatene finner vi ingen signifikant forskjell mellom gruppene på de to spørsmålene. Imidlertid finner vi at det kun er revisorene som får en betydelig endring i gjennomsnittet. Da det var snakk om vesentlig feilinformasjon hadde revisorene et gjennomsnitt på 0,94,

mens det falt til 0,65 da vesentlighetsbegrepet ble utelatt. Dette kan indikere at revisorene i større grad mener at det ikke er revisors ansvar å vurdere risikoen for underslag av ikke-vesentlige beløp. Dette samsvarer med ISA 240, som fokuserer på vurdering av risiko for vesentlig feilinformasjon. Imidlertid kan det også tenkes at vesentlighetsbegrepet er betydelig mer kjent for revisorene enn for de to andre respondentgruppene, og at revisorene derfor i større grad bet seg merke i utelatelsen av vesentlighetsbegrepet. Dette kan indikere at revisorene i stor grad tar utgangspunkt i vesentlighetsbegrepet når de vurderer risiko for misligheter. Dette gjenspeiles også i oversikten over antallet respondenter som hadde avgitt galt svar under seksjon 1. Denne oversikten finnes i vedlegg 5. Her kan vi se at antall revisorer som enten svarte feil eller ”Vet ikke” økte fra 2 til 11 etter at vi fjernet ”Vesentlig” fra påstanden. Det bør påpekes at lovforslaget utarbeidet av Revisorlovutvalget inneholdt ”vurdere risikoen for vesentlig feilinformasjon”, men ”vesentlig” ble utelatt i den endelige loven av departementet.

Rapportering av underslag

I kapittel 2 redegjorde vi for revisors rapporteringsrett etter revisorloven og rapporteringsplikt etter hvitvaskingsloven. Revisjonsstandardene legger til grunn at revisor skal vurdere rapporteringsplikt etter lover og forskrifter i den jurisdiksjon revisor operer i, og fastsetter dermed ingen krav til når revisor skal rapportere til noen utenfor selskapet ved avdekking av underslag, samt andre type misligheter.

I spørreundersøkelsen kom vi med fire påstander om revisors ansvar knyttet til rapportering av underslag. I tråd med forventningene vi presenterte i kapittel 4, valgte vi å variere underslagets relative størrelse, og hvem som utførte det. Resultatene viser ingen signifikant forskjell mellom noen av gruppene. Vi ser faktisk at disse påstandene er blant de med minst forskjell mellom gruppene.

På påstandene hvor vi hadde definert underslag av mindre beløp, utført av ansatte uten lederansvar finner vi en P-verdi nært opptil 1. Dette kan indikere at respondentene fra de tre forskjellige gruppene har tilnærmet like meninger om hvorvidt det er revisors ansvar å rapportere underslag av mindre beløp, utført av ansatte uten lederansvar. Flertallet hadde svart at dette ikke er et eksisterende ansvar for revisor. Resultatene indikerer at det ikke er et gap mellom gruppene, men viser tendenser til at dette er et område det knytter seg usikkerhet til.

Et interessant funn er besvarelsene fra revisorene. På ansvarsområdene ”Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ansatte uten lederansvar” og ”Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ledelse/styret”, finner vi at revisorene nærmest er delt i to, der den ene halvdel har svart ”Ja” på at det er et eksisterende ansvar for revisor, mens den andre halvdel har svart ”Nei”. Det er vanskelig å kunne fastslå hva som fører til splittelsen i revisorgruppen, men det viser en tendens til at det knytter seg uenighet til rapporteringsplikten.

6.2.8 Delkonklusjon om rimelighetsgapet

I dette kapitlet har vi tatt for oss analysen av spørreskjemaets 16 påstander, og spørsmålet om hvorvidt påstandene om revisors ansvarsområder, i følge respondentene, er et eksisterende ansvar for revisor.

Vi fant signifikante forskjeller mellom revisorene og de to andre gruppene på totalt 6 påstander. Et viktig kjennetegn for disse 6 påstandene, er at ansvarsområdene ikke er et eksisterende ansvar for revisor i følge revisjonsstandardene og revisorloven. I tillegg finner vi at revisorene har det høyeste gjennomsnittet blant gruppene på samtlige av de 6 påstandene. Dette indikerer at revisorene i større grad har klart å identifisere at ansvarsområdene ikke er et eksisterende ansvar for revisor, sett i forhold til de to andre respondentgruppene.

Post Hoc testene mellom to og to grupper har også vist at de signifikante forskjeller kun foreligger mellom revisorene og en av de andre gruppene, og i noen tilfeller begge. Dette er i tråd med hypotesen vår, nemlig at et eventuelt rimelighetsgap ligger mellom revisorene og en, eller to, av de andre gruppene.

Resultatene viser at det er forskjeller i kunnskapen mellom gruppene om revisors ansvarsområder. Mangel på kunnskap regnes som hovedårsaken til at brukerne har urimelige forventninger til revisor. Dette kan bidra til å øke rimelighetsgapet, som igjen kan øke forventningsgapet. Resultatene viser tendenser til at gruppen for reviderte selskaper, og gruppen for kredittavdelingen i bank har større forventninger til revisors ansvarsområder, sett i forhold til revisorene egen oppfatning. Spesielt ser vi at avstanden er størst mellom reviderte selskaper og revisorene, mens kredittavdelingen i bank generelt ligger mellom de to andre.

Vi har altså funnet tendenser til at det stilles urimelige forventninger til revisors ansvarsområder. Det fremkommer av funnene at det er gruppen for reviderte selskaper som stiller mest urimelige forventninger til revisor. Revisorene har som forventet bedre forståelse av hva som er eksisterende ansvarsområder. Dermed er det største gapet mellom revisorene og reviderte selskaper. Vi mener at funnene kan underbygge den overordnede hypotesen om at det foreligger et forventningsgap mellom revisorene og samfunnet, som følge av urimelige forventninger til revisor.

6.3 Mangelfull lovgivning

I de to neste underkapitlene skal vi undersøke den andre delen av hovedkomponenten i forventningsgapet, nemlig utførelsesgapet. Som nevnt i kapittel 2.3 deles utførelsesgapet ytterligere inn i mangelfull lovgivning og mangelfull utførelse. I seksjon 2 av spørreskjemaets del 2 skal respondentene svare på hvorvidt de mener de aktuelle ansvarsområdene bør eller ikke bør være et eksisterende ansvar for revisor. Vi vil her analysere om det eksisterer et mulig gap mellom revisorer, reviderte selskaper og bankansatte i kredittavdelingen med tanke på hvilke ansvarsområder de ønsker revisor skal utføre.

Hvis respondentene ønsker at revisor skal utføre ansvarsområder som ikke er eksisterende ansvarsområder i dag, kan dette gi indikasjoner på at det foreligger mangelfull lovgivning. Dette må imidlertid sees i lys av hva som er rimelig å forvente av revisor. I tilfellet der ansvarsområdet vil være urimelig å forvente av revisor, vil dette indikere at respondentene har urimelige forventninger. Vi vil ikke utføre nytte-kostnads analyser av hva som er rimelig å forvente av revisor. I stedet vil vi trekke frem om det er forskjeller mellom hva respondentene mener bør være et ansvar i forhold til hva som er et eksisterende ansvar. Dette vil kunne gi oss indikasjoner om det er lovområder respondenter kan oppfatte som mangelfulle. Porter nevner også en annen tilnærming som kan være aktuell i forhold til hva som er rimelig å forvente av revisor. Dersom det er store enigheter blant reviderte selskaper og bankansatte i kredittavdelingen på at ansvarsområdet bør utføres, kan dette gi en indikasjon på at det vil kunne være rimelig å forvente av revisor. Årsaken til dette er at de to gruppene representerer to ulike brukere av revisjonen. Reviderte selskaper må ta hensyn til kostnadene ved eventuell utviding av revisors oppgaver, og bankansatte i kredittavdelingen vil eventuelt ha et annet perspektiv på hva de ønsker revisor skal utføre og hvilken nytte det kan gi.

Variablene i seksjon 2 er på nominalnivå og vi vil ta i bruk det statistiske målet modus. Modusverdien er den variabelen som har fått flest observasjoner. Tabellen nedenfor viser en oversikt over hvor mange enheter som har besvart på de ulike variablene i seksjon 2. Respondentene ble bedt å svare henholdsvis ”ja”, ”nei” og ”vet ikke” på hvorvidt de mener revisor bør utføre ansvarsområdene. For at svaralternativene skal være uttømmende valgte vi å inkludere ”vet ikke” som et svaralternativ. Det er dog ikke interessant for analyseformålet og vil derfor ikke bli inkludert i analysen. For å teste om det er forskjeller i andelene tar vi i bruk en kjikvadrattest. I testingen har vi utviklet følgende hypoteser Ho: Det er ingen forskjell mellom gruppene og den alternative hypotesen Ha: Det er forskjeller mellom gruppene.

For å avdekke om det er signifikante forskjeller mellom gruppene som studeres, utførte vi en kjikvadrattest i SPSS. Formålet med analysen er å studere om det er et gap mellom forventningene til revisor, reviderte selskaper og bankansatte i kredittavdelingen i hva de mener bør være revisors ansvar. Ved bruk av P-verdien fra kjikvadrattesten viser resultatene fra SPSS at det er signifikante forskjeller mellom gruppene på følgende 5 ansvarsområder: ”Å utarbeide selskapets kontrollrutiner”, ”Å aktivt søke etter underslag”, ”Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar”, ”Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret” og ”Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ledelse/styret”. Nedenfor ser vi frekvenstabellen fra seksjon 2 med den tilhørende kjikvadrattesten.

Seksjon 2		Revisor	Reviderte selskaper	Kredittavd i bank	Totalt	P- verdi Kji-kvadrat
Burde det være et ansvar for revisor:						
1. Å utarbeide selskapets årsregnskap	Ja	3 (10%)	10 (33,3%)	4 (25%)	17 (22,4%)	0,091
	Nei	27 (90%)	20 (66,7%)	12 (75%)	59 (77,6%)	
	Total	30 (100%)	30 (100%)	16(100%)	76 (100%)	
2. Å utarbeide selskapets kontrollrutiner	Ja	0	6 (21,4%)	3 (18,8%)	9 (12%)	0,005*
	Nei	31 (100%)	22 (78,6%)	13 (81,3%)	66 (88%)	
	Total	31(100%)	28 (100%)	16 (100%)	75 (100%)	
3. Å undersøke alle transaksjoner som har vært gjennom selskapet i løpet av regnskapsåret	Ja	2 (6,5%)	9 (29%)	2 (12,5%)	13 (16,7%)	0,051
	Nei	29 (93,5%)	22 (71%)	14 (87,5%)	65 (83,3%)	
	Total	31 (100%)	31 (100%)	16(100%)	78 (100%)	
4. Å aktivt søke etter underslag	Ja	12 (40%)	27(90%)	11(68,8%)	50 (65,8%)	0,000*
	Nei	18 (60%)	3(10%)	5 (31,3%)	26 (34,2%)	
	Total	30 (100%)	30 (100%)	16 (100%)	76 (100%)	
5. Å avdekke vesentlige mangler i intern kontroll	Ja	28 (100%)	25 (96,2%)	16 (94,1%)	69 (97,2%)	0,343
	Nei	0	1 (3,8%)	1 (5,9%)	2 (2,8%)	
	Total	28 (100%)	26 (100%)	17 (100%)	71 (100%)	
6. Å kommunisere til ledelsen om forhold som kan tyde på underslag	Ja	27 (93,1%)	30(96,8%)	18 (100%)	75 (96,2%)	0,360
	Ne	2 (6,9%)	1 (3,2%)	0	3 (3,8%)	
	Total	29 (100%)	31 (100%)	18 (100%)	78 (100%)	
7. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som følge av underslag	Ja	27 (93,1%)	29 (96,7%)	17 (94,4%)	73(94,8%)	0,819
	Nei	2 (6,9%)	1 (3,3%)	1(5,6%)	4 (5,2%)	
	Total	29 (100%)	30 (100%)	18 (100%)	77 (100%)	
8. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon som følge av underslag	Ja	21 (72,4%)	28 (93,3%)	11(78,6%)	60 (82,2%)	0,102
	Nei	8 (27,6%)	2 (6,7%)	3 (21,4%)	13 (17,8%)	
	Total	29 (100%)	30 (100%)	14 (100%)	73 (100%)	
9. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Ja	20 (71,4%)	25 (86,2%)	12 (70,6%)	57 (77%)	0,321
	Nei	8 (28,6%)	4 (13,8%)	5 (29,4%)	17 (23%)	
	Total	28 (100%)	29 (100%)	17 (100%)	74 (100%)	
10. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Ja	25 (86,2%)	29 (90,6%)	18 (100%)	72 (91,1%)	0,128
	Nei	4 (13,8%)	3 (9,4%)	0	7 (8,9%)	
	Total	29 (100%)	32 (100%)	18 (100%)	79 (100%)	

*P-verdi < 0,05 → Signifikant forskjell mellom gruppene

Seksjon 2		Revisor	Reviderte selskaper	Kredittavd i bank	Totalt	P- verdi
Burde det være et ansvar for revisor:						
11. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Ja	4 (14,3%)	15 (51,7%)	7(43,8%)	26 (35,6%)	0,010*
	Nei	24 (85,7%)	14 (48,3%)	9 (56,3%)	47(64,4%)	
	Total	28 (100%)	29 (100%)	16 (100%)	73 (100%)	
12. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Ja	8 (26,7%)	26 (83,9%)	11 (61,1%)	45(57%)	0,000*
	Nei	22 (73,3%)	5 (16,1%)	7 (38,9%)	34(43%)	
	Total	30 (100%)	31 (100%)	18 (100%)	79 (100%)	
13. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ansatte uten lederansvar	Ja	15 (51,7%)	15 (51,7%)	10 (66,7%)	40 (54,8%)	0,584
	Nei	14 (48,3%)	14 (48,3%)	5 (33,3%)	33 (45,2%)	
	Total	29 (100%)	29 (100%)	15 (100%)	73 (100%)	
14. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ansatte uten lederansvar	Ja	6 (22,2%)	10(32,3%)	7(50%)	23 (31,9%)	0,194
	Nei	21 (77,8%)	21(67,7%)	7 (50%)	49 (68,1%)	
	Total	27(100%)	31(100%)	14 (100%)	72(100%)	
15. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ledelse/styret	Ja	23 (79,3%)	25 (78,1%)	16 (100%)	64 (83,1%)	0,035*
	Nei	6 (20,7%)	7 (21,9%)	0	13 (16,9%)	
	Total	29 (100%)	32 (100%)	16(100%)	77 (100%)	
16. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ledelse/styret	Ja	12 (44,4%)	20 (66,7%)	8 (61,5%)	40 (57,1%)	0,224
	Nei	15 (55,6%)	10 (33,3%)	5 (38,5%)	30 (42,9%)	
	Total	27 (100%)	30 (100%)	13 (100%)	70 (100%)	

*P-verdi < 0,05 → Signifikant forskjell mellom gruppene

6.3.1 Påstand: "Å utarbeide selskapets kontrollrutiner"

På spørsmålet om "Å utarbeidet selskapets kontrollrutiner" bør være revisors ansvar eller ikke, har samtlige av de 31 revisorene besvart "nei". Det var 32 reviderte selskaper som besvarte spørsmålet, og flertallet på 79 % mener heller ikke at det bør være revisors ansvar. I gruppen for bankansatte i kredittavdelingen var det kun 16 respondenter som har svart. Flertallet i gruppen med 81% mener også at det ikke bør være et ansvar. Dette indikerer at flertallet i alle gruppene ikke mener det bør være revisors ansvar. Det er imidlertid større forskjeller i besvarelsene hos reviderte selskaper og bankansatte i kredittavdelingen enn hos revisorene.

Samtlige av revisorene var enstemmige om at det ikke bør være et ansvar, mens 21 % fra reviderte selskaper og 18% fra bank mener revisor bør utarbeide selskapets kontrollrutiner. Resultatene viser at det er signifikant forskjell mellom revisorene og de andre gruppene. Kun et mindre antall av respondentene ønsker at revisor skal utarbeide selskapets kontrollrutiner. Flertallet av respondentene totalt 88% ønsker ikke at revisor skal utføre ansvaret, og vil dermed ikke oppfatte lovgivningen som mangelfull.

6.3.2 Påstand: “Å aktivt søke etter underslag”

På ansvarsområde ”Å aktivt søke etter underslag” viser resultatene at 60% av revisorene ikke mener det bør være revisors ansvar. Revisorenes flertall avviker stort i forhold til de andre gruppene. Reviderte selskaper, med hele 90%, mener at det bør være revisors ansvar. Kun 3 av de totalt 30 respondentene i gruppen har besvart nei på spørsmålet, som tilsier 10%. Det er dermed mye større enighet blant reviderte selskaper om at revisor bør aktivt søke etter underslag under revisjonen. I motsetning til revisorenes flertall mener også bankansatte i kredittavdelingen med 66% at å aktivt søke etter underslag bør være et av revisors ansvarsområder. Av alle påstandene som ikke var eksisterende ansvar for revisor var dette den påstanden som flest respondenter mener revisor bør utføre. Av de 76 respondentene som svarte på spørsmålet, var det 66% som mente at å aktive søke etter underslag bør være et ansvarsområde. Også 40 % av revisorene var enige i dette. Det gir derfor store indikasjoner på at flere respondenter vil kunne oppfatte lovgivningen som mangelfull på dette området. Det er verdt å merke seg at i 1956 var det å aktivt søke etter underslag et av hovedformålene med revisjonen. I dag regnes dette ikke som en selvstendig del av revisjonen, med mindre revisor har mistanke om at det kan foreligge underslag. Revisor vil da være pliktig til å utføre nærmere undersøkelser. Ansvarsområdet er innenfor revisjonens område da revisor gjennom revisjonen skal bidra til å forebygge og avdekke misligheter. Spørsmålet videre er om nytten til brukerne vil overstige kostnadene for revisor ved å gjennomføre det. Det vil i dette tilfelle kunne nærme seg mislighetsrevisjon dersom revisor skal være lovpålagt å aktivt søke etter underslag under revisjonen.

6.3.3 Påstand: “ Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar”

Som på seksjon 1 fant vi også signifikante forskjeller mellom gruppene på hva de mener bør eller ikke bør være revisors ansvar når det gjelder avdekking av mindre underslag utført av

både ansatte uten lederansvar og ledelsen/styret. Resultatene for revisor viser et flertall på 86% har besvart ”nei”. Dette indikerer at revisorene ikke mener det bør være et ansvar å avdekke mindre underslag utført av ansatte uten lederansvar. For gruppen bankansatte fra kredittavdelingen har flertallet også besvart ”nei” med 56%, mens resultatene fra reviderte selskaper viser at flertallet har besvart ”ja” med 52%. Det er større enighet blant revisorenes flertall enn i de andre gruppene vedrørende om revisor bør utføre ansvaret eller ikke. Revisorene er ganske enige i at det ikke bør være et ansvar mens de er større variasjoner i besvarelsene i de to andre gruppene. Dog ser vi at et stort antall av respondentene mener revisor bør utføre ansvaret, som indikerer at disse respondentene vil oppfatte lovgivningen som mangelfull.

6.3.4 Påstand: “Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret”

Når det gjelder mindre underslag utført av ledelsen/styret, viser resultatet for revisorene at flertallet med 73% har besvart ”nei”. Dette indikerer at revisorene heller ikke mener at å avdekke mindre underslag utført av ledelsen/styret bør være et ansvar. Flertallet i reviderte selskaper med 84% og ansatte i kredittavdelingen i bank med 61% har besvart ”ja” og mener i motsetning til revisorene at dette er et ansvarsområde revisor bør utføre. Vi ser at et stort antall respondenter fra reviderte selskaper og bankansatte i kredittavdelingen ønsker at å avdekke mindre underslag utført av både ansatte uten lederansvar og ledelsen/styret bør være et ansvarsområde for revisor. Dette indikerer at flere respondenter vil kunne oppfatte lovgivningen som mangelfull. Analysen viser også at det er forskjeller mellom gruppene blant spørsmålene vedrørende mindre underslag utført av både ansatte uten lederansvar og ledelsen/styret. Det er et stort gap i forhold til hva revisorene forventer og det de andre gruppene forventer revisor bør utføre. I hver av gruppene er det også en økning i antall ”ja” besvarelser når underslaget er utført av ledelse/styret i forhold til ansatte uten lederansvar. Tilsvarende funn finner vi i påstandene vedrørende større underslag.

Dette gir indikasjoner på at hvem som utfører ansvaret kan ha vesentlig betydning i forholdt til om respondentene mener revisor bør avdekke det eller ikke.

6.3.5 Påstand: “Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ledelse/styret”

Det siste ansvarsområde vi fant signifikant forskjell mellom gruppene var ”å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ledelse/styret”. Revisor har både en rett til å rapportere etter revl § 6-1 og plikt til å rapportere dersom kravene i hvvl §§ 17 og 18 er oppfylt. Samtlige av de 16 respondentene i kredittavdelingen i bank mener dette er et ansvarsområde revisor bør utføre. Det indikerer at interessegruppen har stor nytteverdi ved at revisor rapporterer til myndigheter om større underslag som utføres av ledelse/styret. Flertallet av revisorene med 79% og reviderte selskaper med 78% har også besvart ”ja” på at revisor bør utføre ansvarsområdet. Vi ser at gapet her ligger mellom bankansatte i kredittavdelingen på den ene siden og revisorer og reviderte selskaper på den andre, hvor ca. 21 % i begge gruppene mener at det ikke bør være et ansvar for revisor.

Totalt 83% av alle respondentene mener dette er et ansvarsområde revisor bør utføre. Revisor har både en rapporteringsrett etter revl. § 6-1 fjerde ledd, og rapporteringsplikt dersom vilkårene i hvvl. § 17 er oppfylt, og mistanken ikke er avkreflet etter nærmere undersøkelser jf. hvvl. § 18. Påstanden er derfor et ansvarsområde revisor kan utføre, uten til hinder for taushetsplikten. Det er imidlertid ikke et krav til at revisor må utføre ansvarsområde hvis det ikke omfattes av vilkårene i hvitvaskingsloven. Lovgivningen kan derfor oppfattes som mangelfull ved at revisor ikke i alle tilfeller er omfattet av en rapporteringsplikt, og kan vurdere selv om de ønsker å rapportere det videre til offentlige myndigheter. Dette ansvarsområde kan i tillegg tenkes å gi utslag på mangelfull utførelse, dersom revisor ikke benytter seg av rapporteringsretten etter revisorloven.

6.3.6 Andre funn

I den deskriptive analysen fremkommer det at flertallet av revisorene mente at 8 av de 16 påstandene bør være et eksisterende ansvar for revisor. I gruppen for bankansatte i kredittavdelingen mente flertallet at 11 av de 16 påstandene bør være revisors ansvar. For revisjonspliktige selskaper viste flertallet at 12 av påstandene bør være revisors ansvar, og var derfor den gruppen som ville at revisor skulle utføre flest av de 16 foreslåtte ansvarsområdene. Som forventet indikerer dette at reviderte selskaper og bankansatte forventer mer av revisor enn revisorene selv mener de bør utføre.

De 6 foreslåtte ansvarsområdene nr. 5, 6, 7, 8, 9 og 10 er allerede eksisterende ansvar for revisor. Flertallet i alle gruppene mente også at disse ansvarsområdene bør være revisor ansvar. Vi ser at flertallet jevnt over er svært høyt på disse ansvarsområdene. På påstand 8 og 9 synker imidlertid flertallet litt hos revisorene når det stilles spørsmål om vurdering av risikoen for feilinformasjon og avdekke større underslag utført av ansatte uten lederansvar. Vi ser også like tendenser hos respondentene fra kredittavdelingen i bank.

Rapportering av underslag

På ansvarsområdene som omhandler revisors rapporteringsplikt har vi valgt å skille mellom større og mindre underslag, og hvem som har utført underslaget. Hos revisorene var det størst enighet blant flertallet med 79% om at rapportering av større underslag utført av ledelse/styret bør være et ansvar. 52% av revisorene hadde også svart ”ja” på rapportering av større underslag utført av ansatte uten lederansvar bør være et ansvar. Når det gjelder rapportering av mindre underslag utført av både ansatte uten lederansvar og ledelsen/styret har flertallet besvart ”nei” for at det ikke bør være et ansvar. Dette kan indikere at de fleste vil praktisere med en vesentlighetsgrense.

Flertallet av bankansatte i kredittavdelingen mener revisor bør rapportere alle tilfellene, bortsett fra mindre underslag utført av ansatte uten lederansvar hvor det var like mange besvarelser av ”ja” og ”nei” blant respondentene. Vi ser derfor at bankansatte i kredittavdelingen er den gruppen som ønsker at revisor skal rapportere flest tilfeller til politiet. Deretter kommer reviderte selskaper hvor flertallet mener revisor bør rapportere 3 av tilfellene.

6.3.7 Delkonklusjon om mangelfull lovgivning

I dette delkapittelet har vi tatt for oss analysen av hvorvidt respondentene mener revisor bør utføre de 16 foreslåtte ansvarsområdene eller ikke. Ved hjelp av en Kjikvadrattest fant vi signifikante forskjeller mellom gruppene på 5 av ansvarsområdene. Som på seksjon 1 var 4 av disse påstandene også ikke eksisterende ansvar for revisor. Analysene viser at det foreligger størst gap mellom revisorene og reviderte selskaper. Vi finner også et gap mellom de andre gruppene, men ikke i like stor grad. Et annet viktig funn indikerer at gruppene for reviderte selskaper og ansatte i kredittavdelingen mener revisor bør utføre flere ansvarsområder enn revisorene selv mener. Flertallet av revisorene mente de bør utføre 8 av ansvarsområdene. Bankansatte i kredittavdelingen mente 11 av påstandene bør være revisors

ansvar, og gruppen for reviderte selskaper hadde høyest antall og mente revisor burde utføre 12 av ansvarsområdene. De ulike forventningene til hva revisor bør utføre kan bidra til forventningsgapet mellom revisor og de øvrige gruppene.

Flere av ansvarsområdene respondentene mente burde utføres av revisor, er i dag ikke eksisterende ansvar for revisor. Det bør midlertid gjøres nærmere analyser på hvorvidt ansvarsområdene er rimelig å forvente av revisor eller ikke. Dette er vesentlig for å skille om forventningsgapet består av mangelfull lovgivning eller om respondentene har urimelige forventninger. Analysen indikerer uansett at flere av respondentene kan oppfatte lovgivningen som mangelfull på flere områder. Dette gjelder særlig ansvarsområdene å aktivt søke etter underslag og avdekke underslag av mindre beløp. Funnene fra analysene underbygger hypotesen om at det kan foreligge et forventningsgap mellom revisorene og de øvrige gruppene i hva de mener revisor bør utføre av ansvarsområdene.

6.4 Mangelfull utførelse

I analysen av spørreskjemaets del 2 seksjon 3 ser vi på den andre delen av utførelsesgapet, mangelfull utførelse. Denne delen av forventningsgapet består av *”Gapet mellom den forventede standarden på revisors utførelse av sine faktiske ansvarsområder, og den oppfattede standarden på det som blir utført, ut i fra forventningene og oppfattelsene av samfunnet”* (Porter, 1993, vår oversettelse). Forventningsgap som følge av at samfunnet oppfatter revisors utførelse som dårlig, kan føre til kritikk og svekket tillitt til revisor.

Respondenter som besvarer ”ja” i seksjon 1, på at det var et eksisterende ansvar for revisor, skal videre i seksjon 3 vurdere hvor bra de oppfatter revisors utførelse av ansvaret. Her skulle respondentene vurdere revisors utførelse som enten ”Dårlig”, ”Middels” eller ”Godt”. Det var også en mulighet å svare ”Vet ikke”. Dette alternativet har vi i etterkant fjernet for analyseformålet. Det var også meningen at respondentene kun skulle svare på dette spørsmålet dersom de under seksjon 1 hadde svart ”Ja” på at det aktuelle ansvarsområdet er et eksisterende ansvar for revisor. For å minimere risikoen for målefeil, har vi valgt å fjerne besvarelsene på seksjon 3 som kom fra respondenter som hadde svart enten ”Nei” eller ”Vet ikke” på spørsmålet om det er et eksisterende ansvar for revisor under seksjon 1. Dette ble gjort ved å bruke IF (Hvis) funksjonen i omkodingsfunksjonen i SPSS.

Analysen viser at respondentene oppfatter revisors utførelse mellom middels og god. Vi finner ikke indikasjoner på at noen av ansvarsområde oppfattes som dårlig utført av revisor. Resultatene fra ANOVA testen og Kruskal Wallis testen viser ingen signifikant forskjell mellom gruppene. Imidlertid ser vi av Post Hoc testene at den ikke-parametriske testen Mann-Whitney U test fant signifikant forskjell mellom to av gruppene på to påstander. Vi kommer derfor først til å gå inn på disse to påstandene.

Seksjon 3		Antall	Gj. Snitt	Standard avvik	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Kruskal-Wallis
Hvor godt utføres det av revisor:						
Å vurdere risikoen for at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som følge av underslag	Revisor	25	2,52	0,510	0,068	0,059
	Reviderte selskaper	23	2,61	0,583		
	Kredittavd bank	11	2,18	0,405		
	Total	59	2,49	0,537		
Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ansatte uten lederansvar	Revisor	12	2,25	0,622	0,069	0,064
	Reviderte selskaper	7	2,86	0,378		
	Kredittavd bank	4	2,25	0,500		
	Total	23	2,43	0,590		

*P-verdi < 0,05 → Signifikant forskjell mellom gruppene

6.4.1 Påstand: "Å vurdere risikoen for at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som følge av underslag"

Under påstanden om at revisor skal "Vurdere risikoen for at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som følge av underslag", fant Mann-Whitney testen signifikant forskjell mellom gruppen for reviderte selskaper og gruppen for kredittavdelingen i bank.

Seksjon 3			Gj. Snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann-Whitney
(I)	(J)					
Å vurdere risikoen for at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som følge av underslag	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,089	0,151	0,828	0,443
		Kredittavd bank	0,338	0,189	0,184	0,062
	Reviderte Selskaper	Revisorer	0,089	0,151	0,828	0,443
		Kredittavd bank	0,427	0,192	0,076	0,021*
	Kredittavd. bank	Revisorer	-0,338	0,189	0,184	0,062
		Reviderte selskaper	-0,427	0,192	0,076	0,021*

*P-verdi < 0,05 → Signifikant forskjell mellom gruppene

Resultatene viser at kredittavdelingen i bank har et gjennomsnitt på 2,18. Dette indikerer at respondentene generelt mener at dette ansvarsområdet utføres middels eller godt av revisor. Revisorene og reviderte har gjennomsnitt som ligger over 2,5, noe som indikerer at disse to respondentgruppene generelt mener at dette ansvarsområdet i større grad utføres godt enn middels. Selv om det er påvist signifikant forskjell mellom kredittavdelingen i bank og reviderte selskaper, er det vanskelig å kunne trekke noen slutning om et utførelsesgap i dette tilfellet. I hovedsak skyldes dette at begge har gjennomsnitt over 2, noe som ikke kan gi en direkte indikasjon på at gruppen for kredittavdelingen i bank mener at dette utføres dårlig av revisor.

6.4.2 Påstand: “Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag, utført av ansatte uten lederansvar”

Under påstanden om at revisor skal ”Rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag, utført av ansatte uten lederansvar”, fant Mann-Whitney testen signifikant forskjell mellom revisorene og gruppen for revidere selskaper.

Seksjon 3			Gj. Snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann- Whitney
	(I)	(J)				
Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ansatte uten lederansvar	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,607	0,257	0,070	0,031*
		Kredittavd bank	0,000	0,312	1,000	0,943
	Reviderte Selskaper	Revisorer	0,607	0,257	0,070	0,031*
		Kredittavd bank	0,607	0,339	0,198	0,055
	Kredittavdeling Bank	Revisorer	0,000	0,312	1,000	0,943
		Reviderte selskaper	-0,607	0,339	0,198	0,055

*P-verdi < 0,05 → Signifikant forskjell mellom gruppene

Av resultatene kan vi lese at revisorene og gruppen for kredittavdelingen i bank hadde nøyaktig like store gjennomsnitt, på henholdsvis 2,25. Dette indikerer at begge respondentgruppene generelt vurderer revisors utførelse av det foreslåtte ansvarsområde, til å være mer middels enn godt. Imidlertid finner vi litt mer spredning blant revisorene. I tillegg betyr dette at det er like stor avstand til gjennomsnittet til gruppen for reviderte selskaper, som hadde et gjennomsnitt på 2,86. Dette indikerer at gruppen for reviderte selskaper generelt vurderer revisors utførelse som bra. Som ovenfor har vi funnet signifikante

forskjeller mellom to av gruppene. Imidlertid har fortsatt gruppene gjennomsnitt over 2, noe som indikerer at respondentene generelt er fornøyd med revisors utførelse.

6.4.3 Om utførelsesgapet

Formålet med å be respondentene vurdere hvor godt revisor utfører de foreslåtte ansvarsområdene, var å teste hvorvidt noen av ansvarsområdene ble ansett som dårlig utført av revisorene. På denne måten ville vi kunne si noe om hvorvidt et utførelses gap er en særlig medvirkende årsak til et forventningsgap mellom revisorene og samfunnet.

Av resultatene finner vi imidlertid få indikasjoner på at respondentene oppfatter revisors utførelse som dårlig. Med unntak av to påstander, der kredittavdelingen i bank hadde gjennomsnitt på henholdsvis 1,67 og 1,75, ser vi en gjennomgående trend på at de tre respondentgruppene har vurdert revisors utførelse mellom middels og god. De to påstandene som fikk et gjennomsnitt under 2 i gruppen for bankansatte i kredittavdelingen var ”Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar” og ”Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ledelse/styret”. Disse ansvarsområdene ble derimot ikke vurdert som et eksisterende ansvar av flertallet i revisorgruppen i seksjon 1.

Det var fire påstander som kom ut med lavest totalt gjennomsnitt, mellom 2,20 og 2,30. Dette var påstander knyttet til revisor risikovurdering og rapportering av mindre underslag, utført av både ansatte uten lederansvar og ledelse/styret. Dette anser vi som naturlig, ettersom det er svært sjeldent at avdekking og rapporteringer av ikke-vesentlig feilinformasjon blir viet mye oppmerksomhet. Vi kommer nå til å gå inn på de tre forskjellige respondentgruppens meninger om revisors utførelse.

Revisorenes oppfatning av egen utførelse

Resultatene viser en gjennomgående trend for respondentgruppen til revisorene. Til samtlige av de 16 påstandene finner vi gjennomsnitt mellom 2 og 3, altså mellom ”Middels” og ”God”. I tillegg ser vi at revisorene har det høyeste standardavviket på flertallet av påstandene. Dette indikerer at det er tendenser til uenighet blant revisorene om utførelsen av de foreslåtte ansvarsområdene. Imidlertid finner vi også at det ikke er revisorene som har vurdert utførelsen høyest. Faktisk ser vi en gjennomgående tendens til at respondentgruppen til reviderte selskaper rangerer revisors utførelse høyere enn revisorene selv på flere av

ansvarsområdene. Dette er noe interessant, ettersom vi tidligere har funnet tendenser til at reviderte selskaper har høyere forventninger til revisors ansvar, enn hva revisorene selv oppfatter som sine ansvarsområder. Dette strider også mot funnene gjort av Brenda Porter i sine studier.

Reviderte selskapers oppfatning av revisors utførelse

Resultatene viser at gruppen for reviderte selskaper generelt har et høyere gjennomsnitt enn de to andre gruppene. Dette kan indikere at respondentgruppen til reviderte selskaper er mer fornøyd med revisors utførelse av ansvarsområdene, enn de to andre gruppene. Som nevnt i avsnittet over, er dette et interessant funn etter at vi tidligere har funnet tendenser til at det er et gap mellom hva gruppen for reviderte selskaper forventer av revisors ansvarsområder, og hva revisorene selv oppfatter som sine ansvarsområder.

Spesielt kan vi trekke frem at samtlige som har vurdert utførelsen på det foreslåtte ansvarsområde "Å utarbeide selskapets årsregnskap", har vurdert revisors utførelse til god, jf. gjennomsnittet på 3. I tillegg finner vi at gruppen for reviderte selskaper har det høyeste gjennomsnittet på ansvarsområdet "Å kommunisere til ledelsen om forhold som kan tyde på underslag". Vi finner også at gjennomsnittene til reviderte selskaper er relativt høye, sett i forhold til de to andre gruppene, når det er snakk om ansvarsområder som går på underslag utført av ansatte uten lederansvar.

Selv om vi har funnet noen forskjeller mellom gruppen for reviderte selskaper og de to andre gruppene, er det vanskelig å si noe om hvorvidt det foreligger et betydelig utførelsesgap i dette tilfellet. Grunne til det er at forskjellene mellom gruppene er relativt små, og at revisors utførelse gjennomgående blir vurdert mellom "Middels" og "God". Vi har altså ikke funnet tendenser til at gruppen for reviderte selskaper mener revisors utførelse er spesielt mangelfull.

Bankansatte i kredittavdelingens oppfatning av revisors utførelse

Resultatene viser tendenser til at respondentgruppen for ansatte i kredittavdelingen i bank er mer skeptiske til revisors utførelse, sett i forhold til de to andre respondentgruppene. Som nevnt ovenfor er denne gruppen den eneste som kommer ut med et gjennomsnitt under 2 på vurdering av revisors utførelse. Dette kan indikere at ansatte i kredittavdelingen i bank er mindre fornøyd med revisors utførelse av de foreslåtte ansvarsområdene, sett i forhold til de

to andre gruppene. Imidlertid må vi også trekke frem at denne gruppen har en del færre respondenter enn de to andre gruppene, og at dette kan utgjøre en risiko for at utvalget ikke er like representativt som hos de to andre gruppene.

Som nevnt tidligere er det vanskelig å kunne indikere hvorvidt dette utgjør et betydelig gap i hvordan revisors utførelse oppfattes av ansatte i kredittavdelingen i bank. Selv om vi ser noen gjennomgående forskjeller, kan vi ikke finne sterke tendenser til at respondentene mener at revisors utførelse er spesielt mangelfull på ansvarsområdene.

6.4.4 Delkonklusjon om utførelsesgapet

Nå som vi har analysert de forskjellige respondentgruppenes vurdering av revisors utførelse, kan vi konkludere med at det ikke er her de største forskjellene ligger. Respondentene har gjennomgående vurdert revisors utførelse mellom ”Middels” og ”Godt”. Generelt fant vi at reviderte selskaper har vurdert revisors utførelse høyere enn de to andre gruppene. Dette er et interessant funn, som indikerer at gruppen er mest tilfreds med revisors utførelse på de ulike ansvarsområdene. Før vi gjennomførte undersøkelsen forventet vi at revisorene skulle vurdere sin utførelse høyere enn de to andre respondentgruppene. Utover dette har vi ikke gjort andre bemerkelsesverdige funn under denne komponenten av forventningsgapet.

Vi har derfor ikke grunnlag til å si at noen av respondentgruppene oppfatter revisors utførelse som mangelfull. Derimot indikerer resultatene at respondentgruppene i hovedtrekk anser revisors utførelse som middels eller bra. Revisors utførelse bidrar dermed ikke til et forventningsgap mellom gruppene.

6.5 Analyse av eksperiment

I kapittel fire redegjorde vi for våre forventninger om at underslagets størrelse og hvor godt det er skjult har innvirkning på om det forventes at revisor skal avdekke det. I kapittel fem redegjorde vi videre for hvordan vi ønsket å teste dette i spørreundersøkelsen, og hvordan vi har utformet casene. I dette kapittelet vil vi ta for oss analysen av besvarelsene på minicasene. Hver respondent har fått presentert ett av fire minicase, og har blitt bedt om å svare på hvorvidt de mener revisor burde avdekket dette på en fem-punkts skala fra uenig til enig. Ved bruk av en ANOVA testen og Kruskal-Wallis testen, har vi testet hvorvidt det er

forskjell i besvarelsene til gruppen for revisorer, gruppen for reviderte selskaper, og gruppen for ansatte i kredittavdelingen i bank.

Av resultatet fra testen (vedlegg 8) fremkommer det signifikant forskjell i besvarelsene på minicase 1, men ikke på minicase 2, 3 og 4. I minicase 1 består caset av en bedrift som omsetter for 20 millioner, hvor daglig leder har underslått 1 million kr over en periode på 3 år. Vi beskriver underslaget som ”svært vanskelig å avdekke”. Caset er utformet med inspirasjon fra saken om underslaget i Aschehoug, der en finansdirektøren underslo nærmere 10 millioner kr, og skjulte dette på en måte som gjorde at revisor ikke klarte å avdekke det som en del av revisjonen (Skogrand & Pettersen, 2014). Underslaget var svært vanskelig å avdekke, og vi anser det ikke som kritikkverdig av revisor at det ikke ble avdekket under revisjonen.

Av resultatene fra SPSS fremkommer det at det er gruppen for revisorer som skiller seg fra de to andre gruppene. Mens gruppen for reviderte selskaper og gruppen for kredittavdelingen i bank hadde gjennomsnitt på henholdsvis 0.67 og 0.87, hadde gruppen for revisorer et gjennomsnitt på -0,75. Dette indikerer at revisorene generelt tenderer mot å være ”litt uenig” i at revisor burde avdekket underslaget, mens reviderte selskaper og ansatte i kredittavdelingen i bank generelt tenderer mot å være ”litt enig” i at revisor burde avdekke underslaget. Imidlertid hadde de to sistnevnte gruppene også betydelig høye standardavvik, på henholdsvis 1,155 og 1,345. Revisorene hadde på sin side 0,707. Det vil si at det er større spredning i gruppen for reviderte selskaper og gruppen for kredittavdelingen i bank, og dette kan derfor tyde på at det er større uenig i disse gruppene enn hos revisorene. Imidlertid viser også standardavviket til gruppen for revisorer at det er en del spredning i den gruppen, og vi har dermed fått en indikasjon på at det er uenig blant revisorene om hvorvidt revisor burde avdekket underslag som er beskrevet i caset.

Resultatet fra Mann-Whitney testen mellom to og to grupper viser en statistisk signifikant forskjell mellom revisorer og reviderte selskaper, og mellom revisorer og ansatte i kredittavdelingen i bank, med en P-verdi på henholdsvis 0,006 og 0,015. Mellom reviderte selskaper og kredittavdelingen i bank var P-verdien 0.536, og viser dermed ikke statistisk signifikant forskjell.

Dette viser altså en tendens til at det er et gap mellom revisorene og reviderte selskaper og ansatte i kredittavdelingen i bank, når det gjelder avdekking av underslag av et relativt stort

beløp utført av ledelsen, selv om det anses som vanskelig å avdekke. Dette kan også sees i sammenheng med mediedekning av Aschehoug-saken der det ble påpekt at revisor ikke klarte å avdekke underslaget gjennom revisjonen. Sentralt i diskusjonen om revisors rolle stod beløpets størrelse og hvordan det ble skjult (Skogrand & Pettersen, 2014).

I analysen av minicase 2, 3, og 4 ble det ikke funnet signifikante forskjeller gjennom Kruskal-Wallis testen, men vi fant allikevel tendenser blant gruppene vi ønsker å dra frem. I minicase 2 fikk vi kun to besvarelser fra ansatte i kredittavdelingen i bank, og derfor er det vanskelig for oss å si noe om denne gruppens meninger rundt underslaget som har blitt beskrevet i caset. Mellom gruppen for revisorer og gruppen for reviderte selskaper fant vi imidlertid at gjennomsnittet for revisorene ligger nærmere ”litt uenig” med et gjennomsnitt på -0,67, og at reviderte selskaper ligger nærmest ”Hverken enig eller uenig” med et gjennomsnitt på 0.12. Av frekvenstabellene kan vi se at tre respondenter har svart ”Uenig”, mens tre har svart ”Enig”, i tillegg til to som har svart henholdsvis ”Verken enig eller uenig” og ”Litt enig. Hos revisorene ser vi at kun en respondent har svart ”Litt enig”, mens de resterende fordeler seg jevnt nedover fra ”Verken enig eller uenig” til ”Uenig”. Sett i forhold til minicase 1 støtter det opp under forventningen om at beløpets størrelse har innvirkning på hvilke forventninger som stilles til revisor.

I likhet med minicase 1 er minicase 2 også basert på Aschehoug-saken, men underslaget har blitt satt til 200.000 over tre år, noe som er en del mindre enn beløpet som ble brukt i minicase 1, som var på 1.000.000 kr. Vi forventet at gjennomsnittene til gruppene vill falle når vi satt ned beløpet. Imidlertid fant vi et høyere gjennomsnitt blant revisorene når det underslåtte beløpet var 200.000, i forhold til underslaget på 1 million kr. Forskjellen fra -0.75 på case 1 og -0.67 på case 2 er svært liten, men strider allikevel mot forventningene våre. Vi kan ikke se at det skyldes at flere respondenter fra revisorgruppen har svart nøytralt, altså ”Hverken enig eller uenig”.

Resultatene fra minicase 3 viser at gruppene er mest samstemte i hvorvidt de mener at revisor burde avdekket underslaget, sett i forhold til resultatene på de tre andre casene. Samtlige grupper har gjennomsnitt over 1, som dermed tilsier at de ligger mellom ”Litt enig” og ”Enig” i at revisor burde avdekket underslaget. Gruppen for ansatte i kredittavdelingen i bank har det høyeste gjennomsnittet på 1,60, og ligger dermed nærmest å være ”Enig” i at revisor burde avdekke underslaget som står beskrevet. Underslaget vi har beskrevet i case 3 og 4 knyttes ikke opp mot en enkelt sak som har blitt dekt i media, men skal heller beskrive

et scenario der en ansatt har begått et underslag, og at det vil være relativt enkelt for revisor å avdekke det. Når det da dreier seg om et underslag på 1 million, forventet vi at respondentene ville være mer enig enn uenig i at revisor burde avdekket det. Resultatene samsvarer med forventningene våre, selv om vi ikke fant signifikante forskjeller mellom gruppene, jf. P-verdien på 0.682.

På minicase 4 fant vi betydelig større forskjeller mellom gruppene enn på case 2 og 3 selv om vi ikke fant signifikant forskjell mellom noen av gruppene, jf. P-verdien på 0.094. Som på minicase 2 har vi et svært lite utvalg av ansatte i kredittavdelingen i bank, med kun 3 respondenter på minicase 4. Dette betyr at det vil bli vanskelig for oss å indikere noen tendens blant denne gruppen på bakgrunn av resultatene. Imidlertid hadde gruppen for kredittavdelingen i bank det høyeste gjennomsnittet vi har målt på minicasene. Gjennomsnittet var på 1.67. Revisorene har et gjennomsnitt på 0, noe som indikerer at revisorene verken er enig eller uenig i at revisor burde avdekket underslaget. Av frekvenstabellene kan vi lese at ingen revisorer har svart "Uenig", men at det er relativt jevnt fordelt fra "Litt uenig" opp til "Enig". Resultatet fra Kruskal-Wallis testen viser ingen signifikant forskjell mellom noen av gruppene, jf. P-verdien på 0,094. Imidlertid er P-verdien betydelig mindre enn for minicase 2 og 3, og ligger relativt nærme grensen på 0,05. Det er derfor større forskjell mellom gruppene på minicase 4, sett i forhold til minicase 2 og 3.

Når vi sammenligner minicase 3 mot minicase 4, strider resultatene mot forventningene våre. Både gruppen for reviderte selskaper, og gruppen for kredittavdelingen i bank har gjennomsnitt som er høyere på minicase 4 enn på minicase 3. Dette indikerer altså at respondentene er mer enig i at revisor burde avdekke underslaget når beløpet er 200.000, i motsetning til 1 million kr. Forskjellene er imidlertid svært små, så det er vanskelig å si at dette gir oss noen klar indikasjon på at meningene til de to gruppene blir betydelig forandret når vi endrer underslaget beløp. Vi finner heller ikke her at dette kan skyldes at flere har valgt den nøytrale kategorien "Verken enig eller uenig".

Hvis vi ser på endringene i hver gruppe mellom de fire minicasene, ser vi at det er revisorene som har høyest spredning, med sitt laveste gjennomsnitt på -0.75 på minicase 1, og det høyeste på 1,17 på minicase 3. Standardavvikene viser også at det er stor spredning blant respondentene i denne gruppen. Spesielt vil vi trekke fra at gjennomsnittet falt fra 1,17 på minicase 3, til 0 på minicase 4, med standardavvik på henholdsvis 0,983 og 1,658. Først og

fremst ser vi at revisorene gikk fra å ligge over grensen for ”litt enig” når det var snakk om underslag på 1 million, til ”Hverken enig eller uenig” når beløpet var 200.000. I tillegg ser vi at standardavviket for revisorene på minicase 4 var 1,658 og indikerer dermed svært stor spredning innad i gruppen, sett i forhold til de øvrige resultatene.

Av resultatene på minicase 3 og 4 kan vi dermed si at det foreligger tendenser til at det er en del uenighet blant revisorene når det er snakk om underslaget av et mindre beløp, hvor det i tillegg er relativt lett å avdekke.

6.5.1 Delkonklusjon eksperiment

Resultatene av eksperimentet viser kun signifikant forskjell på minicase 1, der det var snakk om et godt skjult underslag på 1 million kr, utført av daglig leder. Resultatene viser revisorene er minst enig i at den oppdragsansvarlige revisoren skal avdekke underslaget. Selv om vi kun fant signifikante forskjeller på minicase 1, har vi fått indikasjoner på det er forskjeller mellom de tre respondentgruppene i hvorvidt det forventes at revisor skal avdekke underslagene. Hvis vi ser resultatene i sammenheng med funnene presentert tidligere i dette kapittelet, har vi fått indikasjoner på at underslagets størrelse, samt hvor godt det er skjult, har innvirkning på hvorvidt det forventes at revisor skal avdekke det som en del av revisjonen.

6.5.2 Kommentarer fra revisor på minicasene

I spørreundersøkelsen la vi til et valg for de som hadde krysset av for at de er enten registrert eller statsautorisert revisor. Under minicasene fikk de mulighet til å svare fritt på hva slags informasjon de skulle ønske de hadde når de skulle vurdere hvorvidt de mente at revisorene burde ha avdekket underslaget. Disse kommentarene finnes i sin helhet i vedlegg 9. Motivet bak kommentarene var for å få et dypere innblikk i hvilke momenter revisor legger vekt på i vurderingen og hvilken informasjon de anser som relevant for å kunne vurdere om revisor burde ha avdekket underslaget.

Gjennomgående er det kommentarer vedrørende selskapets interne kontroll, samt revisors risikovurderingsprosess. Under minicase 2, der det er snakk om underslag på 200 000 kr som er vanskelig å avdekke, blir arbeidsdelingen og kontroll gjennomgående spørsmål. Det blir blant annet stilt spørsmål til hvorfor selskapet ikke har kontroll med kostnader i flere ledd, og hvorfor leverandørgjelden ikke er avstemt. En av respondentene skriver at revisor som

regel ber selskapet innarbeide kontrollrutiner som skal sørge for at alle utbetalinger til leverandører blir avstemt. En annen respondent spør om det er innhentet ekstern bekreftelser på omsetning fra kunder. Dette er revisjonshandlinger som også blir trukket frem i ISA 240 som en særskilt handling som burde benyttes dersom revisor har identifisert mislighetsrisikofaktorer knyttet til underslag, jf. ISA 240 vedlegg 2.

På minicase 3 blir også intern kontroll et tema i kommentarene. En respondent antyder at oppdragsavtalen til regnskapsføreren som har begått underslaget er av betydning. En annen respondent trekker også frem vesentlighetsbegrepet, og skriver at det er avgjørende om underslaget gir vesentlig feil i regnskapet eller ikke. I tillegg trekkes det frem at revisjonsstrategien spiller en viktig rolle. Hvorvidt revisor benytter seg av substanstesting eller bygger på intern kontroll vil ha betydning for forståelsen av hvorfor revisor avdekker underslaget eller ikke.

I kommentarene på minicase 4 finner vi også spørsmål vedrørende intern kontroll. To respondenter drar frem revisors ansvar ved risikovurderingsprosessene, henholdsvis ansvar for å avdekke vesentlige svakheter i intern kontroll, og vurdering av risiko for misligheter basert på samtaler med ledelsen og foretaket for øvrig. En av respondentene skriver også at det ikke vil være noe vesentlighetsbegrep ved mistanke om misligheter, og refererer da til revisors plikt til å følge opp ved mistanke om misligheter.

Kommentarene ga oss et lite innblikk i hvordan noen av revisorene tenker når de vurderer hvorvidt revisor burde avdekket underslagene. Det har vært gjennomgående at revisor skal ta hensyn til intern kontroll, herunder arbeidsdelingen i selskapet. I tillegg var det en respondent som dro frem vesentlighetsbegrepet, og mener det vil være avgjørende i spørsmålet om hvorvidt revisor burde avdekket det. Imidlertid er det en annen respondent som skriver *"Kort nevnes at ved mistanke om misligheter er det en plikt å følge opp og det vil ved mislighet ikke være noe vesentlighetsbegrep"*. Disse to respondentene er med å belyse tendensene vi fant i gjennomgangen av ansvarsområdene og de tilhørende besvarelsene fra revisorene, nemlig at gruppen til en viss grad deler seg når det er snakk om vesentlighetsgrensen i forbindelse med underslag.

7. Konklusjon

Formålet med oppgaven var å undersøke hva som er revisor ansvar for å forebygge og avdekke underslag, og om det eksisterer et forventningsgap mellom revisor og samfunnet. Vi vil i dette kapittelet presentere en oversikt av våre hovedfunn. Gjennomgangen av revisjonsstandarder, lovgivning og relevant litteratur utgjør grunnlaget for spørsmålet om revisors ansvar for å forebygge og avdekke underslag. Tilsvarende vil resultatet fra spørreundersøkelsen gi oss en indikasjon på hvorvidt det foreligger tendenser til et forventningsgap mellom revisorene, revisjonspliktige selskaper, og ansatte i kredittavdelingen i bank.

Det fremkommer av loeningen og revisjonsstandarder at revisor skal bidra til å forebygge og avdekke misligheter under revisjonen av årsregnskapet jf. revl. § 5-1. Misligheter er et vidt begrep og underslag er en form for misligheter som særlig opptar revisor. Lovgivningen og revisjonsstandardene er omfattende, og grensen for hvor langt revisors ansvar strekker seg i forbindelse med misligheter kan være uklar til tider. Revisor skal planlegge og gjennomføre revisjonen i henhold til god revisjonsskikk, og utøve profesjonellskepsis under hele revisjonen. Revisors plikter for å forebygge og avdekke misligheter etter revisorloven er relativt vage, og det fremkommer ikke klart hvilke handlingsplikter revisor er pålagt. Revisjonsstandardene supplerer revisorlovens bestemmelser og klargjør i større grad hvilke oppgaver og plikter revisor har i henhold til å forebygge og avdekke underslag. ISA 240 trekker frem ulike prosesser revisor gjør i forbindelse med å avdekke underslag. Innledningsvis i planleggingsfasen vil revisor skaffe seg en forståelse av enheten og vurdere risikoen for hvor det kan foreligge misligheter. Risiko for vesentlige misligheter diskuteres videre i revisjonsteamet. Revisor vil videre utføre revisjonshandlinger i henhold til den vurderte risikoen for å avdekke vesentlig feilinformasjon som kan skyldes misligheter. Avslutningsvis vil revisor rapportere om avdekket misligheter eller mistanke om misligheter til ledelsen, styret og eventuelt til offentlige myndigheter. Bedrifter med svakheter i internkontroll regnes å være mest utsatt for underslag (Økokrim 2012). Vesentlige mangler i internkontrollen skal også påpekes av revisor dersom han kommer over dette. Praktiseringen av revisjonsstandardene og revisorloven preges av at revisor må anvende mye skjønn. Dette vanskeliggjør en klar beskrivelse av hva som er revisors oppgaver og hvilke resultater som kan forventes oppnådd. Mangel på en klar beskrivelse kan være med på å påvirke et gap i forventningene mellom revisorer og de øvrige interessegruppene.

Gjennom revisjonen bidrar revisor vil til å forebygge mot underslag ved å være tilstede og stille seg kritisk til informasjonen som innhentes. Det at revisor er tilstede vil i seg selv ha en preventiv effekt mot at underslag, da risikoen for å bli avdekket øker. Revisors bidrar også til å avdekke underslag ved utøvelse av revisjonen, hvor revisor stiller seg kritisk til den innhentede informasjonen og utfører nærmere handlinger dersom det forekommer mistanke om misligheter.

Etter at vi hadde redegjort for revisors ansvar for å avdekke misligheter, utførte vi en undersøkelse for å teste hypotesen om det er et forventningsgap mellom revisorer, reviderte selskaper og bankansatte i kredittavdelingen som kan skyldes ”urimelige forventninger”, ”mangelfull lovgivning” og ”mangelfull utførelse”. Undersøkelsen ble utført ved at respondenter fra de forskjellige gruppene svarte på et spørreskjema der vi kom med påstander om revisors ansvarsområder under en revisjon, samt presenterte et minicase med en fiktiv bedrift som hadde opplevd underslag, og ba respondentene svare på hvorvidt de mente at revisor burde avdekket dette.

I henhold til Brenda Porters definisjon av forventningsgapet, har vi delt det inn i to hovedkomponenter, henholdsvis rimelighetsgapet og utførelsesgapet. For å måle rimelighetsgapet ble hver respondent bedt om å svare på hvorvidt de foreslåtte ansvarsområdene var eksisterende ansvar for revisor. For å måle utførelsesgapet ble de først bedt om å svare på hvorvidt de mente det burde være et eksisterende ansvar for revisor, og deretter svare på hvor godt de mente dette ble utført av revisor.

Funnene våre indikerer at det er tendenser til et forventningsgap mellom revisorene og samfunnet. Vi har sett at det er et gap både i hva som forventes av revisor, og i kunnskap om revisors ansvarsområder. Vi fant imidlertid ingen klare tendenser til at respondentene mente at revisor utførelse er mangelfull. Det vi i hovedsak fant var tendenser om at respondenter fra gruppene reviderte selskaper og kredittavdelingen i bank, har høyere forventninger til revisors ansvar, sett i forhold til revisors egne oppfatning om deres ansvarsområder, både når det gjelder hva de tror er revisors eksisterende ansvar og hva de ønsker skal være revisors ansvarsområder.

Resultatene viser at det er tendenser til et forventningsgap mellom revisor og samfunnet. Videre mener vi at dette både kan skyldes manglende kunnskap om revisors ansvarsområder, og et omfattende og komplisert regelverk.

Dette er en indikasjon på at det er behov for en konkretisering av revisors ansvarsområder i forbindelse med en revisjon, både for samfunnet dels, men også for revisorene selv.

8. Videre forskning

Etter gjennomført studie fant vi indikasjoner på at det foreligger et forventningsgap mellom revisorer og de øvrige gruppene. Et gap i gruppenes forventninger til revisor framkom under forventningsgapets delkomponenter ”urimelige forventninger og ”mangelfull lovgivning”.

I forlengelsen av studiet kan forskeren se på veien videre, hvordan redusere forventningsgapet i forbindelse med revisors ansvar for å forebygge og avdekke underslag. Det må dermed avklares om forventningsgapet under ”mangelfull lovgivning” skyldes urimelige forventninger eller mangelfull lovgivning. Er ansvarsområdene som flertallet i gruppene ønsker revisor skal utføre, som ikke er et ansvar i dag, rimelig å forvente av revisor? Dette kan eventuelt avklares gjennom en kostnads-nytttevurdering. Forskeren kan videre undersøke hvordan en på best mulig måte kan gi brukerne en bedre forståelse av hva som rimelig og ikke rimelig å forvente av revisor.

Det er foretatt relativ lite forskning på området som omhandler underslag og revisors ansvar for å forebygge og avdekke underslag. En annen vinkling til videre forskning kan være å gjennomføre dybdeintervjuer med revisorer om hvilke revisjonshandlinger som egner seg for å forebygge og avdekke underslag. Forskeren kan dermed gå mer i dybden om handlinger vedrørende underslag, istedenfor misligheter generelt. Et kvalitativ studie kan gi en bedre forståelse for hvilke risikofaktorer som kjennetegner underslag og hvilke revisjonshandlinger som er best egnet for å avdekke underslag. Hvordan revisor praktiserer reglene, kan også gi samfunnet en bedre forståelse av hva som er rimelig å forvente av revisor når det kommer til forebygging og avdekking av underslag. Et kvalitativ studie kan også belyse om det er ansvarsområder hvor lovgivningen er uklar, og det er usikkerhet knyttet til hva som er revisors oppgaver. I analysen fremkom det for eksempel at revisorene var uenige om hvorvidt rapportering av større og mindre underslag var et eksisterende ansvarsområde eller ikke. I samtale med økokrim fremkom det også at det har vært stor usikkerhet knyttet til når revisor er rapporteringspliktig etter hvitvaskingsloven. Vi fant også forskjell i besvarelsene om hvorvidt revisorene mente at ”å aktiv søke etter underslag” og ”vurdere risikoen for feilinformasjon som følge av underslag” er et eksisterende ansvar eller ikke. For at revisor skal kunne utføre revisjonen best mulig, må lover og revisjonsstander som det er knyttet usikkerhet til klargjøres ytterligere.

Litteraturliste

- Alayne, P., Howard, M. 2005. An exploratory study of auditor's responsibility for fraud detection in Barbados. *Managerial auditing journal* 20, (3): 284-303
- Albrecht W. S. 2014. *Iconic Fraud Triangle endures*. Fraud magazine. <http://www.fraud-magazine.com/article.aspx?id=4294983342>
- Altinn. 2016. *Må jeg ha revisor?* <https://www.altinn.no/no/Starte-og-drive-bedrift/Registrere/Regnskapsfører-og-revisor/Må-jeg-ha-revisor/> (29.03.2016)
- Beasley, M., S. 1996. An Empirical Analysis of the Relation Between the Board of Director Composition and Financial Statement Fraud. *The Accounting Review* 71, (4): 443-465
- Bellamy. A. M. 2004. *Revisors rolle og oppgaver, og tilsynet med at dette blir tilfredsstillende ivaretatt*. Finanstilsynet 26.03.2009. (Lest 29.03.2016) <http://www.finanstilsynet.no/no/Revisjon/Informasjon/Artikler-og-foredrag/Revisors-rolle-og-oppgaver-og-tilsynet-med-at-dette-blir-tilfredsstillende-ivaretatt/>
- Bjåen, B. K. 2015. *Opplever å ha tillit*. Vårt land, 30.01.2015. (Lest 09.02.2016) <http://www.vl.no/2.615/opplever-%C3%A5-ha-tillit-1.313798>
- Cordt-Hansen, H., Siebke, H. A., & Knudsen, E. 2010. *Revisorloven med kommentarer. 4 utgave*. Bergen: Fagbokforlaget
- Eilifsen, A., Messier, W. F., Glover, S. M., & Prawitt, D. F. 2014. *Auditing & Assurance Services*. London: McGraw-Hill
- Ekeseeth, F. C., & Kleppe, M. K. 2014. *Toppsjef skal ha underslått 23 mill. På Aker Brygge*. Dagens Næringsliv. 08.12.2014 (Lest 09.02.2016) <http://www.dn.no/nyheter/naringsliv/2014/12/08/1653/Jus/toppsjef-skal-ha-underslutt-23-mill-p-aker-brygge>
- Finansdepartementet. 1997. *NOU 1997:9 Om revisjon og revisorer*. Oslo: Finansdepartementet
- Finansdepartementet. 2004. *Høring – forslag om å innføre rapporteringsplikt for revisorer*. Høringsfrist 17. September 2004. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-forslag-om-a-innfore-rapportering/id96595/#ram3>
- Finanstilsynet. 2014. *Pålitelige regnskaper. Regnskapsrapportering og revisjon – Finanstilsynets erfaringer*. Hentet 16.04.2016 <http://www.docplayer.no/1791921-Palitelige-regnskaper-regnskapsrapportering-og-revisjon-finanstilsynets-erfaringer-anne-merethe-bellamy-9-september-2014.html>
- Finneide, G. K. 2008. *Rapporteringsplikten etter hvitvaskingsloven: Et profesjonelt samfunnsansvar*. Regnskap og revisjon 2008, (1) : 29-37

- Fowler, F., J., 2002 *Survey Research Methods*. 3. Utg. Thousand Oaks: Sage
- Ghauri, P., & Grønhaug, K. 2010. *Research Methods in Business Studies*. 4 utg. Harlow: Financial Times Prentice Hall: Pearson Education
- Groves, R.,M., Fowler, F.,J., & Couper M., P., Jr., et al. 2009. *Survey methodology*. 2. Utg. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Hirsch, E. 2014. *Revisors ansvar for avdekking av misligheter*. Revisjon og regnskap. 2004 (7)
- Hurt, R. K., Brown-Liburd, H., Earley, C. E., & Krishnamoorthy, G. 2013. *Research on Auditor Professional Scepticism: Literature Synthesis and Opportunities for Future Research*. Auditing: A Journal of Practice & Theory 32, (1): 45-97
- Hvitvaskingsloven. *Lov om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering mv* av 06 mars 2009 nr.11 <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-03-06-11?q=hvitvaskingsloven>
- Johannesen, A., Christoffersen, L., & Tufte, P. A. 2011. *Forskningsmetode for økonomisk-administrative fag*. Oslo: Abstrakt forlag
- Kredittilsynet. 2006. *Regelverket om tiltak mot hvitvasking av penger m.m- veiledning til problemstillinger som har særlig betydning for revisorer og regnskapsførere*. Nr. 13/2006 2006.06.19. (Lest 08.06.2016) <http://www.finanstilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Rundskriv/2006/Regelverket-om-tiltak-mot-hvitvasking-av-penger-mm---veiledning-til-problemstillinger-som-har-sarlig-betydning-for-revisorer-og-regnskapsforere/>
- Mitchell, V. 1996. "Assessing the reliability and validity of questionnaires: an empirical example." *Journal of Applied Management Studies*. 1996, (5): 199-2008
- Moyes, G., D., Hasan, I. 1996. An Empirical Analysis of Fraud Detection Likelihood. *Managerial Auditing Journal* 11, (3): 41-6
- Nieschwietz, R., J., Schultz, J., J., & Zimbelman, M. F. 2000. Empirical Research on external auditors' detection of financial statement fraud. *Journal of Accounting Literature* 19: 190-246
- Nordby, K. J., & Gjestad, R. 2014. *Finansdirektør underslo 9,4 millioner*. Aftenposten. 19.05.2011. (Lest 09.02.2016) http://www.aftenposten.no/kultur/Finansdirektor-underslo-9_4-millioner-7572194.html
- NOU 1997:9 *Om revisjon og revisorer*. Oslo: Finans- og tolldepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/670c887a3d5f49e983b100775576446a/nou/pdfa/nou199719970009000dddpdfa.pdf>
- Olsen, C. 2014. *Hva er profesjonell skepsis*. Revisjon og regnskap 2014, (3): 32-37
- Pallant, J. 2010. *SPSS Survival manual*. Third edition. Berkshire: Open University Press

-
- Porter, B. 1990. *An Empirical Study of the Audit Expectation-Performance gap*. Doctor of Philosophy in Accountancy, Massey University
- Porter, B. 1993. *An Empirical Study of the Audit Expectation-Performance gap*. Accounting and Business Research, Vol. 24. No. 93, pp 49-68
- Porter, B., & Gowthorpe, C. 2004. *The audit expectation-performance gap in the United Kingdom in 1999 and Comparison with the gap in New Zealand in 1989 and in 1999*. The Institute of Chartered Accountants of Scotland
- Porter, B., Ó hÓgartaigh, C., & Baskerville, R. 2012. *Expectation-Performance Gap Revisited: Evidence from New Zealand and the United Kingdom Part 2: Changes in the gap in New Zealand 1989-2008 and in the United Kingdom 1999-2008*. International journal of Auditing 16: 215-247
- PwC. *Fraud Risk Management*. (Hentet 19.19.06.2016)
<http://www.pwc.com/tr/en/hizmetlerimiz/danismanlik/yonetim-danismanligi/suistimal-incelemeleri/fraud-forum/fraud-risk-management.html>
- PwC. 2014. *Global Economic Crime Survey 2014: De norske resultatene*. Oslo: PwC. (Hentet 22.01.2016) <https://www.pwc.no/no/gransking/publikasjoner/pwc-gecs-2014.pdf>
- PwC. 2014. *Hadeland og Ringerike Bredbånd AS: Rapport – gransking*.
<http://www.lunner.kommune.no/cpclass/run/cpesa62/file.php/def/15033510d15033510ocaf4cc/sakspapirer-moete-i-kontrollutvalget-den-28-05-2015.pdf>
- Revisorforeningen. 2009. *Forord til internasjonale standarder for kvalitetskontroll, revisjon, forenklet revisorkontroll, andre attestasjonsoppdrag og beslektede tjenester*. Lest 24.01.2016. <https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/standarder-og-veiledninger/forord-standarder-og-veiledninger.pdf>
- Regnskapsloven. *Lov om årsregnskap m.v.* av 17. Juli 1998 nr. 56
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-56>
- Revisorloven. *Lov om revisjon og revisorer* av 15. Januar 1999 nr. 2.
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-01-15-2>
- Rikoll, M. 2014. *Mistet retten til å føre regnskap for resten av livet*. NRK, 29.08.2014. (Lest 0.02.2016) <http://www.nrk.no/ho/domt-for-underslag-pa-hadeland-1.11904567>
- Salem, M., S., M. 2012. An Overview of Research on Auditor's Responsibility to Detect Fraud on Financial Statements. *The Journal of Global Business Management* 8, (2): 218-229
- Saunders, M., Lewis, P., Thornhill, A. 2009. *Research Methods for Business Students*. 5. Utg. Harlow: Pearson Education Limited
- Skogrand, M., & Pettersen, J. 2014. *Slik skjulte Aschehoug direktøren underslaget*. Dagbladet, 19.05.2014. (Lest 09.02.2016)

[http://www.dagbladet.no/2014/05/19/kultur/bok/litteratur/mads_nygaard/marius_sch
atvedt/33373351/](http://www.dagbladet.no/2014/05/19/kultur/bok/litteratur/mads_nygaard/marius_sch
atvedt/33373351/)

Straffeloven. *Lov om straff* av 20. Mai 2005 nr. 28

https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28/KAPITTEL_2-12#§323

St. prp. Nr. 1 Gul bok. 1991-92

Succarat, G. 2015. *Metode og økonometri*. Versjon 2.0.6. Oslo: Handelshøyskolen BI

Sudman, S. 1976. *Applied sampling*. 4. Utgave. New York: Academic Press

Thaagaard, T. 2009. *Systematikk og innlevelse, En innføring i kvalitativ metode* (3. Utgave.). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS

Tommelstad, B. 2015. *Prest dømt til fengsel for underslag, bedrageri og sexkjøp*. VG, 02.02.2015. (Lest 10.02.2016) <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/prest-doemt-til-fengsel-for-underslag-bedrageri-og-sexkjoe/a/23387330/>

Tvedt, T., & Thaysen, K. 2015. *Misligheter og revisors rolle*. Revisjon og regnskap, 2015 (6): 46-49. <http://www.revregn.no/i/2015/6/rr06-05-b-1032>

Wilks, T., J., Zimbelman, M., F. 2004. Decomposition of Fraud-Risk Assessments and Auditors' Sensitivity to Fraud Cues. *Contemporary Accounting Research* 21, (3): 719-745

Wærhaug, S., Husby, M. 2014. *Underslaget ble ikke oppdaget av revisor*. VG. 08.01.2014. (Lest 09.02.2016) <http://www.vg.no/rampelys/underslaget-ble-ikke-oppdaget-av-revisor/a/10142233/>

Økokrim. 2012. Trusselvurdering: Økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet 2013-2014. Oslo: Økokrim. (Hentet 21.01.2016) [http://www.okokrim.no/www/okokrim/resource.nsf/files/www93sfde-trusselvurdering_2013-20141/\\$FILE/trusselvurdering_2013-20141.pdf](http://www.okokrim.no/www/okokrim/resource.nsf/files/www93sfde-trusselvurdering_2013-20141/$FILE/trusselvurdering_2013-20141.pdf)

Forkortelser

Hvvl Hvitvaskingsloven

ISA International Standards on Auditing

NOU Norges offentlige utredninger

Revl Revisorloven

Rskl Regnskapsloven

Strl Straffeloven

Vedlegg

Vedlegg 1 – Statistikk om underslag

<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectout/ShowTable.asp?FileformatId=2&Queryfile=201612291159746257036Eforsk01&PLanguage=0&MainTable=Eforsk01&potsize=60> dato 22.01.2015

Lovbrudd etterforsket etter lovbruddstype, politiets avgjørelse, tid og statistikkvariabel

	2010	2011	2012	2013	2014
	Lovbrudd etterforsket	Lovbrudd etterforsket	Lovbrudd etterforsket	Lovbrudd etterforsket	Lovbrudd etterforsket
Underslag					
Alle avgjørelser	1 360	1 310	1 185	1 242	1 426
Uopklarte lovbrudd	660	651	579	583	615
↪ Henlagt, manglende opplysning om gjerningsperson	88	74	86	72	85
↪ Henlagt, manglende bevis	396	410	327	312	354
↪ Henlagt, manglende saksbehandlingskapasitet	155	150	156	187	170
↪ Andre uopklarte	21	17	10	12	6
Oppklarte lovbrudd	700	659	606	659	811
↪ Henlagt, siktede ikke strafferettslig ansvarlig	4	15	13	8	12
↪ Overført til konfliktråd	33	47	32	35	22
↪ Forelegg	138	124	107	117	127
↪ Tiltale	326	317	280	324	496
↪ Påtaleunntatelse og andre oppklarte	199	156	174	175	154

<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectout/ShowTable.asp?FileformatId=2&Queryfile=201612291433216257036Eforsk01&PLanguage=0&MainTable=Eforsk01&potsize=60> dato

22.01.2015

Lovbrudd etterforsket etter lovbruddstype, politiets avgjørelse, tid og statistikkvariabel

	2010	2011	2012	2013	2014
	Lovbrudd etterforsket	Lovbrudd etterforsket	Lovbrudd etterforsket	Lovbrudd etterforsket	Lovbrudd etterforsket
Grovt underslag					
Alle avgjørelser	180	187	194	244	411
Uopklarte lovbrudd	53	62	67	41	45
↪ Henlagt, manglende opplysning om gjerningsperson	2	1	1	2	0
↪ Henlagt, manglende bevis	32	51	49	28	34
↪ Henlagt, manglende saksbehandlingskapasitet	19	8	16	10	11
↪ Andre uopklarte	0	2	1	1	0
Oppklarte lovbrudd	127	125	127	203	366
↪ Henlagt, siktede ikke strafferettslig ansvarlig	0	3	4	2	3
↪ Overført til konfliktråd	0	2	0	1	0
↪ Forelegg	0	0	0	0	0
↪ Tiltale	111	108	103	187	354
↪ Påtaleunntatelse og andre oppklarte	16	12	20	13	9

Vedlegg 2 – Påstander om revisors ansvar

Foreslått ansvarsområde for revisor	Revisors ansvar:	Bestemmelser i revisorloven og/eller revisjonsstandardene
1. Å utarbeide selskapets årsregnskap	Nei	Regnskapsloven §3-1 (1) ”Regnskapspliktige skal for hvert regnskapsår utarbeide årsregnskap og årsberetning i samsvar med bestemmelsene i denne lov”. ISA 200 pkt. 4 ” Regnskapet som revideres er enhetens regnskap, og det er utarbeidet av enhetens ledelse under tilsyn av dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll”.
2. Å utarbeide selskapets kontrollrutiner	Nei	ISA 240 pkt. 4 ” Hovedansvaret for å forebygge og avdekke misligheter ligger både hos dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll i enheten, og hos ledelsen”
3. Å undersøke alle transaksjoner som har vært gjennom selskapet i løpet av regnskapsåret	Nei	ISA 200 pkt. 17 ”For å oppnå betryggende sikkerhet skal revisor innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for å redusere revisjonsrisikoen til et akseptabelt lavt nivå og dermed gjøre det mulig for revisor å trekke rimelige konklusjoner som revisors mening kan bygge på”.
4. Å aktivt søke etter underslag	Nei	Ot. Prp. 75 Kap. 4.1.2.1 ”Revisor plikter ikke aktivt å forebygge misligheter, men at et regnskap blir revidert kan i seg selv virke forebyggende. Ved planleggingen av revisjonen må revisor vurdere risikoen for at det kan foreligge misligheter”. (PwC, 2012)
5. Å avdekke vesentlige mangler i intern kontroll	Ja	ISA 265 pkt. 7-11. Pkt. 7 ”Revisor skal på bakgrunn av det utførte revisjonsarbeidet fastslå hvorvidt revisor har identifisert en eller flere mangler i intern kontroll.” Pkt. 8 ”Hvis revisor har identifisert en eller flere mangler i intern kontroll, skal revisor på bakgrunn av det utførte revisjonsarbeidet fastslå hvorvidt de, enkeltvis eller samlet, utgjør vesentlige mangler”.
6. Å kommunisere med ledelsen om forhold som kan tyde på underslag	Ja	ISA 240 pkt. 40-42 ”Dersom revisor har identifisert misligheter eller har innhentet informasjon som tyder på at misligheter kan foreligge, skal revisor kommunisere disse forholdene til rett tid til det riktige ledelsesnivået for å informere dem som har hovedansvaret for å forhindre og avdekke misligheter om forhold som er relevante for deres ansvarsområde”.

Foreslått ansvarsområde for revisor	Revisors ansvar:	Bestemmelser i revisorloven og/eller revisjonsstandardene
7. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som følge av underslag	Ja	<p>Revl. §5-2 ” Revisor skal utføre revisjonen etter beste skjønn, herunder vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon i årsregnskapet som følge av misligheter og feil”.</p> <p>ISA 240 pkt. 10 a: ” Revisor har som mål å identifisere og vurdere risikoene for vesentlig feilinformasjon i regnskapet som skyldes misligheter”</p>
8. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon som følge av underslag	Ja	<p>Revl. §5-2 ”Revisor skal utføre revisjonen etter beste skjønn, herunder vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon i årsregnskapet som følge av misligheter og feil”.</p>
9. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlig regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Ja	<p>ISA 240 pkt. 5-8</p> <p>” En revisor som gjennomfører en revisjon i samsvar med ISA-ene, er ansvarlig for å skaffe seg betryggende sikkerhet for at regnskapet sett under ett ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller feil. På grunn av revisjonens iboende begrensninger er det en uunngåelig risiko for at det kan forekomme at noe vesentlig feilinformasjon i regnskapet ikke blir oppdaget, selv om revisjonen er hensiktsmessig planlagt og gjennomført i samsvar med ISA-ene”.</p>
10. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Ja	<p>ISA 240 pkt. 5-8</p> <p>” En revisor som gjennomfører en revisjon i samsvar med ISA-ene, er ansvarlig for å skaffe seg betryggende sikkerhet for at regnskapet sett under ett ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller feil. På grunn av revisjonens iboende begrensninger er det en uunngåelig risiko for at det kan forekomme at noe vesentlig feilinformasjon i regnskapet ikke blir oppdaget, selv om revisjonen er hensiktsmessig planlagt og gjennomført i samsvar med ISA-ene.”</p>

Foreslått ansvarsområde for revisor	Revisors ansvar:	Bestemmelser i revisorloven og/eller revisjonsstandardene
11. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Nei	<p>ISA 240 pkt. 5-8</p> <p>ISA 200 pkt. 6</p> <p>”Revisor legger vesentlighetskonseptet til grunn både ved planlegging og gjennomføring av revisjonen, og ved vurdering av betydningen for revisjonen av identifisert feilinformasjon og betydningen for regnskapet av eventuell ikke-korrigert feilinformasjon. Generelt sett anses feilinformasjon, herunder utelatelser, å være vesentlig dersom den, enkeltvis eller samlet, med rimelighet kan forventes å påvirke de økonomiske beslutningene som fattes av brukerne på grunnlag av regnskapet... Revisors mening gjelder for regnskapet totalt sett, og revisor er derfor ikke ansvarlig for å avdekke feilinformasjon som ikke er vesentlig for regnskapet totalt sett”.</p>
12. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil utført av ledelse/styret	Nei	<p>ISA 240 pkt. 5-8</p> <p>ISA 200 pkt. 6.</p> <p>”Revisor legger vesentlighetskonseptet til grunn både ved planlegging og gjennomføring av revisjonen, og ved vurdering av betydningen for revisjonen av identifisert feilinformasjon og betydningen for regnskapet av eventuell ikke-korrigert feilinformasjon. Generelt sett anses feilinformasjon, herunder utelatelser, å være vesentlig dersom den, enkeltvis eller samlet, med rimelighet kan forventes å påvirke de økonomiske beslutningene som fattes av brukerne på grunnlag av regnskapet... Revisors mening gjelder for regnskapet totalt sett, og revisor er derfor ikke ansvarlig for å avdekke feilinformasjon som ikke er vesentlig for regnskapet totalt sett”.</p>
13. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ansatte uten lederansvar	Rett, men ikke plikt	<p>Revl. §6-1 (4) 2. Punktum ”Revisor kan videre underrette politiet dersom det i forbindelse med revisjonsoppdrag eller andre tjenester fremkommer forhold som gir grunn til mistanke om at det er foretatt en straffbar handling”</p> <p>Hvvl. §18 ”Dersom undersøkelser som nevnt i § 17 ikke avkrefter mistanken, skal den rapporteringspliktige av eget tiltak oversende opplysninger til Økokrim om den aktuelle transaksjonen og om de forhold som har medført mistanke.</p>

Foreslått ansvarsområde for revisor	Revisors ansvar:	Bestemmelser i revisorloven og/eller revisjonsstandardene
14. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ansatte uten lederansvar	Rett, men ikke plikt	<p>Revl. §6-1 (4) 2. Punktum ”Revisor kan videre underrette politiet dersom det i forbindelse med revisjonsoppdrag eller andre tjenester fremkommer forhold som gir grunn til mistanke om at det er foretatt en straffbar handling”</p> <p>Hvvl. §18 ”Dersom undersøkelser som nevnt i § 17 ikke avkrefter mistanken, skal den rapporteringspliktige av eget tiltak oversende opplysninger til Økokrim om den aktuelle transaksjonen og om de forhold som har medført mistanke.</p>
15. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ledelse/styret	Rett, men ikke plikt	<p>Revl. §6-1 (4) 2. Punktum ”Revisor kan videre underrette politiet dersom det i forbindelse med revisjonsoppdrag eller andre tjenester fremkommer forhold som gir grunn til mistanke om at det er foretatt en straffbar handling”</p> <p>Hvvl. §18 ”Dersom undersøkelser som nevnt i § 17 ikke avkrefter mistanken, skal den rapporteringspliktige av eget tiltak oversende opplysninger til Økokrim om den aktuelle transaksjonen og om de forhold som har medført mistanke”.</p>
16. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ledelse/styret	Rett, men ikke plikt	<p>Revl. §6-1 (4) 2. punktum ”Revisor kan videre underrette politiet dersom det i forbindelse med revisjonsoppdrag eller andre tjenester fremkommer forhold som gir grunn til mistanke om at det er foretatt en straffbar handling”</p> <p>Hvvl. §18 ” Dersom undersøkelser som nevnt i § 17 ikke avkrefter mistanken, skal den rapporteringspliktige av eget tiltak oversende opplysninger til Økokrim om den aktuelle transaksjonen og om de forhold som har medført mistanke”</p>

Kommentarer ansvarsområde 11 og 12:

Revisor planlegger og utfører revisjonen i henhold til et vesentlighetskonsept for å gi betryggende sikkerhet for at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon. Det vil være urimelig å forvente at revisor skal planlegge og utføre revisjonen for å avdekke mindre feil. Men dersom revisor gjennom revisjonen kommer over mindre misligheter eller får mistanke om at det foreligger misligheter, har revisor plikt til å utføre nærmere revisjonshandlinger.

Vi tolker det dit hen at revisor i utgangspunktet ikke er ansvarlig for å avdekke mindre underslag, med mindre det foreligger indikasjoner på at det er en risiko for dette eller revisor har fattet en mistanke om at det foreligger misligheter under revisjonen, uavhengig av størrelse.

Kommentarer ansvarsområde 13-16:

Revisor kan uhindret av taushetsplikten rapportere ved mistanke om straffbare handlinger uavhengig av hvem som har utført det og omfanget av handlingene. Det kan imidlertid tenkes at flere revisorer, med hensyn til klientforholdets tillit, ikke ser nødvendigheten av å rapportere mindre ubetydelig underslag selv om de har en rett til det. Revisor vil imidlertid ikke ha en valgrett, men rapporteringsplikt, dersom vilkårene i hvvl. § 17 er oppfylt, og mistanken ikke er avkreftet etter nærmere undersøkelser jf. hvvl. § 18. Dette kan imidlertid ikke tolkes fra påstandene 13-16 om vilkårene for rapporteringsplikt etter hvitvaskingsloven er oppfylt. Den relevante loven er derfor revisorloven som gir revisor en rapporteringsrett jf. § 6-1 fjerde ledd annet punktum. Vi tolker ansvarsområdene 13-16 som revisors ansvarsområder, men det er imidlertid ikke krav til at revisor må utføre det.

Vedlegg 3 – Spørreundersøkelse

13.5.2016

Qualtrics Survey Software

Default Question Block

Del 1 - Innledende spørsmål

Hvilken aldersgruppe tilhører du?

- Under 25 år
- Mellom 25 og 35 år
- Mellom 36 og 45 år
- Mellom 46 og 55 år
- Over 55 år

Jeg er

- Kvinne
- Mann

Hva er din høyeste fullførte utdanning

- Grunnskole
- Videregående Skole
- Bachelor
- Master
- PhD

Innen hvilke felt har du tatt høyere utdanning

- Økonomi/administrasjon
- Juss
- Journalistikk
- Regnskap/Revisjon
- Annet
- Har ikke høyere utdanning

Hvilken yrkesgruppe tilhører du

- Registrert revisor
- Statsautorisert revisor
- Daglig leder
- Økonomiavdelingen
- Journalist
- Bedriftseier
- Kredittavdelingen i bank

13.5.2016

Qualtrics Survey Software

 Annet

Dersom du leser gjennom årsregnskapet til et revisjonspliktig selskap, leser du også gjennom revisjonsberetningen?

- Ja
 Nei

Hvordan vil du rangere de forskjellige formålene med en revisjon

	Ikke viktig	Litt viktig	Viktig	Svært viktig	Avgjørende
Gi uttrykk for hvorvidt regnskapet er utarbeidet etter gjeldende lover og regler	☐	☐	☐	☐	☐
Avdekke og forebygge økonomisk kriminalitet/misligheter	☐	☐	☐	☐	☐
Veilede og kontrollere utarbeidelsen av regnskapet	☐	☐	☐	☐	☐

Del 2 Revisors ansvarsomåde

Seksjon 1: Vennligst fyll ut denne seksjonen ved å velge det alternativet du mener er riktig om revisors ansvar.

Seksjon 2: Vennligste fyll ut hvorvidt du mener det aktuelle ansvarsområde burde være revisors ansvar eller ikke

Seksjon 3: Dersom du svarte **Ja** på **Seksjon 1**, vennligst fyll ut hvor bra du mener revisor utfører det aktuelle ansvaret

	Seksjon 1: Er det et eksisterende ansvar for revisor?			Seksjon 2: Burde det være revisors ansvar?			Seksjon 3: Hvor bra utføres det av revisor			
	Ja	Nei	Vet ikke	Ja	Nei	Vet ikke	Dårlig	Middels	Godt	Vet ikke
Å utarbeide selskapets årsregnskap	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Å utarbeide selskapets kontrollrutiner	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Å undersøke alle transaksjoner som har vært gjennom selskapet i løpet av regnskapsåret	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Å aktivt søke etter underslag	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Å avdekke vesentlige mangler i intern kontroll	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Å kommunisere til ledelsen om forhold som kan tyde på underslag	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Å vurdere risikoen for at det kan foreligge:

	Seksjon 1 Er det et eksisterende ansvar for revisor?			Seksjon 2 Burde det være revisors ansvar?			Seksjon 3 Hvor bra utføres det av revisor?			
	Ja	Nei	Vet ikke	Ja	Nei	Vet ikke	Dårlig	Middels	Godt	Vet ikke
Vesentlig feilinformasjon som	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Minicase 1

Del 3 Mini case

Vi vil nå presentere et scenario der det har blitt begått underslag av noen med tilknytning til selskapet. Vennligst fyll ut hvorvidt du mener om revisor burde ha avdekket dette eller ikke

Case:

Et selskap har en omsetning på 20 millioner kr. Daglig leder har underslått 1 million kr fra selskapet over en periode på 3 år. Underslaget ble utført ved at han konstruerte fiktive vedlegg og la de ved ekte avtaler. Måten underslaget ble utført på er svært vanskelig å avdekke, siden det ble skjult gjennom lovlige transaksjoner, konstruert e-mail korrespondanse og falske signaturer.

	Uenig	Litt uenig	Hverken enig eller uenig	Litt enig	Enig
Revisor burde avdekket dette	☐	☐	☐	☐	☐

Hvilken annen informasjon kunne du tenke deg å ha for å besvare spørsmålet om hvorvidt revisor burde avdekket dette?

Minicase 2

Del 3 Mini case

Vi vil nå presentere et scenario der det har blitt begått underslag av noen med tilknytning til selskapet. Vennligst fyll ut hvorvidt du mener om revisor burde ha avdekket dette eller ikke

Case:

Et selskap har en omsetning på 20 millioner kr. Daglig leder har underslått 200 000 kr fra selskapet over en periode på 3 år. Underslaget ble utført ved at han konstruerte fiktive vedlegg og la de ved ekte avtaler. Måten underslaget ble utført på er svært vanskelig å avdekke, siden det ble skjult gjennom lovlige transaksjoner, konstruert e-mail korrespondanse og falske signaturer.

	Uenig	Litt uenig	Hverken enig eller uenig	Litt enig	Enig
Revisor burde avdekket dette	☐	☐	☐	☐	☐

Hvilken annen informasjon kunne du tenke deg å ha for å besvare spørsmålet om hvorvidt revisor burde avdekket dette?

Minicase 3

Del 3 Mini case

Vi vil nå presentere et scenario der det har blitt begått underslag av noen med tilknytning til selskapet. Vennligst fyll ut hvorvidt du mener om revisor burde ha avdekket dette eller ikke

Case:

Et selskap har en omsetning på 20 millioner kr. En regnskapsfører har underslått 1 million kr fra selskapet over en periode på 3 år. Regnskapsføreren overstyrte selskapets kontrollrutiner ved å omgå kravet om dobbeltgodkjenning i nettbanken. Underslaget kan være relativt lett å avdekke, men vil kreve ekstra arbeid i forhold til det som er vanlig i et revisjonsoppdrag.

	Uenig	Litt uenig	Hverken enig eller uenig	Litt enig	Enig
Revisor burde avdekket dette	☐	☐	☐	☐	☐

Hvilken annen informasjon kunne du tenke deg å ha for å besvare spørsmålet om hvorvidt revisor burde avdekket dette?

Minicase 4

Del 3 Mini case

Vi vil nå presentere et scenario der det har blitt begått underslag av noen med tilknytning til selskapet. Vennligst fyll ut hvorvidt du mener om revisor burde ha avdekket dette eller ikke

Case:

Et selskap har en omsetning på 20 millioner kr. En regnskapsfører har underslått 200 000 kr fra selskapet over en periode på 3 år. Regnskapsføreren overstyrte selskapets kontrollrutiner ved å omgå kravet om dobbeltgodkjenning i nettbanken. Underslaget kan være relativt lett å avdekke, men vil kreve ekstra arbeid i forhold til det som er vanlig i et revisjonsoppdrag.

	Uenig	Litt uenig	Hverken enig eller uenig	Litt enig	Enig
Revisor burde avdekket dette	☐	☐	☐	☐	☐

Hvilken annen informasjon kunne du tenke deg å ha for å besvare spørsmålet om hvorvidt revisor burde avdekket dette?

Vedlegg 4 – Frekvenstabeller

Seksjon 1		Revisor	Reviderte selskaper	Kredittavd i bank	Totalt
Er det et eksisterende ansvar for revisor:					
1. Å utarbeide selskapets årsregnskap	Ja	0	13	4	17
	Nei	30	20	13	63
	Vet ikke	0	0	1	1
	Total	30	33	18	81
2. Å undersøke alle transaksjoner som har vært gjennom selskapet i løpet av regnskapsåret	Ja	2	11	3	16
	Nei	28	19	13	60
	Vet ikke	0	2	1	3
	Total	30	32	17	79
3. Å aktivt søke etter underslag	Ja	11	24	7	42
	Nei	19	7	7	33
	Vet ikke	0	1	3	4
	Total	30	32	17	79
4. Å avdekke vesentlige mangler i intern kontroll	Ja	31	27	17	75
	Nei	0	1	1	2
	Vet ikke	0	4	0	4
	Total	31	32	18	81
5. Å kommunisere til ledelsen om forhold som kan tyde på underslag	Ja	29	30	16	75
	Nei	2	2	2	6
	Vet ikke	0	0	0	0
	Total	31	32	18	81
6. Å utarbeide selskapets kontrollrutiner	Ja	0	5	2	7
	Nei	30	26	12	68
	Vet ikke	0	2	3	5
	Total	30	33	17	80
7. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som følge av underslag	Ja	29	28	14	71
	Nei	2	1	3	6
	Vet ikke	0	4	1	5
	Total	31	33	18	82
8. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon som følge av underslag	Ja	20	28	13	61
	Nei	11	1	5	17
	Vet ikke	0	4	0	4
	Total	31	33	18	82

Seksjon 1		Revisorer	Reviderte selskaper	Kredittavd i bank	Totalt
Er det et eksisterende ansvar for revisor:					
9. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Ja	23	21	11	55
	Nei	8	7	7	22
	Vet ikke	0	4	0	4
	Total	31	32	18	81
10. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Ja	25	24	15	64
	Nei	6	5	3	14
	Vet ikke	0	2	0	2
	Total	31	31	18	80
11. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Ja	4	13	4	21
	Nei	27	17	11	55
	Vet ikke	0	3	3	6
	Total	31	33	18	82
12. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Ja	7	22	8	37
	Nei	24	9	8	41
	Vet ikke	0	2	2	4
	Total	31	33	18	82
13. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ansatte uten lederansvar	Ja	16	13	8	37
	Nei	15	16	8	39
	Vet ikke	0	4	1	5
	Total	31	33	17	81
14. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ansatte uten lederansvar	Ja	8	8	5	21
	Nei	20	20	9	49
	Vet ikke	3	5	3	11
	Total	31	33	17	81
15. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ledelse/styret	Ja	22	22	11	55
	Nei	9	9	5	23
	Vet ikke	0	2	1	3
	Total	31	33	17	81
16. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ledelse/styret	Ja	12	17	5	34
	Nei	15	12	10	37
	Vet ikke	4	3	2	9
	Total	31	32	17	80

Seksjon 2		Revisor	Reviderte selskaper	Kredittavd i bank	Totalt
Burde det være et ansvar for revisor:					
1. Å utarbeide selskapets årsregnskap	Ja	3	10	4	17
	Nei	27	20	12	59
	Vet ikke	0	2	1	3
	Total	30	32	17	79
2. Å utarbeide selskapets kontrollrutiner	Ja	0	6	3	9
	Nei	31	22	13	66
	Vet ikke	0	4	0	4
	Total	31	32	16	79
3. Å undersøke alle transaksjoner som har vært gjennom selskapet i løpet av regnskapsåret	Ja	2	9	2	13
	Nei	29	22	14	65
	Vet ikke	0	1	1	2
	Total	31	32	17	80
4. Å aktivt søke etter underslag	Ja	12	27	11	50
	Nei	18	3	5	26
	Vet ikke	1	2	1	4
	Total	31	32	17	80
5. Å avdekke vesentlige mangler i intern kontroll	Ja	28	25	16	69
	Nei	0	1	1	2
	Vet ikke	1	3	0	4
	Total	29	29	17	75
6. Å kommunisere til ledelsen om forhold som kan tyde på underslag	Ja	27	30	18	75
	Nei	2	1	0	3
	Vet ikke				
	Total	29	31	18	78
7. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som følge av underslag	Ja	27	29	17	73
	Nei	2	1	1	4
	Vet ikke	0	2	0	2
	Total	29	32	18	79
8. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon som følge av underslag	Ja	21	28	11	60
	Nei	8	2	3	13
	Vet ikke	1	2	4	7
	Total	30	32	18	80

Seksjon 2		Revisorer	Reviderte selskaper	Kredittavd I bank	Totalt
Er det et eksisterende ansvar for revisor:					
9. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Ja	20	25	12	57
	Nei	8	4	5	17
	Vet ikke	2	3	1	6
	Total	30	32	18	80
10. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Ja	25	29	18	72
	Nei	4	3	0	7
	Vet ikke				
	Total	29	32	18	79
11. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Ja	4	15	7	26
	Nei	24	14	9	47
	Vet ikke	2	4	1	7
	Total	30	33	17	80
12. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Ja	8	26	11	45
	Nei	22	5	7	34
	Vet ikke	0	2	0	2
	Total	30	33	18	81
13. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ansatte uten lederansvar	Ja	15	15	10	40
	Nei	14	14	5	33
	Vet ikke	0	4	1	5
	Total	29	33	16	78
14. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ansatte uten lederansvar	Ja	6	10	7	23
	Nei	21	21	7	49
	Vet ikke	2	2	2	6
	Total	29	33	16	78
15. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ledelse/styret	Ja	23	25	16	64
	Nei	6	7	0	13
	Vet ikke	0	1	0	1
	Total	29	33	16	78
16. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ledelse/styret	Ja	12	20	8	40
	Nei	15	10	5	30
	Vet ikke	2	2	2	6
	Total	29	32	15	76

Seksjon 3		Revisor	Reviderte selskaper	Kredittavd i bank	Totalt
Hvor bra utføres det av revisor:					
1. Å utarbeide selskapets årsregnskap	Dårlig	0	0	0	0
	Middels	0	2	0	2
	Godt	16	20	7	43
	Vet ikke	1	3	2	6
	Total	17	25	9	51
2. Å undersøke alle transaksjoner som har vært gjennom selskapet i løpet av regnskapsåret	Dårlig	0	2	2	4
	Middels	3	5	2	10
	Bra	6	11	2	19
	Vet ikke	7	3	2	12
	Totalt	16	21	8	45
3. Å aktivt søke etter underslag	Dårlig	0	1	0	1
	Middels	8	9	6	23
	Bra	12	12	3	27
	Vet ikke	1	5	3	9
	Totalt	21	27	12	60
4. Å avdekke vesentlige mangler i intern kontroll	Dårlig	1	0	0	1
	Middels	9	9	7	25
	Bra	19	17	8	44
	Vet ikke	1	4	2	7
	Totalt	30	30	17	77
5. Å kommunisere til ledelsen om forhold som kan tyde på underslag	Dårlig	2	1	0	3
	Middels	10	5	7	22
	Bra	16	17	4	37
	Vet ikke	2	7	5	14
	Totalt	30	30	16	76
6. Å utarbeide selskapets kontrollrutiner	Dårlig	0	2	0	2
	Middels	3	3	2	8
	Bra	5	7	2	14
	Vet ikke	7	9	3	19
	Totalt	15	21	7	43
7. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som følge av underslag	Dårlig	0	1	0	1
	Middels	14	7	9	30
	Bra	13	16	2	31
	Vet ikke	3	8	4	15
	Totalt	30	32	15	77

Seksjon 3		Revisor	Reviderte selskaper	Kredittavd I bank	Totalt
Er det et eksisterende ansvar for revisor:					
8. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon som følge av underslag	Dårlig	0	1	0	1
	Middels	14	7	8	29
	Bra	8	15	2	25
	Vet ikke	4	9	5	18
	Totalt	26	32	15	73
9. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Dårlig	0	1	0	1
	Middels	13	5	7	25
	Bra	10	11	2	23
	Vet ikke	4	10	6	20
	Totalt	27	27	15	69
10. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Dårlig	1	1	0	2
	Middels	11	6	6	23
	Bra	13	12	5	30
	Vet ikke	3	8	4	15
	Totalt	28	27	15	70
11. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Dårlig	0	2	1	3
	Middels	10	4	2	16
	Bra	3	8	0	11
	Vet ikke	8	13	8	29
	Totalt	21	27	11	59
12. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Dårlig	0	1	1	2
	Middels	12	7	3	22
	Bra	4	8	1	13
	Vet ikke	5	12	6	23
	Totalt	21	28	1	60
13. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ansatte uten lederansvar	Dårlig	1	0	0	1
	Middels	8	4	4	16
	Bra	7	6	2	15
	Vet ikke	8	15	6	29
	Totalt	23	25	12	61
14. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ansatte uten lederansvar	Dårlig	2	0	1	3
	Middels	8	5	4	17
	Bra	4	3	1	8
	Vet ikke	7	16	5	28
	Totalt	21	24	11	56

Seksjon 3		Revisor	Reviderte selskaper	Kredittavd I bank	Totalt
Er det et eksisterende ansvar for revisor:					
15. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ledelse/styret	Dårlig	0	0	1	1
	Middels	8	5	5	18
	Bra	9	7	2	18
	Vet ikke	8	15	5	28
	Totalt	25	27	13	65
16. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ledelse/styret	Dårlig	2	0	2	4
	Middels	8	6	4	18
	Bra	6	4	1	11
	Vet ikke	6	16	4	26
	Totalt	22	26	11	59

Minicase 1	Revisor	Reviderte selskaper	Kredittavd i bank	Totalt
Uenig	1	1	1	3
Litt uenig	4	0	0	4
Hverken enig eller uenig	3	4	0	7
Litt enig	0	4	4	8
Enig	0	3	2	5
Totalt	8	12	7	27

Minicase 2	Revisor	Reviderte selskaper	Kredittavd i bank	Totalt
Uenig	2	3	1	6
Litt uenig	3	0	0	3
Hverken enig eller uenig	3	1	0	4
Litt enig	1	1	0	2
Enig	0	3	1	4
Totalt	9	8	2	19

Minicase 3	Revisor	Reviderte selskaper	Kredittavd i bank	Totalt
Uenig	0	0	0	0
Litt uenig	0	0	0	0
Hverken enig eller uenig	2	0	0	2
Litt enig	1	4	2	7
Enig	3	2	3	8
Totalt	6	6	5	17

Minicase 4	Revisor	Reviderte selskaper	Kredittavd i bank	Totalt
Uenig	0	0	0	0
Litt uenig	3	0	0	3
Hverken enig eller uenig	2	1	0	3
Litt enig	2	2	1	5
Enig	2	4	2	8
Totalt	9	7	3	19

Vedlegg 5 – Analyse Rimelighetsgapet

Seksjon 1		Antall	Gj. Snitt	Std. Avvik	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Kruskal-Wallis
Er det et eksisterende ansvar for revisor:						
1. Å utarbeide selskapets årsregnskap	Revisor	30	1,00	0,000	-**	0,001*
	Reviderte selskaper	33	0,61	0,496		
	Kredittavd bank	18	0,72	0,461		
	Total	81	0,78	0,418		
2. Å undersøke alle transaksjoner som har vært gjennom selskapet i løpet av regnskapsåret	Revisor	30	0,93	0,254	0,008*	0,008*
	Reviderte selskaper	32	0,59	0,499		
	Kredittavd bank	17	0,76	0,437		
	Total	79	0,76	0,430		
3. Å aktivt søke etter underslag	Revisor	30	0,63	0,490	0,005*	0,005*
	Reviderte selskaper	32	0,22	0,420		
	Kredittavd bank	17	0,41	0,507		
	Total	79	0,42	0,496		
4. Å avdekke vesentlige mangler i intern kontroll	Revisor	31	1,00	0,000	-**	0,059
	Reviderte selskaper	32	0,84	0,369		
	Kredittavd bank	18	0,94	0,236		
	Total	81	0,93	0,264		
5. Å kommunisere til ledelsen om forhold som kan tyde på underslag	Revisor	31	0,94	0,250	0,799	0,795
	Reviderte selskaper	32	0,94	0,246		
	Kredittavd bank	18	0,89	0,323		
	Total	81	0,93	0,264		
6. Å utarbeide selskapets kontrollrutiner	Revisor	30	1,00	0,000	-**	0,011*
	Reviderte selskaper	33	0,79	0,415		
	Kredittavd bank	17	0,71	0,470		
	Total	80	0,85	0,359		
7. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som følge av underslag	Revisor	31	0,94	0,250	0,325	0,279
	Reviderte selskaper	33	0,85	0,364		
	Kredittavd bank	18	0,78	0,428		
	Total	82	0,87	0,343		

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom minst to av gruppene

** Minst en av gruppene har varians lik 0 → se ikke-parametrisk test

Seksjon 1						
Er det et eksisterende ansvar for revisor:		Antall	Gj. snitt	Std. Avvik	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Kruskal-Wallis
8. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon som følge av underslag	Revisor	31	0,65	0,486	0,189	0,175
	Reviderte selskaper	33	0,85	0,364		
	Kredittavd bank	18	0,72	0,461		
	Total	82	0,74	0,439		
9. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Revisor	31	0,74	0,445	0,610	0,604
	Reviderte selskaper	32	0,66	0,483		
	Kredittavd bank	18	0,61	0,502		
	Total	81	0,68	0,470		
10. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Revisor	31	0,81	0,402	0,881	0,879
	Reviderte selskaper	31	0,77	0,425		
	Kredittavd bank	18	0,83	0,383		
	Total	80	0,80	0,403		
11. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Revisor	31	0,87	0,341	0,010*	0,009*
	Reviderte selskaper	33	0,52	0,508		
	Kredittavd bank	18	0,61	0,502		
	Total	82	0,67	0,473		
12. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Revisor	31	0,77	0,425	0,000*	0,000*
	Reviderte selskaper	33	0,27	0,452		
	Kredittavd bank	18	0,44	0,511		
	Total	82	0,50	0,503		

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom minst to av gruppene

** Minst en av gruppene har varians lik 0 → se ikke-parametrisk tes

Seksjon 1		Revisorer	Reviderte selskaper	Kredittav d i bank	Totalt	P-verdi Kji-kvadrat
Er det et eksisterende ansvar for revisor:						
13. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ansatte uten lederansvar	Ja	16 (51,6%)	13 (39,4%)	8 (47,1%)	37 (45,7%)	0,211
	Nei	15 (48,4%)	16 (48,5%)	8 (47,1%)	39 (48,1%)	
	Vet ikke	0	4 (12,1%)	1 (5,9%)	5 (6,2%)	
	Total	31 (100%)	33 (100%)	17 (100%)	81 (100%)	
14. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ansatte uten lederansvar	Ja	8 (25,8%)	8 (24,2%)	5 (29,4%)	21 (25,9%)	0,910
	Nei	20 (64,5%)	20 (60,6%)	9 (52,9%)	49 (60,5%)	
	Vet ikke	3 (9,7%)	5 (15,2%)	3 (17,6%)	11 (13,6%)	
	Total	31 (100%)	33 (100%)	17 (100%)	81 (100%)	
15. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ledelse/styret	Ja	22 (71%)	22 (66,7%)	11(64,7%)	55 (67,9%)	0,558
	Nei	9 (29%)	9 (27,3%)	5 (29,4%)	23 (28,4%)	
	Vet ikke	0	2 (6,1%)	1 (5,9%)	3 (3,7%)	
	Total	31 (100%)	33 (100%)	17 (100%)	81 (100%)	
16. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ledelse/styret	Ja	12 (38,7%)	17 (53,1%)	5 (29,4%)	34 (42,5%)	0,562
	Nei	15 (48,4%)	12 (37,5%)	10(58,8%)	37 (46,3)	
	Vet ikke	4 (12,9%)	3 (9,4%)	2 (11,8%)	9 (100%)	
	Total	31 (100%)	32 (100%)	17 (100%)	80 (100%)	

*P-verdi < 0,05 → Signifikant forskjell mellom gruppene

Post Hoc Tester

Seksjon 1	(I)	(J)	Gj. Snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann-Whitney
1. Å utarbeide selskapets årsregnskap	Revisorer	Reviderte selskaper	0,394	0,189	0,000**	0,000*
		Kredittavd bank	0,278	0,224	0,046**	0,003*
	Reviderte Selskaper	Revisorer	-0,394	0,189	0,000**	0,000*
		Kredittavd bank	-0,116	0,220	0,558**	0,411
Kredittavd. bank	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,278	0,224	0,046**	0,003*
	Reviderte selskaper		0,116	0,220	0,558**	0,411
2. Å undersøke alle transaksjoner som har vært gjennom selskapet i løpet av regnskapsåret	Revisorer	Reviderte selskaper	0,340	0,197	0,004*	0,002*
		Kredittavd bank	0,169	0,235	0,366	0,100
	Reviderte Selskaper	Revisorer	-0,340	0,197	0,004*	0,002*
		Kredittavd bank	-0,171	0,232	0,348	0,236
Kredittavd. bank	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,169	0,235	0,366	0,100
	Reviderte selskaper		0,171	0,232	0,348	0,236
3. Å aktivt søke etter underslag	Revisorer	Reviderte selskaper	0,415	0,233	0,002*	0,001*
		Kredittavd bank	0,222	0,278	0,268	0,146
	Reviderte Selskaper	Revisorer	-0,415	0,233	0,002*	0,001*
		Kredittavd bank	-0,193	0,275	0,357	0,159
Kredittavd. bank	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,222	0,278	0,268	0,146
	Reviderte selskaper		0,193	0,275	0,357	0,159
4. Å avdekke vesentlige mangler i intern kontroll	Revisorer	Reviderte selskaper	0,156	0,093	0,048**	0,023*
		Kredittavd bank	0,056	0,110	0,747**	0,189
	Reviderte Selskaper	Revisorer	-0,156	0,093	0,048**	0,023*
		Kredittavd bank	-0,101	0,109	0,384**	0,298
Kredittavd. bank	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,056	0,110	0,747**	0,189
	Reviderte selskaper		0,101	0,109	0,384**	0,298
5. Å kommunisere til ledelsen om forhold som kan tyde på underslag	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,002	0,134	1,000	0,974
		Kredittavd bank	0,047	0,158	0,825	0,570
	Reviderte Selskaper	Revisorer	0,002	0,134	1,000	0,974
		Kredittavd bank	0,049	0,157	0,810	0,547
Kredittavd. bank	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,047	0,158	0,825	0,570
	Reviderte selskaper		-0,049	0,157	0,810	0,547

*P-verdi < 0,05 → Signifikant forskjell mellom gruppene

** Minst en av gruppene har varians lik 0 → se ikke-parametrisk test

Seksjon 1	(I)	(J)	Gj. Snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann-Whitney
6. Å utarbeide selskapets kontrollrutiner	Revisorer	Reviderte selskaper	0,212	0,146	0,043**	.008*
		Kredittavd bank	0,294	0,176	0,016**	.002*
	Reviderte Selskaper	Revisorer	-0,212	0,146	0,043**	.008*
		Kredittavd bank	0,082	0,173	0,703**	.524
Kredittavd. bank	Revisorer	-0,294	0,176	0,016**	.002*	
	Reviderte selskaper	-0,082	0,173	0,703**	.524	
7. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som følge av underslag	Revisorer	Reviderte selskaper	0,087	0,140	0,568	0,269
		Kredittavd bank	0,158	0,166	0,270	0,108
	Reviderte Selskaper	Revisorer	-0,087	0,140	0,568	0,269
		Kredittavd bank	0,071	0,164	0,761	0,531
Kredittavd. bank	Revisorer	-0,158	0,166	0,270	0,108	
	Reviderte selskaper	-0,071	0,164	0,761	0,531	
8. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon som følge av underslag	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,203	0,198	0,155	0,063
		Kredittavd bank	-0,077	0,235	0,822	0,583
	Reviderte Selskaper	Revisorer	0,203	0,198	0,155	0,063
		Kredittavd bank	0,126	0,233	0,585	0,283
Kredittavd. bank	Revisorer	0,077	0,235	0,822	0,583	
	Reviderte selskaper	-0,126	0,233	0,585	0,283	
9. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Revisorer	Reviderte selskaper	0,086	0,226	0,753	0,462
		Kredittavd bank	0,131	0,266	0,621	0,343
	Reviderte Selskaper	Revisorer	-0,086	0,226	0,753	0,462
		Kredittavd bank	0,045	0,264	0,944	0,752
Kredittavd. bank	Revisorer	-0,131	0,266	0,621	0,343	
	Reviderte selskaper	-0,045	0,264	0,944	0,752	
10. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Revisorer	Reviderte selskaper	0,032	0,198	0,948	0,757
		Kredittavd bank	-0,027	0,231	0,973	0,817
	Reviderte Selskaper	Revisorer	-0,032	0,198	0,948	0,757
		Kredittavd bank	-0,059	0,231	0,876	0,624
Kredittavd. bank	Revisorer	0,027	0,231	0,973	0,817	
	Reviderte selskaper	0,059	0,231	0,876	0,624	

*P-verdi < 0,05 → Signifikant forskjell mellom gruppene

** Minst en av gruppene har varians lik 0 → se ikke-parametrisk test

Seksjon 1	(I)	(J)	Gj. Snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann-Whitney
11. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Revisorer	Reviderte selskaper	0,356*	0,210	0,006*	0,002*
		Kredittavd bank	0,260	0,249	0,132	0,038*
	Reviderte Selskaper	Revisorer	-0,356*	0,210	0,006*	0,002*
		Kredittavd bank	-0,096	0,246	0,748	0,515
12. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Kredittavd. bank	Revisorer	-0,260	0,249	0,132	0,038
		Reviderte selskaper	0,096	0,246	0,748	0,515
	Revisorer	Reviderte selskaper	0,501*	0,224	0,000*	0,000*
		Kredittavd bank	0,330*	0,266	0,044*	0,021
12. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Reviderte Selskaper	Revisorer	-0,501*	0,224	0,000*	0,000*
		Kredittavd bank	-0,172	0,263	0,407	0,218
	Kredittavd. bank	Revisorer	-0,330*	0,266	0,044*	0,021
		Reviderte selskaper	0,172	0,263	0,407	0,218

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom gruppene

** Minst en av gruppene har 0 i varians → se ikke-parametrisk test (Mann-Whitney)

Bidrag til kunnskapsgap

Seksjon 1 Er det revisors eksisterende ansvar	Revisor	Reviderte selskaper	Kredittavd i bank
1. Å utarbeide selskapets årsregnskap	0	13	5
2. Å undersøke alle transaksjoner som har vært gjennom selskapet i løpet av regnskapsåret	2	13	4
3. Å aktivt søke etter underslag	11	25	10
4. Å avdekke vesentlige mangler i intern kontroll	0	5	1
5. Å kommunisere til ledelsen om forhold som kan tyde på underslag	2	2	2
6. Å utarbeide selskapets kontrollrutiner	0	7	5
7. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som følge av underslag	2	5	4
8. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon som følge av underslag	11	5	5
9. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	8	11	7
10. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	6	7	3
11. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	4	16	7
12. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	7	24	10

Antall respondenter som har besvart feil svaralternativ (inkludert de som har besvart ”vet ikke”).

Vedlegg 6 – Analyse Mangelfull lovgivning

Seksjon 2		Revisor	Reviderte selskaper	Kredittavd i bank	Totalt	P-verdi Kji-kvd
Burde det være et ansvar for revisor:						
1. Å utarbeide selskapets årsregnskap	Ja	3 (10%)	10 (33,3%)	4 (25%)	17 (22,4%)	0,091
	Nei	27 (90%)	20 (66,7%)	12 (75%)	59 (77,6%)	
	Total	30 (100%)	30 (100%)	16(100%)	76 (100%)	
2. Å utarbeide selskapets kontrollrutiner	Ja	0	6 (21,4%)	3 (18,8%)	9 (12%)	0,005*
	Nei	31 (100%)	22 (78,6%)	13 (81,3%)	66 (88%)	
	Total	31(100%)	28 (100%)	16 (100%)	75 (100%)	
3. Å undersøke alle transaksjoner som har vært gjennom selskapet i løpet av regnskapsåret	Ja	2 (6,5%)	9 (29%)	2 (12,5%)	13 (16,7%)	0,051
	Nei	29 (93,5%)	22 (71%)	14 (87,5%)	65 (83,3%)	
	Total	31 (100%)	31 (100%)	16(100%)	78 (100%)	
4. Å aktivt søke etter underslag	Ja	12 (40%)	27(90%)	11(68,8%)	50 (65,8%)	0,000*
	Nei	18 (60%)	3(10%)	5 (31,3%)	26 (34,2%)	
	Total	30 (100%)	30 (100%)	16 (100%)	76 (100%)	
5. Å avdekke vesentlige mangler i intern kontroll	Ja	28 (100%)	25 (96,2%)	16 (94,1%)	69 (97,2%)	0,343
	Nei	0	1 (3,8%)	1 (5,9%)	2 (2,8%)	
	Total	28 (100%)	26 (100%)	17 (100%)	71 (100%)	
6. Å kommunisere til ledelsen om forhold som kan tyde på underslag	Ja	27 (93,1%)	30(96,8%)	18 (100%)	75 (96,2%)	0,360
	Nei	2 (6,9%)	1 (3,2%)	0	3 (3,8%)	
	Total	29 (100%)	31 (100%)	18 (100%)	78 (100%)	
7. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som følge av underslag	Ja	27 (93,1%)	29 (96,7%)	17 (94,4%)	73(94,8%)	0,819
	Nei	2 (6,9%)	1 (3,3%)	1(5,6%)	4 (5,2%)	
	Total	29 (100%)	30 (100%)	18 (100%)	77 (100%)	
8. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon som følge av underslag	Ja	21 (72,4%)	28 (93,3%)	11(78,6%)	60 (82,2%)	0,102
	Nei	8 (27,6%)	2 (6,7%)	3 (21,4%)	13 (17,8%)	
	Total	29 (100%)	30 (100%)	14 (100%)	73 (100%)	
9. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Ja	20 (71,4%)	25 (86,2%)	12 (70,6%)	57 (77%)	0,321
	Nei	8 (28,6%)	4 (13,8%)	5 (29,4%)	17 (23%)	
	Total	28 (100%)	29 (100%)	17 (100%)	74 (100%)	

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom gruppene

Seksjon 2		Revisor	Reviderte selskaper	Kredittavd i bank	Totalt	P-verdi Kji-kvd
Burde det være et ansvar for revisor:						
10. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Ja	25 (86,2%)	29 (90,6%)	18 (100%)	72 (91,1%)	0,128
	Nei	4 (13,8%)	3 (9,4%)	0	7 (8,9%)	
	Total	29 (100%)	32 (100%)	18 (100%)	79 (100%)	
11. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Ja	4 (14,3%)	15 (51,7%)	7(43,8%)	26 (35,6%)	0,010*
	Nei	24 (85,7%)	14 (48,3%)	9 (56,3%)	47(64,4%)	
	Total	28 (100%)	29 (100%)	16 (100%)	73 (100%)	
12. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Ja	8 (26,7%)	26 (83,9%)	11 (61,1%)	45(57%)	0,000*
	Nei	22 (73,3%)	5 (16,1%)	7 (38,9%)	34(43%)	
	Total	30 (100%)	31 (100%)	18 (100%)	79 (100%)	
13. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ansatte uten lederansvar	Ja	15 (51,7%)	15 (51,7%)	10 (66,7%)	40 (54,8%)	0,584
	Nei	14 (48,3%)	14 (48,3%)	5 (33,3%)	33 (45,2%)	
	Total	29 (100%)	29 (100%)	15 (100%)	73 (100%)	
14. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ansatte uten lederansvar	Ja	6 (22,2%)	10(32,3%)	7(50%)	23 (31,9%)	0,194
	Nei	21 (77,8%)	21(67,7%)	7 (50%)	49 (68,1%)	
	Total	27(100%)	31(100%)	14 (100%)	72(100%)	
15. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ledelse/styret	Ja	23 (79,3%)	25 (78,1%)	16 (100%)	64 (83,1%)	0,035*
	Nei	6 (20,7%)	7 (21,9%)	0	13 (16,9%)	
	Total	29 (100%)	32 (100%)	16(100%)	77 (100%)	
16. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ledelse/styret	Ja	12 (44,4%)	20 (66,7%)	8 (61,5%)	40 (57,1%)	0,224
	Nei	15 (55,6%)	10 (33,3%)	5 (38,5%)	30 (42,9%)	
	Total	27 (100%)	30 (100%)	13 (100%)	70 (100%)	

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom gruppene

Vedlegg 7 – Analyse Mangelfull utførelse

Seksjon 3		Revisor	Reviderte selskaper	Kredittavd i bank	Totalt
Hvor godt utføres det av revisors:					
1. Å utarbeide selskapets årsregnskap	Dårlig	0	0	0	0
	Middels	0	0	0	0
	Godt	0	13 (100%)	4 (100%)	18 (100%)
	Totalt	0	13 (100%)	4 (100%)	18 (100%)
2. Å undersøke alle transaksjoner som har vært gjennom selskapet i løpet av regnskapsåret	Dårlig	0	0	0	0
	Middels	0	4 (36,4%)	1 (33,3%)	5 (33,3%)
	Bra	0	7 (63,6%)	2 (66,7%)	10 (66,7%)
	Totalt	0	11 (100%)	3 (100%)	15 (100%)
3. Å aktivt søke etter underslag	Dårlig	0	1 (4,5%)	0	1 (2%)
	Middels	8 (40%)	9 (40,9%)	6 (66,7%)	23 (45,1%)
	Bra	12 (60%)	12 (54,5%)	3 (33,3%)	27 (52,9%)
	Totalt	20 (100%)	22 (100%)	9 (100%)	51 (100%)
4. Å avdekke vesentlige mangler i intern kontroll	Dårlig	1 (3,4%)	0	0	1 (1,4%)
	Middels	9 (31%)	9 (34,6%)	7 (46,7%)	25 (35,7%)
	Bra	19 (65,5%)	17 (65,4%)	8 (53,3%)	44 (62,9%)
	Totalt	29 (100%)	26 (100%)	15 (100%)	70 (100%)
5. Å kommunisere til ledelsen om forhold som kan tyde på underslag	Dårlig	2 (7,4%)	1 (4,3%)	0	3 (4,9%)
	Middels	10 (37%)	5 (21,7%)	7 (63,6%)	22 (36,1%)
	Bra	15 (55,6%)	17 (73,9%)	4 (36,4%)	36 (59%)
	Totalt	27 (100%)	23 (100%)	11 (100%)	61 (100%)
6. Å utarbeide selskapets kontrollrutiner	Dårlig	0	0	0	0
	Middels	0	2 (40%)	0	2 (33,3%)
	Bra	0	3 (60%)	1 (100%)	4 (66,7%)
	Totalt	0	5 (100%)	1 (100%)	6 (100%)
7. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som følge av underslag	Dårlig	0	1 (4,3%)	0	1 (1,7%)
	Middels	12 (48%)	7 (30,4%)	9 (81,8%)	28 (47,5%)
	Bra	13 (52%)	15 (65,2%)	2 (18,2%)	30 (50,8%)
	Totalt	25 (100%)	23 (100%)	11 (100%)	59 (100%)
8. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon som følge av underslag	Dårlig	0	1 (4,5%)	0	1 (2,1%)
	Middels	9 (56,3%)	7 (30,4%)	7 (77,8%)	23 (48,9%)
	Bra	7 (43,8%)	14 (63,6%)	2 (22,2%)	23 (48,9%)
	Totalt	16 (100%)	23 (100%)	9 (100%)	47 (100%)

Seksjon 3		Revisor	Reviderte selskaper	Kredittavd i bank	Totalt
Hvor godt utføres det av revisors:					
9. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Dårlig	0	1 (6,7%)	0	1 (2,4%)
	Middels	9 (47,4%)	3 (20%)	6 (75%)	18 (42,9%)
	Bra	10 (52,6%)	11 (73,3)	2 (25%)	23 (54,8%)
	Totalt	19 (100%)	15 (100%)	8 (100%)	42 (100%)
10. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Dårlig	1 (4,8%)	1 (5,6%)	0	2 (4%)
	Middels	7 (33,3%)	5 (27,8%)	6 (54,5%)	18 (36%)
	Bra	13 (61,9%)	12 (66,7%)	5 (45,5%)	30 (60%)
	Totalt	21 (100%)	18 (100%)	11 (100%)	50 (100%)
11. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Dårlig	0	1 (11,1%)	1 (33,3%)	2 (12,5%)
	Middels	4 (100%)	2 (22,2%)	2 (66,7%)	8 (50%)
	Bra	0	6 (66,7%)	0	6 (37,5%)
	Totalt	4 (100%)	9 (100%)	3 (100%)	16 (100%)
12. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Dårlig	0	1 (6,7%)	1 (20%)	2 (7,4%)
	Middels	6 (85,7%)	6 (40%)	3 (60%)	15 (55,6%)
	Bra	1 (14,3%)	8 (53,3%)	1 (20%)	10 (37,%)
	Totalt	7 (100%)	15 (100%)	5 (100%)	27 (100%)
13. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ansatte uten lederansvar	Dårlig	1 (8,3%)	0	0	1 (4,3%)
	Middels	7 (58,3%)	1 (14,3%)	3 (75%)	11 (47,8%)
	Bra	4 (33,3%)	6 (85,7%)	1 (25%)	11 (47,8%)
	Totalt	12 (100%)	7 (100%)	4 (100%)	23 (100%)
14. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ansatte uten lederansvar	Dårlig	2 (28,6%)	0	1 (33,3%)	3 (20%)
	Middels	3 (42,9%)	2 (40%)	1 (33,3%)	6 (40%)
	Bra	2 (28,6%)	3 (60%)	1 (33,3%)	6 (40%)
	Totalt	7 (100%)	5 (100%)	3 (100%)	15 (100%)
15. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ledelse/styret	Dårlig	0	0	0	0
	Middels	7 (46,7%)	3 (30%)	4 (66,7%)	14 (45,2%)
	Bra	8 (53,3%)	7 (70%)	2 (33,3%)	17 (54,8%)
	Totalt	15 (100%)	10 (100%)	6 (100%)	31 (100%)

Seksjon 3		Revisor	Reviderte selskaper	Kredittavd i bank	Totalt
Hvor godt utføres det av revisors:					
16. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ledelse/styret	Dårlig	1 (10%)	0	2 (50%)	3 (13%)
	Middels	5 (50%)	5 (55,6%)	1 (25%)	11 (47,8%)
	Bra	4 (40%)	4 (44,4%)	1 (25%)	9 (39,1%)
	Totalt	10	9	4 (100%)	23 (100%)

Seksjon 3						
Hvor godt utføres det av revisor:		Antall	Gj. Snitt	Std. Avvik	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Kruskal-Wallis
1. Å utarbeide selskapets årsregnskap	Revisor	1	3,00	0,000		
	Reviderte selskaper	13	3,00	0,000		
	Kredittavd bank	4	3,00	0,000		
	Total	18	3,00	0,000	-**	1,000
2. Å undersøke alle transaksjoner som har vært gjennom selskapet i løpet av regnskapsåret	Revisor	1	3,00	0,000		
	Reviderte selskaper	11	2,64	0,505		
	Kredittavd bank	3	2,67	0,577		
	Total	15	2,67	0,488	0,801	0,775
3. Å aktivt søke etter underslag	Revisor	20	2,60	0,503		
	Reviderte selskaper	22	2,50	0,598		
	Kredittavd bank	9	2,33	0,500		
	Total	51	2,51	0,543	0,479	0,440
4. Å avdekke vesentlige mangler i intern kontroll	Revisor	29	2,62	0,561		
	Reviderte selskaper	26	2,65	0,485		
	Kredittavd bank	15	2,53	0,516		
	Total	70	2,61	0,519	0,776	0,728
5. Å kommunisere til ledelsen om forhold som kan tyde på underslag	Revisor	27	2,48	0,643		
	Reviderte selskaper	23	2,70	0,559		
	Kredittavd bank	11	2,36	0,505		
	Total	61	2,54	0,594	0,248	0,154
6. Å utarbeide selskapets kontrollrutiner	Revisor	0	-	-		
	Reviderte selskaper	5	2,60	0,548		
	Kredittavd bank	1	3,00	-		
	Total	6	2,67	0,516	-**	0,480

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom minst to av gruppene

** minst en gruppe har 0 besvarelser → ANOVA ikke mulig, se ikke-parametrisk test

Seksjon 3		Antall	Gj. Snitt	Std. Avvik	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Kruskal-Wallis
Hvor godt utføres det av revisor:						
7. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som følge av underslag	Revisor	25	2,52	0,510	0,068	0,059
	Reviderte selskaper	23	2,61	0,583		
	Kredittavd bank	11	2,18	0,405		
	Total	59	2,49	0,537		
8. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon som følge av underslag	Revisor	16	2,44	0,512	0,228	0,155
	Reviderte selskaper	22	2,59	0,590		
	Kredittavd bank	9	2,22	0,441		
	Total	47	2,47	0,546		
9. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Revisor	19	2,53	0,513	0,230	0,139
	Reviderte selskaper	15	2,67	0,617		
	Kredittavd bank	8	2,25	0,463		
	Total	42	2,52	0,552		
10. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Revisor	21	2,57	0,598	0,779	0,628
	Reviderte selskaper	18	2,61	0,608		
	Kredittavd bank	11	2,45	0,522		
	Total	50	2,56	0,577		
11. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Revisor	4	2,00	0,000	0,097	0,076
	Reviderte selskaper	9	2,56	0,726		
	Kredittavd bank	3	1,67	0,577		
	Total	16	2,25	0,683		
12. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Revisor	7	2,14	0,378	0,300	0,213
	Reviderte selskaper	15	2,47	0,640		
	Kredittavd bank	5	2,00	0,707		
	Total	27	2,30	0,609		
13. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ansatte uten lederansvar	Revisor	12	2,25	0,622	0,069	0,064
	Reviderte selskaper	7	2,86	0,378		
	Kredittavd bank	4	2,25	0,500		
	Total	23	2,43	0,590		

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom minst to av gruppene

Seksjon 3		Antall	Gj. Snitt	Std. Avvik	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Kruskal-Wallis
Hvor godt utføres det av revisor:						
14. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ansatte uten lederansvar	Revisor	7	2,00	0,816	0,397	0,386
	Reviderte selskaper	5	2,60	0,548		
	Kredittavd bank	3	2,00	1,000		
	Total	15	2,20	0,775		
15. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ledelse/styret	Revisor	15	2,53	0,516	0,381	0,369
	Reviderte selskaper	10	2,70	0,483		
	Kredittavd bank	6	2,33	0,516		
	Total	31	2,55	0,506		
16. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ledelse/styret	Revisor	10	2,30	0,675	0,247	0,334
	Reviderte selskaper	9	2,44	0,527		
	Kredittavd bank	4	1,75	0,957		
	Total	23	2,26	0,689		

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom minst to av gruppene

Post Hoc Tester

Seksjon 3			Gj. snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann-Whitney
	(I)	(J)				
1. Å utarbeide selskapets årsregnskap	Revisorer	Reviderte selskaper	-**	-**	-**	1,000
		Kredittavd bank	-**	-**	-**	1,000
	Reviderte Selskaper	Revisorer	-**	-**	-**	1,000
		Kredittavd bank	-**	-**	-**	1,000
	Kredittavd. bank	Revisorer	-**	-**	-**	1,000
		Reviderte selskaper	-**	-**	-**	1,000
2. Å undersøke alle transaksjoner som har vært gjennom selskapet i løpet av regnskapsåret	Revisorer	Reviderte selskaper	-**	-**	-**	0,480
		Kredittavd bank	-**	-**	-**	0,564
	Reviderte Selskaper	Revisorer	-**	-**	-**	0,480
		Kredittavd bank	-**	-**	-**	0,925
	Kredittavd. bank	Revisorer	-**	-**	-**	0,564
		Reviderte selskaper	-**	-**	-**	0,925
3. Å aktivt søke etter underslag	Revisorer	Reviderte selskaper	0,100	0,169	0,825	0,641
		Kredittavd bank	0,267	0,219	0,449	0,191
	Reviderte Selskaper	Revisorer	-0,100	0,169	0,825	0,641
		Kredittavd bank	0,167	0,216	0,722	0,373
	Kredittavd. bank	Revisorer	-0,267	0,219	0,449	0,191
		Reviderte selskaper	-0,167	0,216	0,722	0,373
4. Å avdekke vesentlige mangler i intern kontroll	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,033	0,142	0,970	0,935
		Kredittavd bank	0,087	0,167	0,860	0,503
	Reviderte Selskaper	Revisorer	0,033	0,142	0,970	0,935
		Kredittavd bank	0,121	0,170	0,759	0,452
	Kredittavd. bank	Revisorer	-0,087	0,167	0,860	0,503
		Reviderte selskaper	-0,121	0,170	0,759	0,452
5. Å kommunisere til ledelsen om forhold som kan tyde på underslag	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,214	0,167	0,412	0,188
		Kredittavd bank	0,118	0,211	0,842	0,435
	Reviderte Selskaper	Revisorer	0,214	0,167	0,412	0,188
		Kredittavd bank	0,332	0,216	0,282	0,056
	Kredittavd. bank	Revisorer	-0,118	0,211	0,842	0,435
		Reviderte selskaper	-0,332	0,216	0,282	0,056

*P-verdi < 0,05 → Signifikant forskjell mellom gruppene

** Minst en av gruppene har 0 besvarelser → Post Hoc tester ikke mulig, se ikke-parametrisk test

Seksjon 3			Gj. snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann- Whitney
	(I)	(J)				
6. Å utarbeide selskapets kontrollrutiner	Revisorer	Reviderte selskaper	._**	._**	._**	._**
		Kredittavd bank	._**	._**	._**	._**
	Reviderte Selskaper	Revisorer	._**	._**	._**	._**
		Kredittavd bank	._**	._**	._**	0,480
7. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som følge av underslag	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,089	0,151	0,828	0,443
		Kredittavd bank	0,338	0,189	0,184	0,062
	Reviderte Selskaper	Revisorer	0,089	0,151	0,828	0,443
		Kredittavd bank	0,427	0,192	0,076	0,021*
8. Å vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon som følge av underslag	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,153	0,177	0,665	0,300
		Kredittavd bank	0,215	0,225	0,607	0,292
	Reviderte Selskaper	Revisorer	0,153	0,177	0,665	0,300
		Kredittavd bank	0,369	0,214	0,207	0,063
9. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,140	0,188	0,738	0,307
		Kredittavd bank	0,276	0,230	0,458	0,195
	Reviderte Selskaper	Revisorer	0,140	0,188	0,738	0,307
		Kredittavd bank	0,417	0,238	0,201	0,054
10. Å avdekke underslag av større beløp som fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,040	0,188	0,976	0,789
		Kredittavd bank	0,117	0,218	0,854	0,465
	Reviderte Selskaper	Revisorer	0,040	0,188	0,976	0,789
		Kredittavd bank	0,157	0,224	0,766	0,349
Kredittavd. bank	Revisorer	-0,117	0,218	0,854	0,465	
	Reviderte selskaper	-0,157	0,224	0,766	0,349	

*P-verdi < 0,05 → Signifikant forskjell mellom gruppene

** Minst en gruppe har 0 besvarelser → Post Hoc tester ikke mulig, se ikke-parametrisk test

Seksjon 3			Gj. snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann- Whitney
	(I)	(J)				
11. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ansatte uten lederansvar	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,556	0,369	0,319	0,086
		Kredittavd bank	0,333	0,468	0,761	0,248
	Reviderte Selskaper	Revisorer	0,556	0,369	0,319	0,086
		Kredittavd bank	0,889	0,409	0,113	0,069
12. Å avdekke underslag av mindre beløp som ikke fører til vesentlige regnskapsfeil, utført av ledelse/styret	Kredittavd. bank	Revisorer	-0,333	0,468	0,761	0,248
		Reviderte selskaper	-0,889	0,409	0,113	0,069
	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,324	0,274	0,475	0,160
		Kredittavd bank	0,143	0,350	0,913	0,669
13. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ansatte uten lederansvar	Reviderte Selskaper	Revisorer	0,324	0,274	0,475	0,160
		Kredittavd bank	0,467	0,309	0,304	0,177
	Kredittavd. bank	Revisorer	-0,143	0,350	0,913	0,669
		Reviderte selskaper	-0,467	0,309	0,304	0,177
14. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ansatte uten lederansvar	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,607	0,257	0,070	0,031*
		Kredittavd bank	0,000	0,312	1,000	0,943
	Reviderte Selskaper	Revisorer	0,607	0,257	0,070	0,031*
		Kredittavd bank	0,607	0,339	0,198	0,055
15. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ledelse/styret	Kredittavd. bank	Revisorer	0,000	0,312	1,000	0,943
		Reviderte selskaper	-0,607	0,339	0,198	0,055
	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,600	0,454	0,410	0,188
		Kredittavd bank	0,000	0,535	1,000	1,000
15. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ledelse/styret	Reviderte Selskaper	Revisorer	0,600	0,454	0,410	0,188
		Kredittavd bank	0,600	0,566	0,555	0,327
	Kredittavd. bank	Revisorer	0,000	0,535	1,000	1,000
		Reviderte selskaper	-0,600	0,566	0,555	0,327
15. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ledelse/styret	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,167	0,207	0,702	0,414
		Kredittavd bank	0,200	0,244	0,695	0,418
	Reviderte Selskaper	Revisorer	0,167	0,207	0,702	0,414
		Kredittavd bank	0,367	0,261	0,353	0,166
15. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om større underslag utført av ledelse/styret	Kredittavd. bank	Revisorer	-0,200	0,244	0,695	0,418
		Reviderte selskaper	-0,367	0,261	0,353	0,166

*P-verdi < 0,05 → Signifikant forskjell mellom gruppene

Seksjon 3	(I)	(J)	Gj. snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann- Whitney
16. Å rapportere, på eget initiativ, til offentlige myndigheter om mindre underslag utført av ledelse/styret	Revisorer	Reviderte selskaper	-0,144	0,309	0,888	0,678
		Kredittavd bank	0,550	0,398	0,370	0,256
	Reviderte	Revisorer	0,144	0,309	0,888	0,678
	Selskaper	Kredittavd bank	0,694	0,405	0,224	0,154
	Kredittavd.	Revisorer	-0,550	0,398	0,370	0,256
	bank	Reviderte selskaper	-0,694	0,405	0,224	0,154

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom gruppene

Vedlegg 8 – Analyse Eksperiment

Minicase 1

”Et selskap har en omsetning på 20 millioner kr. Daglig leder har underslått 1 million kr fra selskapet over en periode på 3 år. Underslaget ble utført ved at han konstruerte fiktive vedlegg og la de ved ekte avtaler. Måten underslaget ble utført på er svært vanskelig å avdekke, siden det ble skult gjennom lovlige transaksjoner, konstruert e-mail korrespondanse og falske signaturer”.

Minicase 1	Antall	Gj. Snitt	Std. Avvik	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Kruskal-Wallis
Revisor burde avdekket dette					
Revisor	8	-0,75	0,707		
Reviderte selskaper	13	0,69	1,109		
Kredittavd bank	6	0,83	1,472		
Total	27	0,30	1,265	0,014*	0,010*

Påstand: Revisor burde avdekket dette Svaralternativer: ”Uenig”= -2, ”litt uenig”= -1
 ”Hverken enig eller uenig” = 0, ”litt enig” = 1 og ”helt enig” = 2

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom minst to av gruppene

(I)	(J)	Gj. Snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann-Whitney
Revisorer	Reviderte selskaper	-1,442*	0,495	0,020*	0,006*
	Kredittavd bank	-1,583*	0,595	0,035*	0,015*
Reviderte Selskaper	Revisorer	1,442*	0,495	0,020*	0,006*
	Kredittavd bank	-0,141	0,543	0,964	0,504
Kredittavdeling Bank	Revisorer	1,583*	0,595	0,035*	0,015*
	Reviderte selskaper	0,141	0,543	0,964	0,504*

*P-verdi < 0,05 → Signifikant forskjell mellom gruppene

Minicase 2

”Et selskap har en omsetning på 20 millioner kr. Daglig leder har underslått 200 000 kr fra selskapet over en periode på 3 år. Underslaget ble utført ved at han konstruerte fiktive vedlegg og la de ved ekte avtaler. Måten underslaget ble utført på er svært vanskelig å avdekke, siden det ble skult gjennom lovlige transaksjoner, konstruert e-mail korrespondanse og falske signaturer”.

Påstand: Revisor burde avdekket dette

Svaralternativer: ”Uenig”= -2, ”litt uenig”= -1 ”Hverken enig eller uenig” = 0, ”litt enig” = 1 og ”helt enig” = 2

Minicase 2	Antall	Gj. Snitt	Std. Avvik	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Kruskal-Wallis
Revisor burde avdekket dette					
Revisor	9	-0,67	1,000		
Reviderte selskaper	8	0,12	1,885		
Kredittavd bank	2	0,00	2,828		
Total	19	-0,26	1,558	0,778	0,696

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom minst to av gruppene

Post Hoc tester

(I)	(J)	Gj. Snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann-Whitney
Revisorer	Reviderte selskaper	-0,792	0,777	0,576	0,375
	Kredittavd bank	-0,667	1,249	0,856	0,808
Reviderte Selskaper	Revisorer	0,792	0,777	0,576	0,375
	Kredittavd bank	0,125	1,264	0,995	1,000
Kredittavdeling Bank	Revisorer	0,667	1,249	0,856	0,808
	Reviderte selskaper	-0,125	1,264	0,995	1,000

*P-verdi < 0,05 → Signifikant forskjell mellom gruppene

Minicase 3

”Et selskap har en omsetning på 20 millioner kr. En regnskapsfører har underslått 1 million kr fra selskapet over en periode på 3 år. Regnskapsføreren overstyrte selskapets kontrollrutiner ved å omgå kravet om dobbeltgodkjenning i nettbanken. Underslaget kan være relativt lett å avdekke, men vil kreve ekstra arbeid i forhold til det som er vanlig i et revisjonsoppdrag”.

Påstand: Revisor burde avdekket dette

Svaralternativer: ”Uenig”= -2, ”litt uenig”= -1 ”Hverken enig eller uenig” = 0, ”litt enig” = 1

Minicase 3 Revisor burde avdekket dette	Antall	Gj. Snitt	Std. Avvik	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Kruskal-Wallis
Revisor	6	1,17	0,983		
Reviderte selskaper	6	1,33	0,516		
Kredittavd bank	5	1,67	0,548		
Total	17	1,35	0,702	0,616	0,682

og ”helt enig” = 2

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom minst to av gruppene

Post Hoc tester

(I)	(J)	Gj. Snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann-Whitney
Revisorer	Reviderte selskaper	-0,167	0,419	0,917	0,863
	Kredittavd bank	-0,433	0,439	0,597	0,480
Reviderte Selskaper	Revisorer	0,167	0,419	0,917	0,863
	Kredittavd bank	-0,267	0,439	0,819	0,399
Kredittavdeling i bank	Revisorer	0,433	0,439	0,597	0,480
	Reviderte selskaper	0,267	0,439	0,819	0,399

*P-verdi < 0,05 → Signifikant forskjell mellom gruppene

Minicase 4

”Et selskap har en omsetning på 20 millioner kr. En regnskapsfører har underslått 1 200 000 kr fra selskapet over en periode på 3 år. Regnskapsføreren overstyrte selskapets kontrollrutiner ved å omgå kravet om dobbeltgodkjenning i nettbanken. Underslaget kan være relativt lett å avdekke, men vil kreve ekstra arbeid i forhold til det som er vanlig i et revisjonsoppdrag”.

Påstand: Revisor burde avdekket dette

Svaralternativer: ”Uenig” = -2, ”litt uenig” = -1 ”Hverken enig eller uenig” = 0, ”litt enig” = 1

Minicase 4 Revisor burde avdekket dette	Antall	Gj. Snitt	Std. Avvik	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Kruskal-Wallis
Revisor	9	0,00	0,553		
Reviderte selskaper	7	1,43	0,297		
Kredittavd bank	3	1,67	0,333		
Total	19	0,79	0,330	0,065	0,094

og ”helt enig” = 2

*P-verdi < 0,05 → signifikant forskjell mellom minst to av gruppene

Post Hoc tester

(I)	(J)	Gj. Snitt (I-J)	Std. Feil	P-Verdi ANOVA	P-Verdi Mann-Whitney
Revisorer	Reviderte selskaper	-1,429	0,647	0,100	0,069
	Kredittavd bank	-1,667	0,856	0,158	0,104
Reviderte Selskaper	Revisorer	1,429	0,647	0,100	0,069
	Kredittavd bank	-0,238	0,886	0,961	0,696
Kredittavdeling i bank	Revisorer	1,667	0,856	0,158	0,104
	Reviderte selskaper	0,238	0,886	0,961	0,696

*P-verdi < 0,05 → Signifikant forskjell mellom gruppene

Vedlegg 9 – Kommentarer fra revisor på minicasene

Minicase 2
"En burde heller spørre seg hvorfor et selskap med omsetning på 20 millioner ikke har arbeidsdeling/kontroll med kostnadene i form av signatur / godkjenning av kostnader i flere ledd og en andre/tredje person som utbetaler/bokfører, samt at selskapet burde hatt avstemt all ekstern leverandørgjeld - da ville utbetalinger til daglig leder blitt oppdaget.. Slike handlinger ber som regel revisor om at selskapet utfører/innarbeider."
"Er det innhentet ekstern bekreftelser på omsetning fra kunder?"
"hvem har tilgang til bankkonti og masterdata"
"Arbeidsfordeling"
Minicase 3
"Det avgjørende må være om kr 330.000 som feil pr år i regnskapet gir vesentlig feil regnskapsinformasjon til brukeren. Vi ligger nok innenfor og at dette medfører en vesentlig feil i regnskapet. Revisjonsstrategien er avgjørende, substanstesting eller bygge på selskapets internkontroll. Dersom selskapets internkontroll er svak (f.eks. pga manglende arbeidsdeling) vil substanstesting være alternativet. Om sistnevnte har vært revisjonsstrategien, er et lettere å "forstå" hvorfor revisor ikke har avdekket underslaget. "
"Oppdragsavtale regnskapsfører"
"Hva med ledelseskontroller-internkontroll- forsikringsdekning mot underslag."
Minicase 4
"Revisor har et ansvar for å avdekke vesentlige svakheter i klienters interne kontroll. Gitt svake rutiner øker behovet for testing."
"Det ville vært avhengig av andre kriterier enn omsetning. Grunnleggende om det var indisier som tilsa (økt) risiko for misligheter basert på samtaler med ledelsen og foretak forøvrig, vår erfaring med selskap og Reg fører etc. Kort nevnes at ved mistanke om

misligheter er det en plikt å følge opp og det vil ved mislighet ikke være noe vesentlighetsbegrep. "

"Bygger revisor på interne kontroller, fullmakts matriser i selskapet, hvordan er kravet om dobbeltgodkjenning omgått (normalt fysisk sperre)"

"hva er motposten til K : bank ?"